

Taalwetenschap in Nederland rond 1900

Een kritische herwaardering

REINIER SALVERDA*

Abstract

It is commonly held that modern scientific linguistics began to take off in the Netherlands in the 1920s. This invites the question: What were Dutch linguists doing before then? What sort of pursuits were they engaged in, and how scientific were these? Were they working to the different standards of 'scientificness' of the dominant Neogrammarian paradigm? Or was Dutch linguistics at the time in transition, perhaps even in crisis, before the arrival of the new structuralist paradigm?

In an attempt to answer these questions I will discuss the state of linguistics in the Netherlands around 1900, considering in particular the actual research practice of leading Dutch linguists, the issues and debates they were engaged in, and the contributions they made to progress in the emergent new discipline of general linguistics.

My aim is to contribute to a better understanding and a critical reappraisal of this period in the history of Dutch linguistics which – as we will see – was not so much a period of transition, crisis and revolution, but rather one of flowering normal science, whose central intellectual concerns have continued to play an important role in the dynamics of our discipline.

I Inleiding

In de periode rond 1900 hebben Nederlandse taalonderzoekers als N. Adriani, J.A. dèr Mouw, L.P.H. Eijkman, J.J. van Ginneken, C.H. den Hertog, D.C. Hesseling, J.M. Hoogvliet, H. Kern, R.A. Kollewijn, E. Kruisinga, F.P.H. Prick van Wely, J.J. Salverda de Grave, J.J. Schrijnen, C.C. Uhlenbeck, C.G.N. de Vooyoys, W. de Vries, J. te Winkel en N.A. van Wijk op taalwetenschappelijk gebied bijdragen geleverd van een vaak verrassende diepgang en reikwijdte. Een aantal van deze taalkundigen hebben zich een internationale

* Reinier Salverda is als Professor of Dutch Language and Literature verbonden aan University College London. Adres: Department of Dutch, University College London, Gower Street, London WC1E 6BT, Groot-Brittannië. E-mail: r.salverda@ucl.ac.uk.

Dit is de herziene en uitgewerkte tekst van de keynote lecture die ik onder de titel "Dutch Linguistics around 1900: a critical reappraisal" op 16 september 1998 in de Agnietenkapel in Amsterdam heb gehouden voor het 15e Annual Colloquium van de Henry Sweet Society for the History of Linguistic Ideas. Voor hun hulp en commentaar bij eerdere versies van deze tekst wil ik graag bijzonder hartelijk dank zeggen aan Saskia Daalder, Ad Foolen, Theo Janssen, Jan Noordegraaf, Arie Verhagen en Jan de Vries.

faam verworven en in hun werk treffen we inzichten en ontwikkelingen aan, die in allerlei opzichten bijzonder interessant zijn en ook nu nog relevantie hebben.

Het begin van de moderne taalwetenschap wordt echter doorgaans gesteld op 1916, het jaar waarin De Saussure's *Cours de Linguistique Générale* verscheen. Voor Nederland stelt E.M. Uhlenbeck het begin van de moderne taalwetenschap zelfs op 1928, het jaar waarin het Eerste Internationale Linguïstencongres plaats vond in Den Haag: "In the history of Dutch linguistics it was a true watershed." (Uhlenbeck 1977:489). Dit doet de vraag rijzen: Als de taalwetenschap echt pas in 1916 of zelfs in 1928 begonnen is, wat deden taalkundigen dan eigenlijk daarvoor? Waar hielden ze zich toen mee bezig? Klopt het historisch beeld dat we daarvan hebben? Is het jaar 1876, waarin de *Junggrammatiker* van start gingen, niet veel belangrijker, als 'turning point in the history of linguistics' (Koerner 1976)? Dus waarom 1900? Is dit soms de magie van het ronde getal, nu we aan het begin staan van een nieuw millennium? Maar lopen we dan niet het risico – zoals Van der Horst (1979:34n) al waarschuwde – dat allerlei toevallige gelijktijdigheden metabletisch bijeengezet worden, zonder dat er sprake is van innerlijke samenhang?

Om een antwoord te vinden op deze vragen schets ik hieronder eerst het beeld dat Romein in zijn *Breukvlak* (1967) van deze periode gegeven heeft in termen van crisis en revolutie, en daartegenover de visie van twee ooggetuigen, te weten Van Ginneken (1917, 1923) en De Josselin de Jong (1915). Vervolgens geef ik een nadere analyse van een aantal cruciale aspecten van de onderzochte periode, die erop wijzen dat we hier in werkelijkheid te maken hebben met een wetenschappelijke bloeiperiode in de Nederlandse linguïstiek. Voor een goed begrip van deze periode – die er in feite een is van 'normale wetenschap' (Kuhn 1972:25) – acht ik noties als 'revolutie' en 'crisis' daarom nauwelijks relevant. Voor de historiografie van de linguïstiek is het mijns inziens veel verhelderder om – in het spoor van Holton (1973) en Laudan (1977) – de intellectuele dynamiek van onze discipline te analyseren in termen van thematische onderzoekstradities en vernieuwingstendensen. Vanuit deze optiek probeer ik dan tenslotte te bepalen wat er taalwetenschappelijk gezien nu nog interessant en belangrijk is aan wat er toen werd gedaan. Daarbij zullen we zien dat de periode rond 1900 ook van belang is voor wie mocht menen dat de taalwetenschap pas echt begonnen is in 1957 en dat Chomsky de linguïstiek toen pas echt wetenschappelijk heeft gemaakt (vgl. Smith 1999:8).

● 2 Het beeld van Romein

In zijn grote, onvoltooid gebleven *Breukvlak* (1967), een polyfone cultuurgeschiedenis van Europa rond 1900, heeft de Amsterdamse theoretisch historicus Romein ook een hoofdstuk gewijd aan de Europese linguïstiek van die tijd. Hierin geeft Romein een helder en informatief overzicht van de internationale ontwikkelingen op dit vakgebied rond de eeuwwisseling. In zijn ogen verkeerde de taalwetenschap in de periode rond 1900 in een overgangsfase tussen twee dominante scholen, te weten de *Junggrammatiker* uit 1876 en de nieuwe structurele taalwetenschap van 1916. Het beeld dat hij schetst kunnen we samenvatten in de volgende zes punten.

Ten eerste, de Europese taalwetenschap is de gehele negentiende eeuw door gedomineerd door Duitse taalkundigen – vanaf Bopp, Grimm en Von Humboldt aan het begin tot

en met Brugmann, Paul en Wundt aan het eind van de eeuw. Wat dit betreft sluit Romein aan bij de historiografie van Arens (1955) en Pedersen (1967).

Ten tweede, in het laatste kwart van de negentiende eeuw domineert de richting van de *Junggrammatiker* uit Leipzig, strenge positivisten, die de taalwetenschap opvatten als een natuurwetenschap. In hun taaltheorie werd de taalgeschiedenis geregeerd door de werking van blinde, onbewust werkende klankwetten. Met het strenge methodische principe van de '*Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze*', soms ook geformuleerd als 'Er is geen uitzondering zonder regel', slaagden zij erin indrukwekkende resultaten te behalen, zoals bijvoorbeeld de Wet van Verner uit 1875 (vgl. Koefoed & Schultink 1978:80). In de periode rond 1900 was de dominante vertegenwoordiger van deze richting de linguïst Hermann Paul, die zich in zijn boek *Prinzipien der Sprachgeschichte*, dat tussen 1880 en 1920 vijf drukken beleefde, op het standpunt stelde dat alleen de historisch-vergelijkende taalstudie het predikaat 'wetenschappelijk' verdient (Paul 1920:20). Op dit punt stemt Romeins beeld overeen met de visie van Van Hamel (1945).

Ten derde, rond de eeuwwisseling komt er op dit *Junggrammatiker*-model kritiek – fundamentele kritiek – met name van de volgende critici: Schuchardt, die al in 1885 de opvatting van de klankwetten als natuurwetten bestreed; Wundt, die de taal zag als uitdrukking van de menselijke geest en daarom de psychologie in het taalonderzoek betrok; Marty, die de betekenis en de synchrone taalstudie aan de orde stelde; en Vossler, die in het voetspoor van de Italiaanse filosoof Benedetto Croce het heersende positivisme in de taalwetenschap verwierp. Bij elkaar is dit alles precies wat er aan het *Junggrammatiker*-model ten principale ontbrak: de sociaal-culturele dimensie van de taalgeschiedenis, de menselijke geest en haar werking, de betekenis, de synchronie, en eigenlijk alles wat verder dreigde te gaan dan taalfeiten en descriptie. Een vergelijkbare analyse is te vinden in Helbig (1973).

Ten vierde signaleert Romein rond 1900 ook de opkomst van een aantal nieuwe ontwikkelingen op taalwetenschappelijk gebied, zoals de fenomenologie van Husserl, de semasiologie van Bréal, de wending naar de levende taal als sociaal verschijnsel bij Meillet, en de proliferatie van nieuwe velden van taalonderzoek zoals de studie van kindertaal, primitieve en exotische talen, substraatonderzoekingen, taal en wereldbeeld, taal en ethiek, spraakstoornissen en *slips of the tongue*. De strenge inperkingen van de *Junggrammatiker*-aanpak, de door hen bevochten autonomie van de taal, en dus ook die van de taalwetenschap, kwamen hierdoor op de tocht te staan.

Ten vijfde, als gevolg enerzijds van de geleverde kritiek en anderzijds van deze nieuwe ontwikkelingen in het taalonderzoek komt het dominante wetenschappelijke model van de *Junggrammatiker* zodanig onder druk te staan, dat er volgens Romein rond de eeuwwisseling sprake is van een crisis.

Ten zesde is het dan de grote vernieuwer Ferdinand de Saussure die orde op zaken stelt en een systematische verheldering weet te bereiken door de taal principieel als tekensysteem te definiëren, waarmee de autonomie van de linguïstiek, temidden van alle andere disciplines die zich met taal bezighouden, is gered. Taal is teken, en taalwetenschap is daarom voortaan de studie van de conventionele systemen voor de productie van betekenissen. En met deze opvatting, neergelegd in zijn *Cours de Linguistique Générale* van 1916, bewerkstelligt De Saussure in de ogen van Romein een conceptuele revolutie in de taalwetenschap.

● 3 Twee ooggetuigen

Tegenover deze analyse in termen van crisis en revolutie staat de visie van twee tijdgenoten, kort voor de publicatie van De Saussure's *Cours* (1916).

Ten eerste is daar De Josselin de Jong, die in zijn historisch overzicht van 1915 de ontwikkeling beschrijft van de negentiende eeuwse historisch-vergelijkende indogermanistiek, en daarbij als toekomstperspectief ook de opkomst signaleert van een meer algemeen-linguïstische en taalpsychologische benadering, speciaal ook bij de bestudering van niet-indoeuropese talen. Op de achtergrond spelen de ideeën van Von Humboldt en Steinthal hierbij een inspirerende rol (De Josselin de Jong 1915:87-88).

Ten tweede beschikken we over de lezing die Van Ginneken, één van de hoofdrolspelers in de toenmalige Nederlandse linguïstiek, met Pasen 1913 hield op het Gronings Filologencongres, en die in 1923 is gepubliceerd in zijn boekje *“De nieuwe richting in de taalwetenschap”*.

In deze voordracht zegt Van Ginneken: “Want heusch, Dames en Heeren, er is een nieuwe richting in de taalwetenschap. En ik behoor er toe.” (Van Ginneken 1923:6). Die nieuwe richting is de Neolinguïstiek, een internationale beweging van vooral romanisten, onder wie Meyer-Lübke, Grammont, Croce, Gilliéron, Séchehayé, Vossler, Meillet, Sievers, Streitberg, Bally en daarnaast ook leden van de oudere generatie zoals Ascoli en Schuchardt, die al vanaf het begin scherpe kritiek hadden geleverd op de ideeën van de *Junggrammatiker*. In aansluiting bij de Neolinguïstiek bepleit Van Ginneken hier, onder het motto ‘Taal en Letterkunde zijn één’, een vernieuwende synthese tussen linguïstiek en filologie, die een brug moet slaan over de kloof tussen enerzijds de letterknechten van de klassieke filologie die geen kaas hebben gegeten van de historisch-vergelijkende taalwetenschap en anderzijds de strenge klank- en vormvergelijkers uit Leipzig, die geen oog hebben voor de literaire aspecten van taal, voor de syntaxis, en voor de levende mens als basis van taal en taalverandering (Van Ginneken 1923:9-10).

Bij de namen die Van Ginneken hier noemt, ontbreekt interessant genoeg die van De Saussure. Deze laatste gold namelijk destijds – zoals ook De Josselin de Jong (1915:75) aangeeft – primair als één van de meest scherpzinnige historisch-vergelijkende taalonderzoekers onder de *Junggrammatiker* (vgl. Pedersen 1967:285, 288-290, en ook Beekes 1990:134). Dit verklaart vermoedelijk ook Van Ginnekens koele reactie in 1917 op de tegenwoordig zo baanbrekend geachte *Cours de Linguistique Générale* (cf. Foolen & Noordegraaf 1996: 21, 28). De Saussure hoorde duidelijk niet bij de brede internationale vernieuwingsbeweging die Van Ginneken hier schetst, en die de levende taal centraal stelt, met alle consequenties vandien.¹

Noch Van Ginneken noch De Josselin de Jong zien de eigentijdse ontwikkelingen in termen van crisis en revolutie: “Geen revolutie maar evolutie! Is onze leus.” (Van Ginneken 1923:7). Voor beiden geldt, dat de vernieuwing van de linguïstiek van binnenuit moet komen, door uitbreiding van het domein van de taalwetenschap en door het zoeken naar betere verklaringen voor de taalfeiten en hun ontwikkeling. Wat dit betreft is van groot

¹ De reactie van Van Ginneken past in een wijder Europees patroon van kritische reacties op De Saussure's *Cours* van de kant van jongere linguïsten die op eigen kracht de wending van de historische naar de structurele taalwetenschap voltrekken. Cf. Percival (1981).

belang de kritiek die Van Ginneken levert op de verklarende inadequaatheid van de *Junggrammatiker*-theorie: "Vooraf waar de oudere richting naar oorzaken van de klank- en vormveranderingen ging zoeken, heeft ze vaak, – en juist in de gewichtigste vragen – alldroevigst misgetast; ze had: 1e. geen begrip van een causaliteitsbetoog; 2e geen flauw vermoeden er van, dat één feit meer dan één oorzaak hebben kan." (ibid:36).

Deze kritiek spitst hij toe op de Wet van Verner, die veranderingen in de germaanse medeklinkers verklaart door accentloosheid van de voorgaande syllabe. Maar – aldus Van Ginneken – er wordt hier nog geen begin van een causaliteitsbetoog geleverd. De eenzijdige fonetische verklaringen van de *Junggrammatiker* laten ten onrechte de relevante psychologische en sociologische factoren in de taalgeschiedenis buiten beschouwing. Het probleem is, dat hier monocausale verklaringen gegeven worden voor complexe verschijnselen, terwijl het duidelijk gaat om een veelheid van oorzaken die elk gedeeltelijk aan het verschijnsel bijdragen (ibid:37-38). In plaats van zulke monocausale verklaringen moeten we juist – in het spoor van Schuchardt (1885) – rekening houden met substraten, met sociologische kringen, met de historische geleidelijkheid van het doordringen van een woord of een klankverandering, en met de etnologische verscheidenheid van een bepaalde bevolking. Dit vraagt noodzakelijk om een interdisciplinair programma voor taalonderzoek, waarin linguïstische verklaringen gecombineerd worden met gegevens uit geografie, etnologie, sociale psychologie, godsdienst- en rechtsgeschiedenis, folklore en literatuurgeschiedenis.

● 4 Nadere analyse van de periode rond 1900

Omdat de visie van Van Ginneken en De Josselin de Jong zo opvallend afwijkt van het beeld van Romein, is nader onderzoek geboden.

Dat onderzoek heb ik hier toegespitst op vragen als: Met welke problemen en discussies hielden Nederlandse linguïsten zich bezig in de periode rond 1900? Welke thematische interessen kenmerken het toenmalig taalwetenschappelijk onderzoek? Welke ontwikkelingen en vernieuwingen doen zich daarin voor? En in welke culturele en wetenschappelijke context vond dat onderzoek plaats? Mijn doel hierbij is om de onderzoekspraktijk van leidende Nederlandse taalonderzoekers van die tijd te belichten en daarmee, zoals De Saussure (1972:355) zegt, "montrer au linguiste *ce qu'il fait*".

4.1 Een veelzijdige onderzoekspraktijk

Het taalwetenschappelijk onderzoek van de periode rond 1900 werd blijkens de vakpublicaties gekenmerkt door een veelzijdige praktijk². In het jaar 1900 alleen al verschenen er in Nederland een tiental publicaties op het gebied van de taalwetenschap – twee op het gebied van de klankleer, respectievelijk van Eijkman (1900) en Ten Bruggencate (1900); twee op het gebied van de germanistiek: de Nederlandse bewerking van Paul's *Prinzipien*

² Om de leemten in Bakker & Dibbets (1977) te ondervangen hanteer ik hier een ruimere opvatting van het domein van de taalwetenschap dan alleen de taalkunde van het Nederlands. Daarbij heb ik veel profijt gehad van Uhlenbeck (1977) en de historiografische bijdragen van Noordegraaf (1985 tot nu). Voor de Belgische situatie verwijs ik naar Roelandts (1981).

der Sprachgeschichte door Van Malssen (1900) en het Gotisch etymologisch woordenboek van Uhlenbeck (1900); vier op het gebied van de Oosterse talen, van Adriani (1900a), Kern (1900), Spat (1900) en Snouck Hurgronje (1900); verder nog de kritische reflecties van de dichter-filosoof Dèr Mouw over taal en taalstudie en de methode-Hoogvliet; en tenslotte de medische dissertatie van Van Melle *Over Aphasie*.

In de periode rond 1900 hielden de Nederlandse taalonderzoekers zich vooral bezig met de gevestigde, wetenschappelijke, historisch-vergelijkende benadering die domineerde in het laatste kwart van de 19e eeuw. Veel aandacht ging naar de studie van het Sanskriet en de indo-europese taalfamilie (Kern 1900, Uhlenbeck 1894, Schrijnen 1905). Er verschenen flink wat studies op het gebied van de etymologie, vooral van neerlandici uit de school van Matthias de Vries (Karsten 1949), en aan het grote *Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT) werd voortgewerkt door de tweede generatie lexicografen (Van Sterkenburg 1992:165-182). Daarnaast verschenen studies over de geschiedenis en de oudere fasen van het Nederlands (Te Winkel 1901, 1904), over Nederlandse spreekwoorden (Stoett 1901), over Nederlandse dialecten (Te Winkel 1899-1901; cf. Goossens 1977:129-132), en over de spelling van het Nederlands (Kollewijn 1899, Van Helten 1902). Intussen publiceerde Dykstra zijn vierdelige woordenboek van het Fries (Dykstra 1900-1911). Bij dit alles werd de geschiedenis van het vakgebied niet vergeten, zoals blijkt uit het historisch overzicht in Schrijnens *Inleiding* van 1905, en de dissertatie over Lambert ten Kate van Van der Hoeven (1896) – nu al honderd jaar lang de laatste dissertatie over deze grote achttiende-eeuwse taalkundige.

In de periode rond de eeuwwisseling zien we verder het begin van de experimentele fonetiek³, met een serie descriptieve fonetische studies van Eijkman en Zwaardemaker, waarin van de modernste technieken gebruik wordt gemaakt (cf. Eijkman 1923-24). In 1900 houdt Leviticus zijn inaugurele oratie aan de Universiteit van Amsterdam. In 1904 publiceert Eijkman de eerste röntgenfotografische opnamen van het spraakapparaat in beweging tijdens het spreken en zingen der Nederlandse klinkers (Te Winkel 1904:479). De fonograaf bewijst goede diensten, niet alleen in het onderzoek van Nederlandse dialecten (Van der Horst 1979:27), maar ook bij het veldwerk voor de Atjehse taalstudies van Snouck Hurgronje in Batavia (vgl. Damsté 1947).

De taalkunde werd in die dagen beoefend in een bredere context van sociale, culturele en wetenschappelijke interessen in de Nederlandse samenleving (vgl. Japikse 1918:1-12). Het grote spellingdebat dat in 1891 ontketend was door Kollewijn, stond niet los van het Naturalisme in de literatuur, de opkomst van de sociaal-democratie en het streven naar maatschappelijke en onderwijskundige vernieuwing. De nieuwe taalpsychologie van Van Ginneken (1907) werd literair geïnspireerd door de Tachtigers, die de nadruk legden op de psychologische aspecten van taal. Daarnaast resoneert het literaire en filosofische klimaat in de taalfilosofische publicaties die de opkomst van de signifiica markeren (cf. Schmitz 1990), met name in de originele verhandeling over de *Redekunstige grondslag van verstandhouding* (1897) van de dichter en schrijver Frederik van Eeden.

Verder werd er flink gepubliceerd op het gebied van het taalonderwijs, zowel over de

³ In 1870 was de fonetiek in Nederland van start gegaan met Donders' *De Physiologie der Spraakklanken* (Eijkman 1924:33) en in 1879 was in Utrecht een nieuw fonetisch laboratorium in gebruik genomen. Donders was overigens ook op psychologisch gebied actief en leverde al in 1868 met zijn onderzoek van 'The speed of mental processes' een vroege bijdrage tot wat nu gezien wordt als de 'cognitive revolution' (cf. Gardner 1985:101).

moedertaalgrammatica (cf. Hulshof 1998) als over de moderne vreemde talen (cf. Van Essen 1993). Wat de koloniën betreft zijn er de talrijke studies over Indonesische talen als Atjehs, Bataks, Maleis, Javaans en Sangirees van taalambtenaren, bijbelvertalers, zendingen en Leidse geleerden als Adriani, Jonker, Ophuysen en Snouck Hurgronje (vgl. Swellengrebel 1974-78; Maier & Teeuw 1976; Maier 1997). Tevens is er het begin van de creolistiek met de studies van Hesseling (1899, 1905) en Prick van Wely (1906, 1910).

Uit veel van de taalkundige publicaties die destijds verschenen, spreekt een zeer brede linguïstische belangstelling. Hesseling, die in Leiden hoogleraar in het Byzantijns en Nieuw-Grieks was, houdt zich bezig met Afrikaans en Negerhollands. De anglist Prick van Wely schrijft in Batavia een uitvoerige studie over het Indisch Nederlands. Kern, van 1865 tot 1903 de eerste hoogleraar in het Sanskriet te Leiden, houdt zich blijkens de monumentale 16 delen van zijn *Verspreide Geschriften* (Kern 1913-36) behalve met Sanskriet ook wetenschappelijk bezig met zulke uiteenlopende talen als het Fidji, het Filippijns en het Oud-Javaans, de Maleis-Polynesische en de Austronesische talen, het Nederlands en andere Germaanse talen (vgl. 't Hart 1989). Omgekeerd schrikt de Amsterdamse neerlandicus Te Winkel er in zijn *Inleiding tot de Geschiedenis van de Nederlandsche Taal* uit 1904 niet voor terug om een uitvoerig overzicht te geven van de hele internationale stand van het wetenschappelijk onderzoek van alle taalgroepen in de wereld (Te Winkel 1904:343-476). Deze taalkundigen waren duidelijk bezig met wat men nu een onderzoeksprogramma zou noemen, gericht op de systematische uitbreiding van het domein der vergelijkende taalwetenschap door de bestudering ook van niet-indoeuropese talen en taalfamilies. En daarbij was men zich er duidelijk van bewust dat de suprematie van de *Junggrammatiker* ten einde liep (Uhlenbeck 1977:487).

Velen werken in deze periode in deze richting, maar een ereplaats komt toe aan C.C. Uhlenbeck (1866-1951), "the most influential and respected linguist in the country during this period" (Uhlenbeck 1977:486). Zeer geverseerd in de ideeën der *Junggrammatiker*, hield hij zich bezig met de etymologie van het Gotisch en de klankleer van het Sanskriet – beide toen nog onderdeel van de studie Nederlandse Letteren (Uhlenbeck 1894, 1900). Maar rond de eeuwwisseling begon hij een nieuw soort typologisch comparatisme te ontwikkelen, ten einde een realistischer beeld te krijgen van prehistorische taalwerkelijkheden. Daartoe ondernam hij – net als Boas en Sapir in Amerika (Darnell 1990:11) en net als vóór hen Von Humboldt (Sweet 1978:277; en 1980:392-413) – systematisch onderzoek van niet-indo-europese talen als het Baskisch en het Eskimo, en later ook de Algonkintalen en de Amerikaanse indianentalen in het algemeen (cf. De Josselin de Jong 1952-53). Het onderzoeksperspectief dat hij daarbij hanteerde, was dat van de 'etnopsychologie': De uiteenlopende talen en taalfamilies worden opgevat als manifestaties van de menselijke geest, en het onderzoek daarvan gaat gepaard met diepgaande theoretische reflectie op de universalía van taal en menselijke geest (cf. Van Essen 1983:200-207). Of, zoals Van Ginneken dit Humboldtiaanse thema onder woorden bracht: "Wij willen kennen de universele geschiedenis van den menschelijken geest." (Van Ginneken 1923:46).

Het belang van al dit werk zit hem in wat ik zou willen omschrijven als de universele onderzoeksagenda die eruit spreekt, waarbij de wetenschappelijk-vergelijkende bestudering van sterk uiteenlopende taaltypen en hun vormelijke structuur moet leiden tot inzicht in de taal als zodanig.

4.2 Beschrijving en verklaring in de historisch-vergelijkende taalwetenschap

We moeten hierbij wel bedenken dat men destijds de linguïstiek nog voornamelijk opvatte als de studie van talen en taalfamilies. De Algemene Taalwetenschap bestond toen nog niet als zelfstandige academische discipline (Uhlenbeck 1977:487); zij werd als zodanig pas erkend in 1921. Schrijnen (1905:37), die wel van Algemene Taalwetenschap sprak, had er net als Paul een toch vooral historische opvatting van (vgl. Noordegraaf 1990:165).

Rond 1900 domineert de historisch-vergelijkende taalstudie, met als hoofdwerken de samenvattende *Inleiding tot de studie der vergelijkende Indogermaansche taalwetenschap* van Schrijnen uit 1905, en de boeken van Te Winkel (1901, 1904) over de geschiedenis van het Nederlands binnen de Germaanse taalfamilie. Deze en andere werken, met hun centrale focus op de vergelijkende studie van klank en vorm en de verandering daarvan in de onderzochte talen, vallen geheel binnen de historisch-vergelijkende indogermanistiek. De historische benadering wordt in deze periode doorgetrokken naar de studie van de klankvormelijke variatie in de eigentijdse Nederlandse dialecten, in taargeografische studies over de Zaanse volkstaal (Boekenoogen 1897) en het Bevelands (Verschuur 1902), en in Te Winkels atlas van de Noordnederlandsche tongvallen (1899-1901). Ook op het gebied van de moderne vreemde talen – die men toen enkel aan de universiteit van Groningen studeren kon – domineerde rond 1900 nog de strikt historisch-vergelijkende benadering van de *Junggrammatiker* (Van Essen 1993:102).

Het zou echter onjuist zijn te denken dat dit historisch taalonderzoek alleen maar descriptief van karakter was. Achter de taalbeschrijvingen die we in veel studies vinden, zat wat Paul (1920:5) noemt "*eine Zutat von Spekulation*" – een geheel van theoretische aannamen, een kader van ideeën, dat uitgewerkt en getoetst wordt. Het doel was weliswaar om de best mogelijke beschrijving van de taalfeiten te leveren, maar bij het zoeken daarnaar was men wel degelijk ook hypothese- en theorievormend bezig. Het gaat dan om een theorie in de zin van die tijd: een systematisch geheel van wetten waarvan de historische taalfeiten afgeleid moeten kunnen worden. Het taalmateriaal vervult daarbij de rol van toetssteen, terwijl in de wetten die worden voorgesteld cruciaal gebruik wordt gemaakt van gereconstrueerde proto-vormen en andere abstracte eenheden. Ook gaat het niet om losse wetten, maar om het geheel der klankwetten in hun onderlinge samenhang, om een systeem dus, of althans iets wat daar sterk op begint te lijken. Zonder de erkenning van deze theoretische aspecten in het toenmalig taalwetenschappelijk onderzoeksbedrijf – hypothesevorming, het werken met abstracte eenheden, de opbouw van een systematisch geheel van wetten – kan men De Saussure's laryngaaltheorie van 1872 en Verners Wet van 1875 niet begrijpen. Want het ging hier niet om de toevallige, schitterende vondsten van een genie, zoals bijvoorbeeld Beekes (1990:133-136) meent (vgl. Salverda 1991:41), maar om wetenschappelijke ontdekkingen en doorbraken, die voortkwamen uit het zoeken naar verklaringen voor het probleem van historische klankverschuivingen, en die op hun beurt weer bijdroegen tot de ontwikkeling van theoretische inzichten in de taal, kort gezegd tot de ontwikkeling van een verklarende taaltheorie.

Die *Junggrammatiker*-theorie dan houdt in, dat het de klankwetten zijn, die in hun blinde, uitzonderingsloze werking het taalgedrag van gemeenschap en individu in de geschiedenis *bepalen*. Dit is, hoe men het ook bekijkt, een verklarende theorie, die systematisch wordt opgebouwd, uitgewerkt, getoetst, verbeterd en aangescherpt, onder druk van de

taalfeiten en de kritiek (cf. Russer 1931, met name hoofdstuk 4). Wat dit laatste betreft, is naast het boven al genoemde werk van C.C. Uhlenbeck en Van Ginneken met name ook van belang de kritiek op het werk van Te Winkel door de jonge De Vooys (1924:3-44), die onder invloed van de Tachtigers en van de door Wundt geïnspireerde taalpsychologie het primaat van de levende spreektaal poneert en daarmee kritisch stelling neemt tegen de *Junggrammatiker*-benadering (vgl. Karsten 1949: 173-174). Daarna volgen dan vanaf 1906 de vernieuwende bijdragen van Van Wijk op het gebied van de historische grammatica en de Nederlandse dialectgeografie (Goossens 1988:58)

Het is dit proces van theorievorming en het zoeken naar verklaringen voor taalverandering dat – zoals Bynon (1985) laat zien – onder het structuralisme en de generatieve grammatica gewoon is door blijven gaan, met nieuwe methoden, technieken en modellen, in voortdurend systematisch empirisch onderzoek, en gericht op de centrale problemen van taalverwantschap, -structuur en -typologie. Met verwijzing naar Holton (1973) ben ik geneigd hier een sterke, nu reeds meer dan een eeuw durende thematische continuïteit in het taalonderzoek te zien.

4.3 Nieuwe perspectieven: taal en de menselijke geest

Naast historische studies werden er rond 1900 ook synchrone of althans niet-historische grammaticale beschrijvingen van talen geproduceerd. Allereerst, op het gebied van de Neerlandistiek vinden we voor het onderwijs een flink aantal synchroon-beschrijvende spraakkunsten voor de moedertaal. De traditionele schoolgrammatica wordt verder ontwikkeld in het werk van Den Hertog (1892-96, 1897-98), die de logische analyse op een modernere grondslag plaatst door mede ook uit te gaan van de taalvorm (cf. Bakker 1977:153). Hiertegenover staat de *Taal en Letteren*-groep, die onder het motto “Taal is klank” voorstellen doet voor radicale spellinghervorming (vgl. Noordegraaf 1991). Van deze groep leveren met name Kollewijn (Holtvast 1905) en Van Wijk (1906), door uit te gaan van de levende taal, bijdragen aan de vernieuwing van de grammaticale beschrijving van het Nederlands (vgl. Elffers & De Haan 1984:518). Als vertegenwoordiger van de verouderde schrijftaalcultuur wordt Den Hertog verder ook onder vuur genomen door De Vooys in *De nieuwe taalgids* (Elffers & De Haan 1984:531; Hulshof 1998:456, 459-462).

Daarnaast verschenen er descriptieve leergrammatica's voor vreemde talen zoals het Maleis (Spat 1900, Ophuysen 1910) en het Frans (Salverda de Grave 1899, 1901). Kort daarop begon de grote Nederlandse traditie in de studie van de grammatica van het Engels met Poutsma's grote *Grammar of Late Modern English* (1904-26). In Kruisinga's vernieuwende *A Grammar of Present-day English* (1909-11) vinden we – ruim vóór de Saussure's *Cours* van 1916 – een streng onderscheid tussen syn- en diachronie, een consequente focus op de karakteristieke eigen structuur van het Engels en een kritische houding tegenover het overgeleverde ideeëngoed van de traditionele schoolgrammatica (Uhlenbeck 1977:487; Stuurman 1993:121).

Voor de synchrone taalbeschrijving kwam men met het tot de klankvorm beperkte model van de historisch-vergelijkende taalwetenschap niet uit, met name niet in de syntaxis. Als kader voor syntactische descriptie bleef men – niet alleen Den Hertog, maar ook bijvoorbeeld De Vries (1910/11) in zijn originele en diepgravende onderzoek van de spreektaalsyntaxis – dan ook veelal nog het traditionele grammaticale begrippenapparaat

gebruiken, ook al kon dit, ondanks aanvullingen en bijstellingen, de toets der wetenschappelijke kritiek van Paul niet doorstaan. We zien hier een groeiende spanning, een scheiding der geesten zelfs, tussen enerzijds de beschrijvende grammatica en anderzijds de eisen en het bereik van de wetenschappelijke taalstudie (Bakker 1977:140; Salverda 1986:13-14).

In deze situatie is er vanuit de studie en het onderwijs der moderne vreemde talen een belangrijke impuls uitgegaan tot vernieuwing van het taalwetenschappelijk denkkader, met name wat betreft de relatie tussen taal en de menselijke geest. In de jaren negentig leverde Hoogvliet hier een krachtige bijdrage tot nieuwe hypothese- en theorievorming, culminerend in zijn boek *Lingua* (1903), waarin hij de onderliggende mentale machinerie onderzoekt, die nodig is om vreemde talen te kunnen leren – alle talen dus, en we zien hier opnieuw een duidelijk universalistische agenda. Dat onderliggende denkkader wordt geanalyseerd “zoals dit in de natuurwetenschappen pleegt te geschieden” (Hoogvliet 1903:viii), dat wil zeggen met gebruikmaking van modern-wetenschappelijke inzichten uit de psychologie en andere relevante wetenschappen, die in de plaats moeten komen van de verouderde begrippen uit de Grieks-Romeinse boedel (cf. Noordegraaf 1987, 1988).

Deze ontwikkeling – weg dus van het traditionele grammaticale begrippenapparaat – leidt onmiddellijk tot levendige en diepgaande discussies – met Dèr Mouw bijvoorbeeld, die in Hoogvliets ideeën over Universele Grammatica aanleiding vindt om het gehele gebouw der taalwetenschap nog eens kritisch-filosofisch door te rekenen, en dan in 1900 komt met originele en fundamentele beschouwingen in een briljante reflectie op de grondslagen der taalwetenschap. Behalve op de traditionele schoolgrammatica levert hij in dit verband ook scherpe kritiek op de heersende historische taalwetenschap. Waar de negentiende eeuw vooral de eeuw was van de historisch-vergelijkende taalwetenschap – dat monument van vernuftige reconstructie (Verner, De Saussure), immense vergelijken-de taalstudies en noeste werkkraft (Bopp, Grimm, Schleicher, Brugmann en Paul), alles gericht op problemen van oorsprong, ontwikkeling en verwantschapsrelaties tussen talen – daar heeft Dèr Mouw volkomen terecht gewezen op wat hierachter zit, wat hierachter als verklarend principe wel gepostuleerd moet worden, voor overal en altijd, voor alle talen, dialecten en taalactiviteiten, namelijk: het altijd werkzame, universele menselijke taalvermogen (Dèr Mouw 1900:8-10).

Behalve Dèr Mouw is hier ook van belang de bijdrage van Van Ginneken, die Hoogvliets ideeën en hypothesen aanvecht en zelf met nieuwe komt in zijn Leidse dissertatie van 1907, *Principes de linguistique psychologique* (vgl. Noordegraaf 1988; Foolen & Noordegraaf 1996: 18- 19). Daarin probeerde hij de algemene psychologische wetten van taalverandering te achterhalen, om zo de *Junggrammatiker* en hun ideeën te boven te komen. In dezelfde richting gaat zijn reeds besproken standpuntbepaling van 1913: de linguïstiek is niet alleen een historische discipline, maar moet zich ook bezig houden met de studie van de levende taal die onder de sociale psychologie valt en een veelomvattend interdisciplinair onderzoeksprogramma vereist.

We zien bij deze drie taalonderzoekers de geboorte van een nieuwe discipline, de psycholinguïstiek. Vanuit een heel andere hoek wordt daar nog een bijdrage aan geleverd in het medisch-empirische proefschrift *Over Aphasie* uit 1900 van Van Melle, waarin literatuurstudie en klinische observaties worden aangevuld met hypothesen over de psychische mechanismen die hier in het spel kunnen zijn.

4.4 Context en contacten

Een belangrijk kenmerk van de Nederlandse taalwetenschap was – toen reeds – de internationale openheid voor en actieve deelname aan internationale ontwikkelingen. Heine's gedachte dat in Nederland alles altijd vijftig jaar later gebeurt, gaat dus zeker niet op voor de toenmalige taalwetenschap.

Men was, blijkens de bibliografieën in Schrijnens *Inleiding* (1905) en ook Te Winkels *Inleiding* (1904), die een schat aan gegevens bevatten, in Nederland zeer goed op de hoogte van de internationale stand van zaken in de taalwetenschap. Er werden in Nederland geregeld vertalingen en bewerkingen uitgebracht van belangrijke algemeen-taalkundige publikaties: achtereenvolgens Max Müllers *Lectures on the science of language* (Kollewijn 1865-67, cf. Noordegraaf 1985: 420, 544), en Whitney's *Language and the study of language* en *The life and growth of language* (Whitney 1877-81, 1879; cf. Noordegraaf 1985:591). In *Taal en Letteren* publiceerde Kollewijn delen van Jespersens *Progress in Language* (1894) (cf. Noordegraaf 1985:443) en in 1900 kwam Van Malssen met zijn al genoemde bewerking van Pauls *Prinzipien*. Daarnaast verscheen in 1898 van de Franse sanskritist Victor Henry, een belangrijke voorloper van De Saussure, de studie over *Tegenstrijdigheden in de taalkunde*, in de vertaling van Hesseling en zijn zwager Salverda de Grave.

Voor studie en promotie gingen Van Helten, Sijmons, Kollewijn, Kruisinga en Van Wijk allen naar Duitsland, het dominante land in de negentiende-eeuwse taalwetenschap (cf. Karsten 1949). Het tijdschrift *Taal en Letteren* werd sterk beïnvloed door de ideeën van de *Junggrammatiker* (Noordegraaf 1991). Omgekeerd leidde in Duitsland de wetenschappelijke belangstelling voor het Nederlands tot de publicatie van Francks *Etymologisch Woordenboek* (1892) en Te Winkels *Geschichte der niederländischen Sprache* (voor Pauls *Grundriss der germanischen Philologie*) in 1891. De sanskritist Kern stond in contact met vakgenoten in Rusland en met de befaamde oriëntalist Max Müller in Oxford, met wie ook de arabist De Goeje correspondeerde (Chaudhuri 1974:372). Uhlenbeck vertaalde zelf zijn handboek over de klankleer van het Sanskriet in het Engels (Uhlenbeck 1894), en de foneticus Eijkman stond in contact met zijn Britse vakgenoten Sweet en Paget. Caland, Eijkman, Van Ginneken en Salverda de Grave publiceerden in het Frans; en Hesseling stond in contact met de romanist en creolist Schuchardt (cf. Schuchardt 1980:105n). Nederlandse linguïsten deden veldwerk overzee: de Indologen natuurlijk in de koloniën, en C.C. Uhlenbeck onder de Blackfoot-indianen in de Verenigde Staten. Daarover polemiseerde hij met Edward Sapir, die ook zijn in het Nederlands geschreven publikaties recenseerde (Darnell 1990:461; Sapir 1917a,b).

In het taalonderwijs is een duidelijk humanistische traditie aanwijsbaar, zowel op het gebied van de klassieke talen (Pos 1935) alsook in het onderwijs Hebreeuws. Zo vinden we in de memoires van Sam de Wolff het mooie portret van de Sneker rabbijn Schaap en de lessen Hebreeuws die deze in de jaren 1890 gaf, ingebed in een brede context van Bijbelse geschiedenis en Joods humanisme (De Wolff 1954:41; vgl. ook Brugman 1994). Voor het moedertaalonderwijs zagen we in paragraaf 3 al dat de eenheid van taal- en letterkunde krachtig werd bepleit door Van Ginneken (1923). En voor het onderwijs Nederlands als vreemde taal schreef Hoogvliet het leerboek *Elements of Dutch* (1908), met daarin zowel een synchrone grammatica alsook een gevarieerde verzameling teksten die een boeiend beeld geven van de eigentijdse Nederlandse cultuur en samenleving.

Wie toen van het gymnasium kwam en Letteren ging studeren was vaak al doorkneed in de literatuur en de grammaticale finesses van zo'n zes of zeven talen. Een goed voorbeeld is de eerder genoemde Hesseling (cf. Hesseling 1979:viii). Daarnaast denk ik aan de Leidse jurist en oriëntalist Van Vollenhoven, die toen hij overspannen was in wel tien westerse en oosterse talen lag te malen (De Beaufort 1954:56). Om hen heen zien we in deze periode een kleine, maar zeer hoogontwikkelde, veeltalige, breed-filologisch geïnteresseerde groep van scherpzinnige geleerden, die aan de universiteit een strenge taalkundige scholing ontvingen en doorkneed waren in de grammatica's, de literatuur en de ideeën der klassieken en modernen, en allen gevormd door eenzelfde brede, klassieke scholing volgens Humboldtiaans *Bildungs*-recept.

In veel taalonderzoek vinden we een diepe interesse voor de cultuur en het geestesleven van de bestudeerde taagebruikers en taalgemeenschappen. Op theoretisch niveau is daar Hoogvliets programma voor een '*algemeene menschkundig-vergelijkende taalstudie*' (Hoogvliet 1903:ii). Van Ginneken was Humboldtiaans 'angehaucht' (Foolen & Noordegraaf 1996:29), Kruisinga evenzo (Van Essen 1983:100). Beiden waren beïnvloed door de interesse van hun leermeester C.C. Uhlenbeck in de etnopsychologische aspecten van de exotische talen die hij onderzocht. Uhlenbeck's leerling De Josselin de Jong werd later de grondlegger van de etnolinguïstiek en de culturele antropologie in Nederland (vgl. De Josselin de Jong 1926 en 1951). Eenzelfde antropologische belangstelling vinden we bij Snouck Hurgronje, die naast zijn *Atjèhse taalstudien* (1900) ook een groot etnografisch standaardwerk schreef over Nederlands hardnekkigste tegenstanders in de Indonesische archipel, *De Atjehers* (1893-94). Op Celebes zette intussen Adriani, de nestor der Bijbelvertalers (Swellengrebel 1978:28-67), zich ertoe om eerst de gehele orale literatuur en cultuur van de Toradja's in kaart te brengen alvorens de Bijbel op adequate wijze in het Bare'e vertaald kon worden (Adriani 1900b). In 1900 publiceerde Chantepie de la Saus-saye zijn standaardwerk over de *Geschiedenis van de Godsdienst der Germanen*, en in 1903 kwam Huizinga met een verhandeling *Over studie en waardeering van het Buddhisme* (Huizinga 1947:38-39). Bij de sanskritisten tenslotte vinden we – in het voetspoor van Max Müller (cf. Chaudhuri 1974) – een diepe interesse in Oosterse wijsheid. Zo verzorgt Kern in 1900 een filologische teksteditie van het Oudjavaanse epos *Ramayana*, en Caland samen met Henry in 1906 een baanbrekende editie van het vedisch ritueel in de *Agnistoma* (cf. Mylius 1983:484). Het is dit oriëntalisme dat, aldus Staal (1991:147), "bij uitstek heeft bijgedragen tot de internationale roem van de Nederlandse wetenschap." (vgl. ook Uhlenbeck 1967:207-208).

In deze bredere context van cultuur- en geesteswetenschappelijk onderzoek neemt de linguïstiek een centrale en leidende plaats in. Representatief is hier de historicus Huizinga, die zich in 1900 nog "volkomen oriëntalist en linguïst" voelde (Huizinga 1947:40; Noordegraaf 1995:109-112). Aan zijn taalkundige scholing had hij een exacte manier van denken over historische problemen overgehouden, maar ook de interesse in semantische problemen en etnolinguïstische vragen die zo karakteristiek is voor zijn *Homo Ludens* (1938).

4.5 Voorlopige balans

De Nederlandse taalwetenschap van rond 1900 vertoont aldus een aantal interessante kenmerken. Het toenmalig taalonderzoek was een veelzijdig en levendig bedrijf, geken-

merkt door grote thematische diversiteit en door de reikwijdte van wat er gepubliceerd werd – en die zeker niet onderdoet voor wat er vandaag de dag in Nederland aan taalwetenschappelijke publicaties verschijnt (vgl. Van den Broecke 1988, Aarts & Van Els 1990, Salverda 1990b, Koenen 1997 en Van Delft 1998).

Op theoretisch gebied was de strenge historisch-vergelijkende benadering van de *Junggrammatiker* nog dominant, en binnen de Indogermanistiek stond het Sanskriet nog aan de top. Maar met de systematische exploratie, met name door Uhlenbeck, van talen zoals het Baskisch en de Amerikaanse Indianentalen ligt de bijl al aan de wortel. Vanuit Uhlenbecks Humboldtiaans geïnspireerde etnopsychologie komen krachtige aanzetten tot conceptuele vernieuwing en verbreding van de taalwetenschap. Ditzelfde kan gezegd worden van Hoogvliets aanzetten tot theorievorming over Universele Grammatica. Daarnaast zien we de opkomst van nieuwe subdisciplines en nieuwe methoden en technieken van taalonderzoek, in de experimentele fonetiek (Eijkman, Zwaardemaker), de psycholinguïstiek (Van Ginneken), de creolistiek (Hesseling, Prick van Wely), de grammaticale beschrijving van het Engels (Poutsma, Kruisinga) en het Nederlands (Kollewijn, De Vooy, Van Wijk), en de studie van Indonesische talen (Adriani, Jonker, Ophuysen). Er werd een zeer groot scala aan talen en dialecten bestudeerd en beschreven in degelijke empirisch-vergelijkende grammatica's, woordenboeken en wetenschappelijke studies, die ook nu nog het lezen en bestuderen meer dan waard zijn, zoals die van Buitenrust Hettema (1891) over de aanspreekvormen (cf. Janssen 1997:47), en van Kollewijn (1892) over de tijden in het Nederlands (cf. Verkuyl 1987).

Dit alles bevestigt wat Uhlenbeck (1977:485-486) opmerkt: "In the first quarter of the present century, linguistics in Holland was prospering." We zien hier een brede en voorspoedige ontwikkeling van degelijk, vernieuwend en internationaal vooraanstaand taalonderzoek, ruim voordat in 1928 de moderne structurele linguïstiek in Nederland doorbrak.

● 5 Interpretatie en discussie: crisis of bloeiperiode?

We zien hier dus een beeld dat nogal afwijkt van dat van Romein. Daarmee rijst de vraag: Kunnen we hier voor de Nederlandse situatie eigenlijk wel spreken van een crisis? In eerste aanleg is mijn antwoord op deze vraag: Nee. Wat we hier zien is integendeel een volwassen en dynamisch vakgebied in volle ontwikkeling, gekenmerkt door een vruchtbare veelzijdigheid in onderwerp, methode en theorie; door degelijk taalonderzoek en substantiële publicaties van de bereikte descriptieve resultaten; en door de opkomst van nieuwe interesses, inzichten en ontdekkingen – kortom, een wetenschappelijke bloeiperiode in de zin van Willink (1988).

Deze conclusie, zo geformuleerd, draagt echter het risico van intellectuele vrijblijvendheid in zich en is daarom niet echt bevredigend. Immers, ondanks alle successen van de *Junggrammatiker* vertoonde hun model – met z'n exclusieve focus op de klankvorm, op historische variatie, en op descriptie en verklaring in termen van klankwetten – toch zodanige beperkingen dat men er in de synchrone taalbeschrijving niet mee toekwam en ervan afwilde. De semantiek en de psychologie gooiden roet in het eten, en ook de syntaxis en het vreemde talenonderwijs. En voor dit laatste gebied had Hoogvliet het *Junggrammatiker*-model toch – zoals Bakker (1977:140) zegt – 'onttroond'? Zelf zag Hoogvliet (1903:iv-

vi) zijn eigen werk ook uitdrukkelijk als een nieuwe, algemene, meer omvattende, en wetenschappelijke taaltheorie.

Gezien de coëxistentie van deze toch wel zeer verschillend gerichte benaderingen binnen het taalonderzoek rijst de vraag: Is hier dan geen sprake van een fundamentele tegenstelling? Het lijkt er wel op, want Dèr Mouw (1900:10) stelde expliciet het probleem aan de orde dat de oude begrippenkaders – zowel dat van de historisch-vergelijkende taalkunde alsook het traditionele logicistische begrippenapparaat van de schoolgrammatica – beide niet meer voldoen. Ook het kort daarvoor gepubliceerde werk van Victor Henry (1898) vestigt alle aandacht op dit centrale probleem van de fundamentele tegenspraken, de antinomieën binnen de linguïstiek.

Is dit dan geen crisis? Er is hier toch sprake van fundamentele tegenstellingen en tegenstrijdigheden, die niet binnen één samenhangend intellectueel kader onder te brengen zijn? Moeten we dan niet concluderen dat er op dit diepere niveau wel degelijk sprake was van een intellectuele crisis, en dat Romein dus toch het gelijk aan zijn kant had?

Eerlijk gezegd is ook hier, in tweede instantie, mijn antwoord: Nee. Het gaat hier – zoals ook (Russer 1931:147) aangeeft – in essentie om conflicterende verklaringen voor de taalverschijnselen. Dergelijke conflicten, en discussies zoals gevoerd door Hoogvliet, Dèr Mouw, Van Ginneken en Henry, zijn mijns inziens dan ook geen teken van crisis, maar een begeleidend verschijnsel bij de botsing tussen verschillend gerichte visies en vooronderstellingen van waaruit taalonderzoekers nu eenmaal opereren (cf. Salverda 1996:262). De fundamentele en originele beschouwingen van Dèr Mouw uit 1900, waarin de gehele linguïstiek van onder tot boven opnieuw wordt doordacht, zie ik in dit verband als een poging tot verheldering van de fundamentele aannamen in het taalonderzoek, noodzakelijk bij de opkomst van een nieuwe interesse in het taalonderzoek, die van de algemene grammatica (vgl. Noordegraaf 1996:113-114). En die interesse zelf was weer het gevolg van de toegenomen wetenschappelijke aandacht voor het vreemde talenonderwijs.

Wat we hier zien is, dat taalonderzoekers door reflectie op en verheldering van eigen problemen en presupposities de grondslagendiscussie tot een bron van wetenschappelijke creativiteit en productiviteit maken. Radicaal geformuleerd: grondslagenonderzoek en -discussies zijn geen crisisverschijnsel, maar in tegendeel een integraal onderdeel van de normale gang van zaken in de taalwetenschap (vgl. Laudan 1977:66). Voor de vooruitgang van de linguïstiek is dergelijk grondslagenonderzoek even noodzakelijk als empirisch onderzoek der taalverschijnselen (vgl. Salverda 1990a:98). Pas als zulke discussies over de grondslagen van het vak er niet waren, dan zouden we echt een crisis hebben.

Hier zien we wat het nut kan zijn van wetenschapshistorisch onderzoek op het gebied van de taalwetenschap. Dergelijk onderzoek vervult een kritische functie, doordat het gangbare voorstellingen – zoals het door Romein gebruikte beeld van een crisis – relativerend, verbetert of weerlegt. Er is – zoals Elffers (1993) duidelijk maakt – over het nut van de linguïstische historiografie veel meer te zeggen, maar ik beperk me hier tot deze kritische functie. Elffers (1993:107) zelf levert kritiek op wat zij noemt de heroïsche mythe – het idee bijvoorbeeld, dat het structuralisme teruggaat op de nieuwe ideeën van één grote, geniale figuur zoals De Saussure, en op diens posthume, revolutionaire boek *Cours de Linguistique Générale* (1916). En misschien moeten we nu dus ook het idee van revolutie maar beschouwen als zo'n mythe, of althans als een *topos*, een vaste retorische figuur in de linguïstische historiografie, eerder dan als historische realiteit. In het verlengde hiervan geldt

dan mijns inziens hetzelfde voor de presentatie van de geschiedenis der twintigste eeuwse linguïstiek in de gangbare drieslag van eerst traditionele grammatica, daarna structuralisme en vervolgens generatieve taalkunde (Van den Toorn 1977; vgl. ook Van Bree c.s. 1997). In plaats van zo'n successie van paradigma's in een telkens herhaalde sequentie van crisis en conceptuele revolutie hebben we in werkelijkheid veeleer te maken met een situatie van coëxisterende en rivaliserende benaderingen en onderzoekstradities die over en weer ideeën, analyses en argumenten uitwisselen.

Een pluralistische situatie dus, maar geen crisis – dat is wat we zien in de taalwetenschap in Nederland in de periode rond 1900. Deze zienswijze – eerder al voor de 19e eeuw uitgewerkt door Bakker (1977) en Noordegraaf (1985, 1996a), en voor de 20e eeuw door Dik (1985) in het spoor van Laudan (1977) – lijkt een adequater beeld te geven van de vakhistorische ontwikkeling dan Romein vermag.⁴

6 Besluit: kritische herwaardering

Rest de vraag: Wat is er taalwetenschappelijk gezien nu nog interessant en belangrijk aan deze studies van een eeuw geleden en aan de toen bereikte inzichten? Daarover maak ik de volgende twee slotopmerkingen.

Ten eerste, wanneer we het voorgaande overzien, dan stellen we vast dat er rond 1900 sprake was van een wetenschappelijke bloeiperiode in de Nederlandse taalwetenschap, een periode waarin een degelijke empirische basis werd gelegd, allereerst op het gebied van het Sanskriet en de historisch-vergelijkende taalwetenschap, maar daarnaast ook in de fonetiek en de dialectologie, de studie van de moedertaal en de moderne vreemde talen, de niet-indoeuropese talen, de creolistiek en de psycholinguïstiek. Tegelijkertijd zien we dat linguïsten als Uhlenbeck, Hoogvliet en Van Ginneken vanuit een nieuwe, Humboldtiaanse interesse in typologisch comparatisme belangrijke aanzetten leveren tot universele theorievorming. En het is deze veelzijdige en vruchtbare onderzoekspraktijk, die me in een heel materiële zin bepalend lijkt voor de intellectuele dynamiek van ons vakgebied. In elk geval geldt, dat de kwaliteiten die aan de Nederlandse taalkunde van nu worden toegeschreven – de brede empirische basis, de diversiteit en specialisatie, het heldere methodologisch en theoretisch bewustzijn en de internationalisering (vgl. Van Bree c.s. 1997:50-51) – rond 1900 ook al in ruime mate aanwezig waren in de taalwetenschap in Nederland.

Ten tweede, het blijvend belang van veel toenmalige bijdragen zit mijns inziens in hun levendige discussie over de grondslagen van de taalwetenschap. Wat dit betreft stond de Nederlandse taalwetenschap rond 1900 op een hoog intellectueel niveau. En wat een onvermoede inzichten kom je hier dan soms tegen! Voor mij althans de grootste verrassing bij deze verkenning was de frappante overeenstemming die er in 1900 bleek te

⁴ Een analyse in termen van rivaliserende onderzoekstradities kan ook helpen verklaren waarom oude paradigma's nooit verdwijnen (vgl. ook Elffers & De Haan 1980:431). Enerzijds namelijk bereikt geen enkel paradigma ooit totale dominantie over het hele veld van taalonderzoek, want er is altijd wel een tegenstem die – zoals Schuchardt bij de *Junggrammatiker* – kritische vraagtekens zet bij zelfs de meest fundamentele aannamen van de heersende leer (Salverda 1996: 249-250). Andersom echter leidt dit vaak weer niet tot het loslaten van die leer, omdat als gevolg van het programmatisch karakter van veel taalkundig onderzoek (Salverda 1990b:4) de geldigheid van die kritiek zelden inzet is van wetenschappelijke toetsing en argumentatie.

bestaan tussen enerzijds Dèr Mouw en anderzijds Van Melle, die beide in het taalonderzoek centraal stellen ‘het menselijk taalvermogen’ – 16 jaar vóór De Saussure’s ‘*faculté du langage*’ en 62 jaar vóór Chomsky’s ‘*human language faculty*’. Maar dat niet alleen – beiden zien ook de studie van dit menselijk taalvermogen als onderdeel van de biologie (Dèr Mouw 1900:4). Van Melle omschrijft het afasieprobleem zelfs als “het ingewikkeldste aller biologische problemen” (Van Melle 1900:89). Vanuit de professionele linguïstiek van hun tijd gezien mogen deze twee – de dokter en de dichter – dan relatieve buitenstaanders zijn geweest, dat maakt hun bijdragen er niet minder belangrijk om. Want zij stellen met dit mentalistische thema een kernprobleem aan de orde – dat van taal en de menselijke geest – dat ook nu nog de onderzoekers volop bezighoudt. Dat markeert, ten eerste, het intellectuele niveau van het toenmalig taalonderzoek, en ten tweede wijst het op een diepe thematische continuïteit in de Nederlandse taalwetenschap van de twintigste eeuw.

We staan hier voor één van de centrale “konstanten van het taalkundig denken” (Schultink 1994b:272) in het onderzoek van deze eeuw. En het lijkt me daarom historisch gezien een vergissing, dat er bij de Nederlandse doorbraak van de generatieve grammatica in de jaren zestig en zeventig werd gegrepen naar een combinatie van Den Hertogs schoolgrammatica plus de Cartesiaanse bespiegelingen van Chomsky (1970), maar niet naar de ideeën van Hoogvliet, Uhlenbeck, Van Ginneken, Dèr Mouw en Van Melle, die in mijn ogen de werkelijke intellectuele voorlopers zijn van de moderne theoretische en cognitieve taalwetenschap.

● Bibliografie

- Aarts, F. & Th. van Els (eds.) (1990).** *Contemporary Dutch Linguistics*. Washington: Georgetown University Press.
- Adriani, N. (1900a).** *Laolita I Sese nTaola: het verhaal van Sese nTaola, oorspronkelijke tekst in de Bare'e-taal* (Midden-Celebes). Batavia/'s-Gravenhage: Albrecht/Nijhoff. Verhandelingen Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen dl. 51, 2e stuk].
- Adriani, N. (1900b).** Eenige principes bij het vertalen van den Bijbel in Indonesische talen. *Overzicht 10e Zendingsconferentie*. Batavia-Buitenzorg.
- Arens, H. (1955).** *Sprachwissenschaft. Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart*. Freiburg/München: Karl Alber. [2e dr. 1969; pocketuitgave 1974, Frankfurt aM: Fischer Athenäum Taschenbuch Verlag]
- Bakker, D.M. (1977).** De grammatica in de negentiende eeuw. In: Bakker & Dibbets (red.), 113-160.
- Bakker, D.M. & G.R.W. Dibbets (red.) (1977).** *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde*. 's-Hertogenbosch: Malmberg.
- Beaufort, H.L.T. de (1954).** *Cornelis van Vollenhoven 1874-1933*. Haarlem: Tjeenk Willink.
- Beekes, R.S.P. (1990).** *Vergelijkende taalwetenschap. Tussen Sanskrit en Nederlands*. Utrecht: Aula/Spectrum. [Engelse vert.: *Comparative Indo-European Linguistics, an introduction*. Amsterdam: Benjamins, 1995].
- Boekenoogen, G.J. (1897).** *De Zaanse Volkstaal. Bijdrage tot de kennis van den woordenschat in Noord-Holland*. Leiden: Sijthoff.

- Bree, C. van, M. van den Toorn & M. van der Wal (1997).** Paradigmawisselingen en constanten: 200 jaar taalkundige diversiteit. In: J.W. de Vries (red.), *'Een bedenkelijke nieuwigheid.'* Twee eeuwen neerlandistiek. Hilversum: Verloren, 13-53.
- Broecke, M.P.R. van den (red.) (1988).** *Ter Sprake. Spraak als betekenisvol geluid in 36 thematische hoofdstukken.* Dordrecht: Foris.
- Bruggencate, K. ten (1900).** *Inleiding tot de klankleer, inzonderheid met het oog op de Nederlandsche taal en de onderwijzers der Lagere Scholen.* Groningen: Wolters
- Brugman, J. (1994).** Rabbi Pinto. In: T. Hermans e.a. (red.), *Het magistrale vernuft. Jeugderinneringen voor Rudy Kousbroek.* Amsterdam: Meulenhoff, 21-26.
- Buitenrust Hettema, F. (1891).** De aangesproken persoon. *Taal en Letteren* 1, 148-153.
- Bynon, Th. (1985).** *Historical Linguistics.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Caland, W. & V. Henry (1906-07).** *L'Agnistoma. Description complète de la forme normale du sacrifice de soma dans le culte védique.* Paris: Ernest Leroux, 2 dln.
- Chantepie de la Saussaye, P.D. (1900).** *Geschiedenis van den Godsdienst der Germanen vóór hunne overgang tot het Christendom.* Haarlem: De Erven. [Eng. vertaling door Bert J. Vos, *The religion of the Teutons.* Boston: Ginn, 1902. Herdrukt: Portland, Me: Longwood Press, 1977].
- Chaudhuri, N. C. (1974).** *Scholar Extraordinary. The Life of Professor the Rt. Hon. Friedrich Max Müller, P.C.* London: Chatto & Windus.
- Chomsky, N. (1970).** *Taal en mens. Taalkundige bijdragen aan het onderzoek van de menselijke geest.* Deventer: Van Loghum Slaterus. [= *Language and Mind.* Vertaald door A. Kraak].
- Damsté, H.T. (1947).** Memoires van een Atjehsen balling. In: J. Gonda (red.), *Letterkunde van de Indische archipel.* Amsterdam/Brussel: Elsevier, 245-270.
- Darnell, R. (1990).** *Edward Sapir: Linguist, Anthropologist, Humanist.* Berkeley: University of California Press.
- Delft, D. van (1998).** *De wijde wereld van de Kleine Talen: 25 portretten.* Amsterdam: Bulaaq.
- Dèr Mouw, J.A. (1900).** *Dr. J.M. Hoogvliet's opvatting van Taalstudie en Methode van Taalonderwijs.* Amsterdam: S.L. van Looy.
- Dik, S.C. (1985).** Progress in Linguistics. In: T. Hagerstrand (ed.), *The identification of progress in learning.* Cambridge: Cambridge University Press, 115-139.
- Dykstra, W. (1900-1911).** *Friesch Woordenboek (Lexicon Frisicum).* Leeuwarden: Meijer & Schaafsma, 4 dln. [Hedr. Amsterdam/Leeuwarden: S. Emmering/De Tille, 1971].
- Eeden, F. van (1897).** *Redekunstige grondslag van verstandhouding,* in: *Studies.* Derde reeks. Amsterdam 1897, 5-84. [Tweede druk, ingeleid door Bastiaan Willink: Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1975, Aula-boeken 545].
- Elffers, E. (1993).** De taalkunde en haar geschiedschrijving. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 109, 97-124.
- Elffers, E. & S. de Haan (1984).** De Nederlandse zinsdeelleer in de eerste helft van de 20e eeuw; een reconstructiepoging aan de hand van de eerste vijftig jaargangen van De nieuwe taalgids. *De nieuwe taalgids* 77, 516-541.
- Essen, A.J. van (1983).** *E. Kruisinga. A Chapter in the History of Linguistics in the Netherlands.* Leiden: Martinus Nijhoff.
- Essen, A.J. van (1993).** The Study of Modern Foreign Languages at Groningen 1876-1914. In: J. Noordegraaf & F. Vonk (eds.), *Five Hundred Years of Foreign Language teaching in*

- the Netherlands 1450-1950*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 89-104.
- Eijkman, L.P.H. (1900)**. *Signification des mouvements de la mâchoire en parlant*. Overdruk uit: Archives Teyler serie II, t. VII, 2me partie. Haarlem: Loosjes.
- Eijkman, L.P.H. (1904)**. Radiographie des Kehlkopfes. *Fortschritte auf dem Gebiete der Röntgenstrahlen* Bd. 7, 310-318.
- Eijkman, L.P.H. (1923-24)**. Geschiedkundig overzicht van de klankleer in Nederland. *De nieuwe taalgids* 17 (1923), 161-174; 225-243; 283-293; en 18 (1924), 17-33.
- Foolen, A. & J. Noordegraaf (red.) (1996)**. *De taal is kennis van de ziel. Opstellen over Jac. van Ginneken (1877-1945)*. Münster: Nodus Publikationen.
- Franck, J. (1892)**. *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*. Vertaald uit het Duits door P.J. Cosijn, A. Beets, J.W. Muller & C.C. Uhlenbeck. 's-Gravenhage: Nijhoff.
- Gardner, H. (1985)**. *The Mind's New Science. A History of the Cognitive Revolution*. New York: Basic Books.
- Ginneken, J. van (1907)**. *Principes de linguistique psychologique*. Paris: M. Rivière.
- Ginneken, J. van (1917)**. *Als ons moedertaalonderwijs nog ooit gezond zal worden*. 's- Hertogenbosch: Malmberg.
- Ginneken, J. van (1923)**. *De nieuwe richting in de taalwetenschap*. Utrecht/Nijmegen: Dekker & v.d. Vegt/Van Leeuwen.
- Goossens, J. (1977)**. *Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Goossens, J. (1988)**. Dutch dialectology and Dutch historical grammar in the work of N. van Wijk. In: B.M. Groen et al (eds.), *Nicolaas van Wijk (1880-1941). A collection of essays on his life and work*. Amsterdam: Rodopi, 43-62.
- Hamel, A.G. van (1945)**. *Geschiedenis der Taalwetenschap*. Den Haag: Servire.
- Hart, H. 't (1989)**. Imagine Leiden without Kern. In: Otterspeer, W. (ed.), *Leiden Oriental Connections, 1850-1940*. Leiden: E.J. Brill, 126-140.
- Helbig, G. (1973)**. *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft. Unter dem besonderen Aspekt der Grammatiktheorie*. München: Hueber.
- Helten, W.L. van (1902)**. Over Spellingvereenvoudiging. In: *De Gids* 65 nr. 3, 538-546.
- Henry, V. (1898)**. *Tegenstrijdigheden in de taalkunde*. Uit het Fransch vertaald door D.C. Hesseling en J.J. Salverda de Grave. Leiden: S.C. van Doesburgh. [Oorspr.: V. Henry 1896, *Antinomies linguistiques*. Paris: F. Alcan].
- Hertog, C.H. den (1892-96)**. *Nederlandsche Spraakkunst: handleiding ten dienste van aanstaande (taal)onderwijzers*. Amsterdam: Versluys, 3 dln. [2e dr.: 1903].
- Hertog, C.H. den (1897-98)**. *De Nederlandsche Taal: practische spraakkunst van het hedendaagsche Nederlandsch*. Amsterdam: Versluys, 2 dln. [2e dr.:1903-1904].
- Hesseling, D.C. (1899)**. *Het Afrikaansch. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche taal in Zuid-Afrika*. Leiden: E.J. Brill [2e dr. 1923].
- Hesseling, D.C. (1905)**. *Het Negerhollands der Deense Antillen. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche taal in Amerika*. Leiden: A.W. Sijthoff.
- Hesseling, D.C. (1979)**. *On the Origin and Formation of Creoles: A Miscellany of Articles*. Edited and translated by T.L. Markey and Paul T. Roberge. Introduction by Pieter Muysken and Guus Meijer. Ann Arbor: Karoma.
- Hoeven, A. van der (1896)**. *Lambert ten Kate (De "Gemeenschap tussen de Gottische Sprake en de Nederduytsche", en zijne onuitgegeven geschriften over klankkunde en versbouw)*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.

- Holton, G. (1973).** *Thematic Origins of Science. Kepler to Einstein.* Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Holtvast, K. [= R.A. Kollewijn] (1905).** *Beknopte Nederlandse spraakkunst.* Groningen: Noordhoff. [26e dr. 1951].
- Hoogvliet, J.M. (1903).** *Lingua.* Een beknopt leer- en handboek van Algemeene en Nederlandsche taalkennis, meer bepaaldelijk bestemd voor leeraren en onderwijzenden in moderne en oude talen. Amsterdam: S.L. van Looy.
- Hoogvliet, J.M. (1908).** *Elements of Dutch.* The Hague: Martinus Nijhoff. [7e dr.].
- Horst, J.M. van der (1979).** Van organisme naar mechanisme; 1870. In: M. Gerritsen (red.), *Taalverandering in Nederlandse dialecten. Honderd jaar dialectvragenlijsten 1879-1979.* Muiderberg: Coutinho, 21-35.
- Huizinga, J. (1903).** *Over studie en waardeering van het Buddhisme.* Haarlem. [Openbare les Universiteit van Amsterdam].
- Huizinga, J. (1947).** *Mijn weg tot de historie.* Haarlem: Tjeenk Willink.
- Hulshof, H. (1985).** *C.H. den Hertog als Grammaticus.* Muiderberg: Coutinho.
- Hulshof, H. (1998).** Nieuw Nederlands. In: M.C. van den Toorn, W.J.J. Pijnenburg, J.A. van Leuvensteijn, J.M. van der Horst (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse taal.* Amsterdam: Amsterdam University Press, 455-478.
- Janssen, Th. (1997).** *Communiceren. Over taal en taalgebruik.* Den Haag: Sdu/Standaard.
- Japikse, N. (1918).** *Staatkundige geschiedenis van Nederland van 1887-1917.* Leiden: Sijthoff.
- Jonker, J.C.G. (1909).** *Geschiedenis der beoefening van de Javaansche Taal.* Leiden: Brill.
- Josselin de Jong, J.P.B. de (1915).** Geschiedenis der Taalwetenschap. In: J.D. Bierens de Haan (red.), *Geschiedenis der Wetenschappen.* Baarn: Hollandia-Drukkerij, 61-92.
- Josselin de Jong, J.P.B. (1926).** *Het huidige Negerhollandsch. (Teksten en Woordenlijst).* Amsterdam: KNAW. [=Verhandelingen KNAW, Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks 26].
- Josselin de Jong, J.P.B. de (1951).** Ethnolinguïstiek. *Bijdragen Taal-, Land- en Volkenkunde* 107, 161-178.
- Josselin de Jong, J.P.B. de (1952-53).** In Memoriam Christianus Cornelius Uhlenbeck (18 October 1866 – 12 Augustus 1951). *Lingua* 3, 243-268.
- Karsten, G. (1949).** *100 Jaar Nederlandse Philologie. M. de Vries en zijn school.* Leiden: Nederlandsche Uitgevers Maatschappij.
- Kern, H. (1900).** *Ramayana. Oud-Javaansch Heldendicht.* 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Kern, H. (1913-36).** *Verspreide geschriften.* 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff. 16 dln.
- Koefoed, G. & H. Schultink (1978).** De geschiedenis van de 'Ausnahmslosigkeit'. In: G.A.T. Koefoed & J. van Marle (red.), *Aspecten van taalverandering.* Een verzameling inleidende artikelen. Groningen: Wolters-Noordhoff, 71-98.
- Koenen, L. (1997).** *Het vermogen te verlangen.* Amsterdam/Antwerpen: Atlas.
- Koerner (1976).** 1876 as a turning point in the history of linguistics. *The Journal of Indo-European Studies* 4, 333-353.
- Kollewijn Nz., A.M. (1865-67).** Max Müllers voorlezingen over de taalkunde. *De Taalgids* 7 t/m 9. [= vert. van Max Müller, *Lectures on the science of language* (1862)].
- Kollewijn, R.A. (1892).** Het systeem van de tijden der werkwoorden. *Taal en Letteren* 2, 141-147.
- Kollewijn, R.A. (1899).** *Opstellen over spelling en verbuiging.* Groningen: Wolters.

- Kraak, A. (1971).** Dèr Mouw over Hoogvliets opvatting van taalstudie en methode van taalonderwijs. *Spektator* 1, 441-443.
- Kuhn, T.S. (1972).** *De structuur van wetenschappelijke revoluties*. Meppel: Boom.
- Laudan, L. (1977).** *Progress and its problems. Towards a theory of scientific growth*. Berkeley: University of California Press.
- Leviticus, F. (1900).** *Over Phonetica*. Haarlem. [Inaugurale rede Universiteit van Amsterdam].
- Maier, H. (1997).** Nederlands-Indië en het Maleis. In: K. Groeneboer (red.), *Koloniale taalpolitiek in Oost en West. Nederlands-Indië, Suriname, Nederlandse Antillen, Aruba*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 13-54.
- Maier, H.J.M. & A. Teeuw (1976).** *Honderd jaar studie van Indonesië 1850-1950. Levensbeschrijvingen van twaalf Nederlandse onderzoekers*. Den Haag: Smits.
- Malsen, P.J. van (jr) (1900).** *Het Leven der Taal, inzonderheid dat van het Nederlandsch*. 's-Gravenhage: Nijhoff. [= Nederlandse bewerking van Hermann Paul's *Prinzipien der Sprachgeschichte*].
- Melle, M.A. van (1900).** *Over Aphasie*. Nijkerk: C.C. Callenbach.
- Melle, M.A. van (1901).** *Beschouwingen naar aanleiding van David Hume en zijne leer van het kenvermogen*. Amsterdam: Scheltema & Holkema.
- Mylius, K. (1983).** *Geschiede der Literatuur im alten Indien*. Leipzig: Reclam.
- Noordegraaf, J. (1985).** *Norm, geest en geschiedenis. Nederlandse taalkunde in de negentiende eeuw*. Dordrecht: Foris.
- Noordegraaf, J. (1987).** *Dèr Mouw contra Hoogvliet. Universele Grammatika anno 1903*. Schiedam: Huis te Riviere Pers.
- Noordegraaf, J. (1988).** Hoogvliet versus van Ginneken – Dutch Linguistics around the Turn of the Century. In: J. Noordegraaf & C.H.M. Versteeg (eds.), *The History of Linguistics in the Low Countries [=Historiographia Linguistica XV/1-2]*, 207-238. [Herdr. in: Noordegraaf et al (eds) (1992), 273-304. En in: Noordegraaf 1996b, 99-129].
- Noordegraaf (1990).** Pos als geschiedschrijver van de taalwetenschap. In: S. Daalder & J. Noordegraaf (red.), *H.J. Pos (1898-1955) taalkundige en geëngageerd filosoof*. Amsterdam: Huis aan de Drie Grachten, 153-176. [Herdr. in Noordegraaf 1997: 155-177].
- Noordegraaf, J. (1991).** *Taal en Letteren* honderd jaar later: een tijdschrift tegen de schrijftaalcultuur. *Forum der Letteren* 32, 269-280. [Herdr. in: Noordegraaf 1997: 110-124].
- Noordegraaf, J. (1994).** 'On light and sound.' Johan Huizinga and 19th-century linguistics. In: Ph.H. Breuker, H.D. Meijering & J. Noordegraaf (red.), *Wat aors as mei in echte taal*. Ljouwert: Fryske Akademy, 163-185. [Herdr. in Noordegraaf 1996b: 130-158. Nederlandse versie in Noordegraaf 1995:89-120].
- Noordegraaf, J. (1995).** *Oorsprong en ideaal. Opstellen over taalzoekers*. Münster: Nodus Publikationen.
- Noordegraaf, J. (1996a).** General Grammar in the Netherlands 1670-1900. In: P. Schmitter (hrsg.), *Sprachtheorien der Neuzeit. Von der Grammaire de Port-Royal (1660) zur Konstitution moderner linguistischer Disziplinen*. Tübingen: Gunter Narr, 94-121.
- Noordegraaf, J. (1996b).** *The Dutch Pendulum. Linguistics in the Netherlands 1740-1900*. Münster: Nodus Publikationen.
- Noordegraaf, J. (1997).** *Voorlopig verleden. Taalkundige plaatsbepalingen 1797-1960*. Münster: Nodus Publikationen.

- Noordegraaf, J. , K. Versteegh & K. Koerner (eds). (1992).** *The History of Linguistics in the Low Countries*. Amsterdam: Benjamins.
- Ophuysen, Ch.A. van (1910).** *Maleische spraakkunst*. Leiden: Van Doesburgh.
- Paul, H. (1920).** *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle a.S.: Max Niemeyer Verlag. [5e dr.; 1e dr. 1880].
- Pedersen, H. (1967).** *The Discovery of Language. Linguistic Science in the 19th Century*. Bloomington: Indiana University Press. [Eerste druk 1931; oorspronkelijk gepubliceerd in het Deens in 1924].
- Percival, W.K. (1981).** The Saussurean Paradigm: Fact or Fantasy? *Semiotica* 36, 33-49.
- Pos, H.J. (1935).** De betekenis van de studie der oude talen voor de vorming van de geest. In: J. Aler & K. Kuypers (red.) (1957), *Keur uit de verspreide geschriften van H.J. Pos*. Arnhem: Van Loghum Slaterus, dl. I, 88-110.
- Poutsma, H. (1904-26).** *A Grammar of Late Modern English for the Use of continental, especially Dutch, students*. Groningen: Noordhoff I-I (1904), I-II (1905), II-IA (1914), II-IB (1916), II-II (1926).
- Prick van Wely, F.P.H. (1906).** *Neerlands Taal in 't verre Oosten. Eene bijdrage tot de kennis en de historie van het Hollandsch in Indië*. Semarang-Soerabaia: Van Dorp.
- Prick van Wely, F.P.H. (1910).** *Viertalig aanvullend Hulpwoordenboek voor Groot-Nederland*. Vermeerderd met door Prof.Dr. H. Kern herzien etymologisch aanhangsel. Weltevreden: Visser & Co.
- Roelandts, K. (1981).** Linguistics in Belgium since 1830. In: G. Verbeke (ed.), *Belgium and Europe*. Proceedings of the International Francqui-Colloquium, Brussels-Ghent, 12- 14 November 1981. Brussels: Koninklijke Akademie, 199-228.
- Romein, J. (1967).** *Op het breukvlak van twee eeuwen*. Leiden/Amsterdam: Brill/Querido. [Engelse vertaling door Arnold J. Pomerans: *The Watershed of two eras: Europe in 1900*. Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1978]
- Russer, W.S. (1931).** *De Germaansche Klankverschuiving. Een hoofdstuk uit de geschiedenis der Germaansche Taalwetenschap*. Haarlem: Tjeenk Willink.
- Salverda, R. (1986).** Nederlandse grammatica in de 19e eeuw. *Neerlandica Extra Muros* 46, 11-25.
- Salverda, R. (1990a).** Over de grondslagen der taalwetenschap: Pos' Zur Logik der Sprachwissenschaft (1922). In: S. Daalder & J. Noordegraaf (red.), *H.J. Pos (1898-1955), Taalkundige en geëngageerd filosoof*. Amsterdam: Huis aan de Drie Grachten, 87-100.
- Salverda, R. (1990b).** *Linguistics and the Dutch*. London: University College London. [Inaugural lecture].
- Salverda, R. (1991).** Bespreking van R.S.P. Beekes, *Vergelijkende Taalwetenschap*. *Neerlandica Extra Muros* jrg. 39 nr. 1, 40-42.
- Salverda, R. (1996).** Culturele linguïstiek. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 112, 249-263.
- Salverda de Grave, J.J. (1899).** *Précis de phonétique française à l'usage des Néerlandais*. (Met A. Bourquin). Leiden: Kapteyn.
- Salverda de Grave, J.J. (1900).** *Essai sur quelques groupes de mots empruntées par le Néerlandais au Latin écrit*. Amsterdam: Müller. [Verhandelingen KNAW, Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks dl. 3].

- Salverda de Grave, J.J. (1901).** *Grammaire française à l'usage des Néerlandais*. (Met A. Bourquin). Leiden: Kapteyn.
- Sapir, E. (1917a).** Review of C.C. Uhlenbeck, Het Passieve Karakter van het Verbum Transitivum of van het Verbum Actionis in Talen van Noord-Amerika. *International Journal of American Linguistics* 1, 82-86.
- Sapir, E. (1917b).** Review of C.C. Uhlenbeck, Het Identificeerend Karakter der Possessieve Flexie in Talen van Noord-Amerika. *International Journal of American Linguistics* 1, 86-90.
- Saussure, F. de (1972).** *Cours de Linguistique Générale*. Paris: Payot. [Ed. crit. par T. de Mauro].
- Schmitz, H.W. (1990).** *De Hollandse Significa. Een reconstructie van de geschiedenis van 1892 tot 1926*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Schrijnen, J. (1905).** *Inleiding tot de studie der Vergelijkende Indogermaansche Taalwetenschap, vooral met betrekking tot de Klassieke en Germaansche Talen*. Leiden: A.W. Sijthoff. [2e dr. onder de titel 'Handleiding enz' Leiden, 1918; 3e dr. Leiden, 1924-25].
- Schuchardt, H. (1885).** Ueber die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker. In: L. Spitzer (ed.) (1976), *Hugo Schuchardt-Brevier. Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 51-107.
- Schuchardt, H. (1980).** *Pidgin and Creole Languages: selected essays*. Edited and translated by Glenn G. Gilbert. London: Cambridge University Press.
- Schultink, H. (1994a).** Een eeuw Nederlandse morfologie. De ontwikkelingsgang van een discipline. *Spektator* 23, 45-77.
- Schultink, H. (1994b).** Lambert ten Kate en hedendaagse Nederlandse morfologie. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 110, 257-274.
- Smith, N. (1999).** *Chomsky. Ideas and Ideals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Snouck Hurgronje, C. (1893-94).** *De Atjehers*. Batavia/Leiden: E.J. Brill. [Eng. vert. *The Achehnese*, by A.W.S. O'Sullivan. Leiden: Brill, 1906]
- Snouck Hurgronje, C. (1900).** *Atjehse Taalstudien*. Leiden: E.J. Brill. [Herdr. in: Snouck Hurgronje, *Verspreide Geschriften*, dl. 5, p. 285-372].
- Spat, C. (1900).** *Spraakkunst der Maleische Taal*. Breda: Koninklijke Militaire Academie.
- Staal, F. (1991).** C. Snouck Hurgronje, W. Caland en Robert van Gulik. In: H.W. von der Dunk e.a., *Erflaters van de twintigste eeuw*. Amsterdam: Querido, 111-147.
- Sterkenburg, P.G.J. van (1992).** *Het Woordenboek der Nederlandsche Taal. Portret van een Taalmonument*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgeverij.
- Stoett, F.A. (1901).** *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden, naar hun oorsprong en beteekenis verklaard*. Zutphen: Thieme.
- Stuurman, F. (ed.) (1993).** *Dutch Masters and their Era*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sweet, P.R. (1978-80).** *Wilhelm von Humboldt. A Biography*. Columbus: Ohio State University Press, dl.I (1978), II (1980).
- Swellengrebel, J.L. (1974-78).** In *Leijdecker's voetspoor. Anderhalve eeuw Bijbelvertaling en Taalkunde in de Indonesische talen*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, dl.I (1974), II (1978).
- Toorn, M.C. van den (1977).** De Nederlandse spraakkunst in de twintigste eeuw. In: Bakker & Dibbets (red.), 161-194.

- Uhlenbeck, C.C. (1894).** *Handboek der Indische Klankleer, in vergelijking met die der Indogermaansche stamtaal, ten gebruike van studenten in de Nederlandsche en de Klassieke letteren.* Leiden: Blankenberg. [Eng. vert. by the author himself: *A Manual of Sanskrit phonetics, in comparison with the Indogermanic mother-language, for students of Germanic and Classical philology.* London: Luzac, 1898 (2nd ed. Delhi: M.R.M. Lal, 1960)].
- Uhlenbeck, C.C. (1900).** *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der gothischen Sprache.* Amsterdam: Müller. [Zweite verbesserte Auflage. Erste dr. 1896].
- Uhlenbeck, C.C. (1903).** *Beiträge zu einer vergleichenden Lautlehre der baskischen Dialekte.* Amsterdam: KNAW [Verhandelingen KNAW, Afd Letterkunde, Nieuwe Reeks dl. 5 no. 1 (herdr. Wiesbaden: M. Sändig 1967)].
- Uhlenbeck, E.M. (1967).** Perspectief der Nederlandse Oriëntalistiek. *Bijdragen Taal-, Land- en Volkenkunde* 123,205-216.
- Uhlenbeck, E.M. (1977).** Roman Jakobson and Dutch Linguistics. In: D. Armstrong & C.H. van Schooneveld (eds.), *Roman Jakobson. Echoes of his scholarship.* Lisse: Peter de Ridder, 485-502.
- Verschuur, A. (1902).** *Klankleer van het Noord-Bevelandsch.* Amsterdam: Ten Brink & De Vries.
- Vooys, C.G.N. de (1924-47).** *Verzamelde Taalkundige Opstellen.* Groningen/Den Haag: Wolters, 3 dln.: I (1924), II (1925), III (1947).
- Vries, W. de (1910/11).** *Dysmelie. Opmerkingen over syntaxis.* Verhandeling behoorende bij het programma van het Gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1910-1911. Groningen: Gemeentelijk Gymnasium.
- Whitney, W.D. (1877-81).** *Taal en taalstudie. Voorlezing over de gronden der wetenschappelijke taalbeoefening.* Haarlem: Erven F. Bohn, 2 dln. [Oorspr.: W.D. Whitney (1867). *Language and the study of language.* Vert. door J. Beckering Vinckers].
- Whitney, W.D. (1879).** *De taal in haar leven en ontwikkeling geschetst.* Arnhem: Gouda Quint. [Oorspr.: W.D. Whitney (1875). *The life and growth of language.* Vert. door G. Velderman].
- Willink, B. (1988).** *Burgerlijk sciëntisme en wetenschappelijk toponderzoek. Sociale grondslagen van nationale bloeiperioden in de negentiende eeuwse bètawetenschappen.* Rotterdam: Universiteitsdrukkerij Erasmus Universiteit.
- Winkel, J. te (1899-1901).** *De Noordnederlandsche tongvallen. Atlas van taalkaarten met tekst.* Leiden: E.J. Brill.
- Winkel, J. te (1901).** *Geschiedenis der Nederlandsche taal.* Amsterdam: J. Emmering. [Oorspr. Winkel, J. te (1891). *Geschichte der Niederländischen Sprache.* In: H. Paul (ed.) (1891), *Grundriss der germanischen Philologie.*]
- Winkel, J. te (1904).** *Inleiding tot de Geschiedenis der Nederlandsche taal.* Culemborg: Blom & Olivierse.
- Wolff, S. de (1954).** *Voor het Land van Belofte. Een terugblik op mijn leven.* Bussum: Ruys.
- Wijk, N. van (1906).** *De Nederlandsche Taal. Handboek voor Gymnasia en Hoogere Burgerschoolen.* Zwolle: Tjeenk Willink. [Met W. van Schothorst: 3e dr. 1913; 6e dr. 1931].
- Zwaardemaker, H. (1897).** *Over spraakgeluiden.* Utrecht. [Academische redevoering Universiteit van Utrecht].

Gapping als samentrekking van comments

A.M. DUINHOVEN*

Abstract

In this article I will explain gapping as a regular form of contraction, without deletion. In co-ordinated sentences such as:

John plants trees in autumn and shrubs in spring
John plants trees in autumn and Peter shrubs

two specifications, *trees* and *shrubs*, are separately connected with one common part: *plants* and *plants in autumn* respectively. The effect is that we present the two events as a unity. Two aspects of gapping are important here. (A) The common part consists of the finite verb and all objects and specifications that go with it. If one of these elements may not apply to the second conjunct, we must add an opposing specification (like *in spring*). We can also insert a second topic (like *Peter*). (B) The topic or the topics are not part of the contraction, which is restricted to the comments.

1 Inleiding

Het Nederlands kent verschillende soorten samentrekking. Bij de nevenschikking van twee of meer woorden, woordgroepen of zinnen worden gemeenschappelijke elementen vaak één maal genoemd: naast *kasplanten en kamerplanten, groene beuken en rode beuken, bloemen in het voorjaar en bloemen in de zomer* zeggen we ook *kas- en kamerplanten, groene en rode beuken, bloemen in het voorjaar en in de zomer*. Wanneer het gemeenschappelijke element (x) in het eerste conjunct staat (x a + b), hebben we met ‘voorwaartse samentrekking’ te doen, anders met ‘achterwaartse samentrekking’ (a + b x). Het gemeenschappelijke element (x) blijkt altijd aan de buitenkant van de verbinding te staan; daardoor spreekt men van ‘periferieconditie’. Samentrekking is slechts mogelijk wanneer (x) in beide conjuncten dezelfde vorm, functie en betekenis heeft. Voor samentrekkingen geldt dus een ‘identiteitseis’.¹

In deze bijdrage concentreren we ons op samentrekkingen waarin het werkwoord het gemeenschappelijke element vormt. Naast *Jan leest een boek en Piet leest de krant* zeggen we

* Op- en aanmerkingen van de redactie hebben tot een aangepaste eindversie van dit artikel geleid. Adres van de auteur: Instituut voor Neerlandistiek der Universiteit van Amsterdam, Spuistraat 134, 1012 VB Amsterdam; e-mail: A.M.Duinhoven@hum.uva.nl.

¹ Het een en ander is uiteengezet o.m. in Van Bart e.a. (1998), hoofdstuk 6. Zie voor een verklaring van het ontstaan van periferieconditie en identiteitseis: Duinhoven (te verschijnen) § 4.

ook: *Jan leest een boek en Piet de krant*. Deze voorwaartse ‘samentrekking op zinsniveau’ (ANS 1997, § 27.5) wordt in het algemeen ‘gapping’ genoemd, welke term verraadt dat men in de nazin een ‘gat’ aanneemt. Gapping wordt als een speciaal soort samentrekking beschouwd, waarin de periferieconditie niet lijkt te gelden: het gemeenschappelijke element *leest* staat in het midden van de zin. En ook met de identiteitseis lijkt de hand te worden gelicht; in *ik lees een boek en Piet (leest) de krant* zijn de persoonsvormen niet identiek. In de meeste beschrijvingen wordt samentrekking gezien als een reductie van nevenschikkingen waarin een element wordt herhaald. In alle conjuncten op een na zou het gelijke deel worden weggelaten, waardoor er ‘gaten’ ontstaan.² Op vergelijkbare wijze wordt meestal ook gapping verklaard, al zouden de condities verschillen. Anderen menen echter dat er bij gapping van deletie noch samentrekking sprake is: het zou gaan om de toevoeging van opposerende elementen.³ Niemand heeft helemaal ongelijk. Hieronder zal blijken, waardoor de verschillen in inzicht worden veroorzaakt.

In deze bijdrage wil ik een nieuwe visie op gapping ter discussie stellen:

1. Gapping is als een samentrekking te beschouwen. Ook al kunnen er in het tweede conjunct opposerende elementen worden tussengevoegd, het tweede conjunct als geheel is geen toevoeging.
2. Netzomin als bij woordgroepsamentrekking wordt er bij gapping een element gedeeld: het drieledige patroon is en was van meet af aan drieledig.
3. Bij gapping hebben we met nevenschikkinge *zinnen* te doen; naar ik aannemelijk hoop te maken, zijn echter niet de zinnen doch de comments samengetrokken.
4. Bij gapping geldt zowel de periferieconditie als de identiteitseis.

Kortom, gapping zal een regelmatige vorm van samentrekking blijken.

● 2 Afbakening

Om de lezing van mijn uiteenzetting te vergemakkelijken en om misverstanden te voorkomen wil ik in deze paragraaf verduidelijken welke zinstypen ter discussie staan. Daarbij geef ik een omschrijving van de termen en begrippen die ik hanteer.

Zinstypen

Ik beperk me in deze bijdrage tot nevenschikkingen van twee conjuncten. We hebben daardoor bij gapping met twee nevenschikkinge zinnen te doen waarin twee keer op dezelfde werking wordt gedoeld, die echter slechts eenmaal tot uitdrukking wordt ge-

2 Er zijn afwijkende visies. Zo betoogt Van der Heijden (1999), dat er bij voorwaartse samentrekking als in *Jan danst en zingt*, die ze tot *Jan danst en Jan zingt* herleidt, niet van deletie in de nazin doch van een verplaatsing moet worden gesproken. Het subject *Jan* zou uit beide leden zijn geëxtraheerd. M.i. is er inderdaad geen element gedeeld; maar het lijkt mij niet juist van een nevenschikking met herhaling van *Jan* uit te gaan. Daardoor kan er m.i. van extractie geen sprake zijn. Het een en ander zal nog duidelijk worden. Voor gapping neemt Van der Heijden geen deletie maar toevoeging van losse constituenten aan. Alleen achterwaartse samentrekking schrijft zij aan deletie toe.

3 Vgl. Kerstens (1980), Sturm (1995a: 196); Van Bart e.a. (1998, § 6.4.3); Van der Heijden & Klein (1995), Van der Heijden (1999).

bracht.⁴ Volgens deze omschrijving kunnen de nevenschikte zinnen al dan niet hetzelfde subject hebben:

- (1)a Jan plant bomen en struiken
- (1)b Jan plant meer bomen dan struiken
- (2)a Jan plant bomen en Piet struiken
- (2)b Jan plant meer bomen dan Piet struiken

Alle zinnen moeten zó worden opgevat, dat er van twee plantacties sprake is. In (1a) en (1b) kunnen we de bomen en struiken ook tezamen als het object van één enkele activiteit beschouwen;⁵ die interpretatie laten we hier verder buiten beschouwing.

In het algemeen worden zinnen als (1a) en (1b) niet als gevallen van gapping gezien. Typerend voor gapping acht men nevenschikkingen als in (2a) en (2b), met tenminste twee restanten in de nazin, hier *Piet* en *struiken*.⁶ Ik baseer mijn betoog echter op beide zinstypen. Buiten beeld daarentegen blijven in eerste instantie zinnen als (3) en (4);⁷ ze zullen echter in § 8 en 17 ter sprake komen:

- (3) Jan plant bomen, en struiken
- (4) Jan plant bomen, en Piet ook

Analyse en synthese

Het verschil tussen (1a), (1b), (2a) en (2b) enerzijds en (3) en (4) anderzijds kunnen we vatten in de termen 'synthetisch' en 'analytisch'. Zowel bij onderschikking als nevenschikking zijn er tussen opeenvolgende elementen twee verhoudingen mogelijk: de elementen kunnen als een eenheid (synthetisch) worden gedacht, gepresenteerd en begrepen, dan wel als een opeenvolging (analytisch). In (1a), (1b), (2a) en (2b) worden de twee conjuncten tezamen, in één adem, als één informatie-eenheid gebracht. In (3) en (4) vormt het tweede lid een toevoeging; het wordt in tweede instantie aan de voorzin gehecht; we kunnen een zekere fasering waarnemen.⁸

4 Vgl. Trask (1993: 114): 'The phenomenon in which an apparent coordinate structure lacks a verb, and sometimes additional constituents, in all conjuncts but one (in English, the first one), the resulting structure appearing to consist of a coordination involving non-constituent sequences. [...] Gapped constructions are notoriously difficult to analyse'. *Collins Electronic English Dictionary & Thesaurus* (version 1.5, 1994): 'Gapping: (in transformational grammar) a rule that deletes repetitions of a verb, as in the sentence *Bill voted for Smith, Sam for McKay, and Dave for Harris*'.

5 Wat Bakker (1968: 39 en passim) 'enkapsis' noemt, een nevenschikking op ondergeschikt niveau.

6 Ik gebruik naast en door elkaar de termen *voorzin*, *eerste conjunct* en *eerste lid* resp. *nazin*, *tweede conjunct* en *tweede lid*.

7 Al worden zinnen als (4) door anderen als gevallen van gapping beschouwd. Vgl. b.v. De Vries (1992: 121): *Jan is naar huis gegaan, en Piet ook*. In zinnen als (1a), (1b), (2a) en (2b) hebben we m.i. met synthetische, in (3) en (4) met analytische constructies te doen, met samentrekkingen resp. toevoegingen. In ... *en Piet ook* (*evens, evenzo, idem dito*) wijst het bijwoord bij de toegevoegde tweede topic terug naar de comment in het eerste conjunct, het vervangt deze woordgroep, die op geen enkele wijze ontbreekt.

8 De tegenstelling tussen ANALYSE en SYNTHESE speelt altijd en overal, en op alle syntactische niveau's een rol. Deze structurele tegenstelling, die uiteraard effect heeft op de betekenis, heb ik in dit tijdschrift (jrg. 3 (1998) § 2 en 3; d.i. Duinhoven 1998b) uitvoeriger beschreven. Aldaar is ook over TANGCONSTRUCTIES gesproken, waarin elementen die syntactisch onverbrekelijk samenhangen, door andere elementen worden gescheiden.

De term ‘samentrekking’ is passend voor structuren waarin gecoördineerde elementen worden gecompriemd en als een eenheid aangeboden. Ik reserveer de term daarom voor synthetische nevenschikkingen, die naar de vorm zijn vervlochten en naar de betekenis gesynthetiseerd: woordgroepen als *rode en gele tulpen*, samenstellingen als *zon- en feestdagen*, en zinnen als (1a), (1b), (2a) en (2b). In zinnen als (3) en (4) en ook in woordgroepen als *rode tulpen en gele* hebben we in mijn visie niet met samentrekkingen doch met toevoegingen te doen.

Topic en comment

Voor verwarring kunnen de termen ‘topic’ en ‘comment’ zorgen.⁹ Met dit begrippenpaar duid ik in deze bijdrage de syntactische tweedeling van zinnen aan die we kunnen waarnemen, wanneer de eerste constituent ‘voelbaar’ apart wordt gezet.¹⁰ Over dit eerste zinsdeel, de topic, geeft de rest van de zin, de comment, in tweede instantie informatie. De topic heeft in de zin een hoge mate van zelfstandigheid,¹¹ en de comment daardoor ook. Er is een duidelijke fasering tussen de topic en de comment. Wat de specificatie is binnen een woordgroep als (5), is de comment binnen een zin als (6):¹²

- (5) De linden_{kern} → in de laan_{specificatie}
(6) De linden_{topic} → zijn gekapt_{comment}

Zinskern

De topic kan in deze tweedeling dus als de kern van de zin worden beschouwd. In de tegenstelling echter tussen ‘zinskern’ en ‘periferie’ wordt de zinskern gevormd door het werkwoord met subject en objecten. Daarbinnen treffen we altijd een verbinding van subject en persoonsvorm aan, om welke reden we ook [S Vf] ‘zinskern’ kunnen noemen (zie hieronder § 5). En in de tijd dat een expliciet subject nog niet noodzakelijk was, kon ook de kale persoonsvorm de zinskern vormen.

⁹ Over welke begrippen Pardoën (1998) verhelderende beschouwingen biedt.

¹⁰ De structurele verhoudingen, de nauwere en lossere verbanden in een zin, kunnen ook uit de intonatie (pauze en accentuering) blijken. Ook hervattingen d.m.v. voornaamwoorden of bijwoorden verraden de isolering van de eerste constituent: *de hond, die loopt in de tuin; in het oosten, daar gaat de zon op*. De topic kan introducerend zijn (een nieuwe persoon of zaak, plaats of tijd aanduiden), dan wel hervattend (een reeds genoemde persoon of zaak, plaats of tijd vermelden); dat doet in dit verband niet ter zake. Het is van belang op te merken, dat topics ook in oppositie tot elkaar kunnen worden geplaatst en dan een accent krijgen.

¹¹ De topic is, in de terminologie van Pardoën (1998: 126), ‘onafhankelijk conceptualiseerbaar’.

¹² Opgemerkt zij, dat *in de laan* ook een nabepaling kan zijn die nauw met *de linden* is verbonden: [*de linden in de laan*]_{NP}. Zo kan ook [*de linden zijn gekapt*] als een eenheid (synthetisch) worden gepresenteerd. De scheiding in de analytische constructies (5) en (6) kan door een komma worden aangegeven, of door het faseringssteken →. Wanneer de constituenten als ‘kern’ en ‘specificatie’ of als ‘topic’ en ‘comment’ worden aangeduid, is een → redundant. Desalniettemin voeg ik die voor alle duidelijkheid vaak toe.

Tekens

Besluiten we deze paragraaf met een overzicht van de tekens die hieronder worden gebruikt. In elke samentrekking zijn er twee opposerende elementen verbonden met één gemeenschappelijk element. Om de herkenning te vergemakkelijken verbind ik de drie elementen met lijnen, als in:



Vaak ook plaats ik het gemeenschappelijke element tussen vierkante haken en de opposerende elementen tussen accoladen. Duidelijk is dan de precieze omvang der elementen: {witte} en {rode} [azalea's] resp. Jan [plant] {bomen} en {struiken} dan wel [Jan plant] {bomen} en {struiken}. De twee notatiewijzen, verbindingslijnen en haakjes, kunnen ook worden gecombineerd.

3 Verkenning

Samentrekkingen in nevengeschikte zinnen kunnen veel gecompliceerder zijn dan in de voorbeelden (1a) en (2a) blijkt:

- (1a) Jan plant bomen en struiken
 (2a) Jan plant bomen en Piet struiken

Opvallend is vooral, dat wanneer aan de voorzin nadere bijzonderheden worden toegevoegd, deze ook gelden voor de nazin:

- (1') Jan plant in het voorjaar bomen en struiken
 (2') Jan plant in het voorjaar bomen en Piet struiken

In beide gevallen kunnen we er zeker van zijn, dat de struiken in het voorjaar worden geplant. Degenen die van deletie uitgaan, menen dat er nu in het tweede conjunct een extra 'gat' voor de tijdsbepaling moet worden aangenomen. In (1') zouden drie, in (2') twee elementen zijn geschrapd of in elk geval onuitgedrukt blijven:

- (1'") Jan plant in het voorjaar bomen en ~~hij plant in het voorjaar~~ struiken
 (2'") Jan plant in het voorjaar bomen en Piet ~~plant in het voorjaar~~ struiken

Nu kunnen deze 'volledige' zinnen heel goed dienen om de strekking van (1') en (2') te verduidelijken. Dat betekent echter niet, dat de samengetrokken zinnen uit de volledige zinnen zijn ontstaan of dat ze daaruit moeten worden afgeleid. De zinnen met samentrekking zijn naar de vorm vanzelfsprekend en onopvallend terwijl de herhalingen aan (1'") en (2'") een nadrukkelijk karakter geven. Daardoor kunnen we beter van toevoegingen in (1'") en (2'") dan van deletie in (1') en (2') spreken.

Ook al hebben we niet met deletie te doen, de zinnen (1a), (1'), (2a) en (2') kunnen wel degelijk als 'samengetrokken' worden beschouwd, als korte, geconcentreerde struc-

turen. Het feit dat we deze zinstypen als compact ervaren, bewijst dat we ze vergelijken met presentatievormen die meer woorden vergen.¹³ Er worden twee gebeurtenissen in één informatie-eenheid verwoord, terwijl we ook twee informatie-eenheden kunnen gebruiken. In deze bijdrage zullen we de synthetische structuur van deze ‘samengetrokken’ zinnen nader bezien.

In de navolgende paragraaf zal ik echter eerst samenvatten, hoe woordgroepsamentrekking zonder deletie (als in *witte en gele narcissen*) zal zijn ontstaan. Vanuit woordgroepsamentrekking heeft zich, goed en wel pas in het Vroegnieuwnederlands,¹⁴ de samentrekking van samengestelde woorden (als in *naald- en loofbomen*) ontwikkeld. Naar het zich laat aanzien, kan ook gapping vanuit woordgroepsamentrekking worden verklaard.

● 4 Woordgroepsamentrekking

In een woordgroep als *witte en gele narcissen* kan het om twee groepen (‘verzamelingen’) bloemen gaan: ‘witte narcissen’ en ‘gele narcissen’. Daar een verbogen adjectief als *witte* om een navolgend substantief vraagt, hebben we het gevoel dat er in de woordgroep een substantief ontbreekt. Na *witte* lijkt er een ‘gat’ te moeten worden aangenomen. En omdat we ook *witte narcissen en gele narcissen* kunnen zeggen, dringt zich de gedachte op dat er een woord is verzwegen.¹⁵ Elders heb ik uitvoerig uiteengezet, hoe samentrekking (als $a + b \ x$) niet door weglating uit een vierledige woordgroep ($a \ x + b \ x$) is ontstaan, doch door herinterpretatie.¹⁶ Aan een verbinding van drie elementen is door de taalgebruikers een nieuwe structuur toegekend.¹⁷ De ontwikkeling is doorzichtig en kan hier kort worden samengevat.

Allereerst echter een woord over het nut van DIACHRONE VERKLARINGEN in het algemeen. Velen menen, dat bij de synchrone beschrijving en verklaring van taalverschijnselen geen

13 Dat wekt allicht de gedachte aan weglating. De deletiehypothese is dan ook nog springlevend. Voor velen zijn ‘gaten’ reële elementen. Zo heeft Koster nog onlangs voorgesteld gapping op dezelfde wijze te beregelen als anafora en verplaatsing: voor het antecedent α en het afhankelijke element δ (hier het gat) zou het ‘bilociteitsprincipe’ gelden, waardoor de twee elementen ‘elkaar vinden in een uniform minimaal domein β ’ (1998: 103). Wat er is, wordt hier samengeplaatst met wat er niet is. Daartegenover probeer ik een verband te leggen uitsluitend tussen bestaande elementen.

14 Ik ga daar in deze bijdrage niet verder op in. De ontwikkeling is uitvoerig besproken in Duinhoven (te verschijnen) § 6-8.

15 Men kan daarbij menen dat de woorden zijn gedeleerd of geschrapt (b.v. Neijt 1979) en men kan ze onzichtbaar aanwezig achten: het zijn dan ‘lege’ of ‘begrepen’ syntactische elementen zonder fonologische vorm (b.v. Van Bart e.a. 1998: 218). De Vries (1992) die elliptische categorieën als ‘base-generated empty categories’ beschouwt ‘which draw their interpretation from an antecedent’ (p. 121), spreekt toch van reconstructie van deze lege categorieën (p. 123). De twee zienswijzen verschillen niet wezenlijk. In beide gevallen ontbreekt er na *witte* een vorm. Tegen deze zienswijze pleiten o.m. verbindingen als *witte, en gele, narcissen*, waarin *en gele* weglaatbaar is en *witte* met *narcissen* is verbonden. Dezelfde tangconstructie kunnen we ook in *witte en gele narcissen* aannemen. M.m. geldt hetzelfde voor *Jan schrijft Anna en Piet Marie*, waarin *Marie* via *en* met *schrijft* is verbonden, naar we zullen zien.

16 In Duinhoven (te verschijnen).

17 Het mechanisme (ook bekend als ‘herstructurering’ of ‘restructuring’, ‘reanalysis’, ‘metanalyse’, ‘Verschiebung der (syntaktische) Gliederung’ en ‘(syntaktische) Umdeutung’) heeft in het verleden tot vele taalveranderingen geleid en is ook in de huidige taalfase werkzaam. Voor een oriëntering zij verwezen naar Duinhoven 1988b en 1997, bijlage § 3.

historische beschouwingen nodig zijn, dat deze zelfs verstorend werken. Mijns inziens is een diachrone verklaring altijd nuttig en bij ondoorzichtigheid van hedendaagse constructies zelfs noodzakelijk. Wanneer er verschillende synchrone verklaringen tegenover elkaar staan, zoals bij samentrekking, laat de historische ontwikkeling zien welke verhoudingen werkelijk gelden. Het hedendaags Nederlands is de voortzetting van taal uit het verleden. Wanneer we de uitgangssituatie kennen en zien wat er veranderd is, hebben we een beter zicht op het resultaat. Immers: de taal van vroeger + verandering = de taal van nu.

Concentreren we ons nu op het ontstaan van samentrekking en nemen we woordgroepsamentrekkingen met twee adjectieven (*witte en gele narcissen*) als voorbeeld.¹⁸ Een verbogen adjectief was in oorsprong een tweeledige samenstelling: het adjectief zelf noemde de eigenschap en de uitgang duidde op personen of zaken. Zo betekende *witte*, afhankelijk van het geslacht van het suffix: ‘witte mannen, vrouwen of dingen’. In een navolgend nomen kon worden aangegeven om welke personen of zaken het precies ging. *Witte narcissen* betekende in de oude constellatie: ‘witte dingen, te weten narcissen’. Deze vaak gebruikte analytische woordgroep [NP_{kern} → NP_{specificatie}],¹⁹ waarin tweemaal naar dezelfde zaken werd verwezen, is geleidelijk aan als een eenheid beschouwd:

(8) Witte_{kern} → narcissen_{specificatie} ⇒ witte_{bepaling} narcissen_{kern}

In de nieuwe synthetische woordgroep, waarin alle informatie in één keer wordt gepresenteerd, is het overbodig twee maal naar dezelfde zaken te verwijzen. *Witte* verliest daarvoor zijn (pro)nominaal karakter en wordt een zuiver eigenschapswoord.²⁰ De twee woorden geven de informatie tezamen en tegelijkertijd: *witte* is een onzelfstandig woord gewor-

¹⁸ Vgl. Duinhoven (te verschijnen). Ook woordgroepen bestaande uit één kern en twee specificaties als *bomen*_{kern} → *in tuinen* → *en in lanen* zijn als samentrekkingen geherinterpreteerd, waarbij het om twee verzamelingen bomen gaat. M.m. is hier de ontwikkeling dezelfde geweest.

¹⁹ In een analytische woordgroep wordt de mededeling in fasen gepresenteerd; in een synthetische woordgroep daarentegen wordt alle informatie in één keer gegeven. Faserings kan door scheidingstekens (komma, puntkomma of dubbele punt) dan wel door een → worden aangegeven. Een *analytische woordgroep* bestaat uit zelfstandige eenheden: een *kern* en een of meer ondergeschikte *specificaties* of nevensgeschikte *toevoegingen*. Een synthetische constructie bestaat uit een kern met onzelfstandige *voor-* of *nabepalingen* dan wel *nevenelementen*. *Synthetisering* is de overgang van een analytische naar een synthetische structuur. Vgl. voor een ruimere uiteenzetting Duinhoven (1997), bijlage § 5; (1998a), inz. p. 52-55; of (1998b): 99-101.

²⁰ Het zal menigeeen verbazen, dat het verbogen adjectief aanvankelijk een zelfstandige nominale constituent was en het zelfstandig naamwoord als specificatie diende. Nog steeds echter kan het verbogen adjectief zelfstandig optreden, al spreken we nu van ‘gesubstantiveerd’. En in *er staat een paar schoenen in de gang* b.v. is het substantief *schoenen* nog altijd specificerend, net als *brood* in *twee sneden brood*.

De in (8) beschreven herinterpretatie is al duizenden jaren geleden begonnen, en is in het Middelnederlands grotendeels voltooid. In het Middelnederlands is het zelfstandige gebruik van adjectieven echter nog wat wijder verbreid dan tegenwoordig; vgl. Duinhoven 1988a, § 2.1. ‘An zwei grammatischen Eigenheiten lässt sich aufzeigen, dass Substantiv und Adjektiv ursprünglich eine und dieselbe Wort- und Formkategorie bildeten, deren letzte Spuren bis in die heutige Sprache verfolgt werden können’: (1) de ‘onregelmatige’ trappen van vergelijking die aan het huidige systeem voorafgingen en (2) ‘die ursprüngliche Einheit von Substantiv und Adjektiv manifestierte sich in der Gleichartigkeit ihrer Flexion’ (Tschirch 1971: 74-75). De zelfstandige functie van het adjectief verklaart ook het opmerkelijke feit dat het adjectief in het Indo-Europees ‘nach den Geschlechtern verschiedene Formen aufweisen kann, was bei dem Nomen nur ausnahmsweise und viel beschränkter (lat. *equus* : *equa*) der Fall ist. Die Flexion der beiden Gruppen ist sonst identisch’ (Szemerényi 1970: 143). Vgl. ook Lehmann 1993: 155.

den dat slechts de kleur noemt van de door *narcissen* aangeduide bloemen. Het onzelfstandige verbogen adjectief heeft daardoor een substantief als aanvulling nodig; het kondigt een zelfstandig naamwoord aan.

De functieverandering van het verbogen adjectief heeft ook gevolgen in drieledige woordgroepen als deze:

(9) Witte_{kern} en gele_{kern} → narcissen_{specificatie}

d.i. ‘witte dingen en gele dingen, namelijk narcissen’. Wanneer de adjectieven tot bepalingen worden, ontstaat deze structuur:

(10) Witte_{bepaling} en gele_{bepaling} narcissen_{kern}

Witte kondigt een nomen aan, maar in plaats daarvan volgt een tweede adjectief. Daarna pas verschijnt het nu twee maal aangekondigde substantief. De structuur van de woordgroep kan als volgt worden geschematiseerd:

(11) $\overbrace{\text{Witte en gele narcissen}}$

Vooraf de tangconstructie, het syntactische verband tussen het eerste en het laatste element (zie noot 8), maakt de woordgroep tot een eenheid, trekt als het ware de constructie samen. We hebben als voorheen met twee groepen, ‘verzamelingen’, narcissen te doen, witte en gele, maar die worden in één informatie-eenheid aangeboden, anders dan in *witte narcissen en gele narcissen*.²¹

De hier beschreven ontwikkeling, waarbij nevenschikkingen van twee kernen met één specificatie zijn geherinterpreteerd als nevenschikte bepalingen bij één kern, leidt tot deze definitie:

(12) Een samentrekking van twee woordgroepen is een drieledige structuur met tangconstructie en dubbele binding, waarin twee verzamelingen in één informatie-eenheid worden gepresenteerd.

● **5 Zinskern**

Eenzelfde ontwikkeling als in § 4 beschreven, hebben ook drieledige verbindingen met één subject en twee persoonsvormen doorgemaakt. De persoonsvorm was aanvankelijk een zelfstandige formatie bestaande uit een werkwoordstam en een pronominale aanduiding van het subject. In deze synthetische zinskern (zie voor de term § 2) werden subject en werking als een eenheid gepresenteerd. De persoonsvorm op zichzelf vormde de zins-

²¹ Dezelfde ontwikkeling als hier beschreven voor het verbogen adjectief geldt m.m. ook voor samengetrokken woordgroepen met voorzetsel (uit bijwoord), deelwoord, lidwoord, telwoord en voornaamwoord, welke woordsoorten aanvankelijk als zelfstandige constituenten dienden. Vgl. Duinhoven 1988a, resp. p. 244, § 2.3.2, § 2.5.4, § 1.4 en § 1.3.

kern. Een vervoegd werkwoord als *werkt* (in zijn oorspronkelijke verschijningsvorm) betekende, afhankelijk van de situatie, 'hij werkt', 'zij werkt' of 'men werkt'.

Om de globale aanduiding van vooral de derde persoon te verduidelijken kon aan de zinskern een naamwoordgroep worden toegevoegd:

(13) Vf_{kern} → NC_{specificatie} 'hij werkt, Jan'

Dikwijls ook werd een persoon of zaak als uitgangspunt genomen, waarna in tweede instantie werd gezegd wat dit subject deed:

(14) NC_{kern} → Vf_{specificatie} 'Jan, hij werkt'

Op één kern konden ook twee specificaties volgen. Zo was onder meer dit patroon in gebruik:

(15) NC_{kern} → Vf_{specificatie} → & Vf_{specificatie} 'Jan, hij werkt, en hij studeert'

De analytische verbinding van nominale constituent en verbum finitum werd zo frequent gebruikt, dat die als een eenheid werd ervaren. [NC_s Vf] werd tot een synthetische woordgroep. De twee elementen vormen nu tezamen de zinskern; subject en persoonsvorm zijn een twee-eenheid. Binnen deze ene zinskern maakte het expliciete nominale subject het pronominale subject in de persoonsvorm overbodig, waardoor de betekenis van het suffix vervaagde.

Net als de uitgang van het onzelfstandig geworden adjectief verliest ook de uitgang van de onzelfstandig geworden persoonsvorm zijn betekenis. De vergroting en synthetisering van de woordgroep, die tot redundantie van de buigingsuitgangen leidt, kan als een belangrijke oorzaak van deflexie worden beschouwd.²²

De persoonsvorm is, wat relicten daargelaten, van een zelfstandige zinskern geworden tot een aan het subject gebonden, onzelfstandig element.²³ Dat had uiteraard zijn effect op drieledige constructies als (15). Wanneer de tweeledige zinskern algemeen wordt, zal men ertoe neigen de eerste twee elementen samen te vatten. De tweede Vf moet dan als een losse toevoeging worden beschouwd (16), of als een tweede werkwoord verbonden geacht met het subject (17):

(16) Jan werkt, en studeert [S Vf] → & Vf

(17) Jan werkt en studeert $\begin{array}{c} \square \\ S \text{ Vf } \& \text{ Vf} \\ \square \end{array}$

Naarmate het gebruik van een expliciet subject dwingender wordt, zal men steeds sterker tot structuur (17) neigen. We kennen echter nog steeds zinnen met toegevoegde per-

²² Vgl. Duinhoven (1998a), noot 2, waarin de wegval van de naamvalsuitgangen op dezelfde wijze is verklaard.

²³ Het een en andere wordt uitvoerig besproken in Duinhoven (te verschijnen) § 9-10; vgl. ook Van der Horst 1981, die tot vergelijkbare inzichten komt.

soonsvorm als in (16), ook SGF-constructie genoemd.²⁴ De tweede persoonsvorm wordt in tweede instantie gepresenteerd en staat daardoor ook enigszins op zichzelf. We missen hier de tangconstructie die de hele woordgroep tot een eenheid maakt. Dat blijkt bij inversie in het eerste conjunct:

(18) Dit jaar werkt Jan overdag, en studeert in de avond

Zelfs wanneer we *studeert* met *Jan* zouden verbinden, hebben we niet met samentrekking te doen: er is geen tang oftewel de periferieconditie (zie § 1) wordt niet vervuld.

Maar hoe komt het dan, kunnen we ons afvragen, dat in (16) en (18) degene die studeert toch Jan moet zijn? In de eerste plaats: wie zou het anders kunnen wezen? Bovendien hebben we hier met een restant te doen van de persoonsvorm waarin een pronominale aanduiding besloten ligt. Deze zelfstandige persoonsvorm is vergelijkbaar met de tegenwoordig gangbare verbinding van het accentloze pronominale subject en de persoonsvorm: wanneer we *studeert* in (16) en (18) door *hij studeert* vervangen, geldt ook dat het onbeklemtoonde *hij* op Jan betrekking heeft.

Er is naast (16) en (17) nog een derde structuur mogelijk, waarin een nauwere binding van de twee persoonsvormen wordt gevoeld.²⁵ Met één subject is dan één meerledige werkwoordsgroep verbonden:

(19) Jan {werkt en studeert} S {Vf & Vf}

De structuren (16) en (19) vereisen een duidelijke scheiding resp. een nauwe samenhang van de twee werkingen.²⁶ Door de stringente subjectsverplichting bij de persoonsvorm zullen we in de meeste gevallen tot structuur (17) neigen, welke constructie geheel beantwoordt aan de definitie van woordgroepsamentrekking in (12). Er is sprake van een tangconstructie en dubbele binding; de twee gebeurtenissen worden in één informatie-eenheid gepresenteerd, anders dan in (20), waarin er over Jan twee afzonderlijke uitspraken worden gedaan:

(20) [Jan werkt] en [hij studeert] [S Vf] & [S Vf]

24 D.i. ‘subject gapping in fronted verb sentences’. De aanduiding ‘zinnen met toegevoegde persoonsvorm’ geeft vorm en functie van de verbinding goed weer. Zie over dit zinspatroon, dat hier verder buiten beschouwing blijft: Van Zonneveld (1992a en 1992b) en (1994, hfst. 8), Sturm (1995a en 1995b) en Duinhoven (1998c).

25 D.i. enkapsis; zie noot 5. Wij hebben dus als spreker de keuze uit drie bestaande structuren. En op grond van interpretatie stellen wij als hoorder vast welk patroon van toepassing is. De drie constructies zijn in het verleden ontstaan door de frequente en daardoor stereotiepe synthetische dan wel analytische verbinding van elementen, en door de herinterpretatie van bestaande structuren. Deze ontwikkeling gaat steeds voort. Zo is het, gelet op de vaste verbinding van [S Vf] niet ondenkbaar, dat constructie (16) zal verdwijnen. Een zin als (18) is al wat dubieus.

26 In (16) wordt *studeert* in tweede instantie toegevoegd, hetgeen door de intonatie (pauze of toonval, nadruk) tot uitdrukking kan worden gebracht. De tweede werking wordt op de een of andere wijze als contrasterend met *werkt* gezien. In (19) daarentegen wordt er een grote overeenkomst tussen de twee werkingen gevoeld, die twee aspecten van Jans levenswijze noemen. De eenheid kan wederom blijken uit de intonatie (geen pauze of toonval na *werkt*; geen tegenstellend accent).

De hervatting van het subject maakt (20) enigszins nadrukkelijk, terwijl de presentatie in (17) onopvallend en vanzelfsprekend is. Binnen de ene mededeling in (17) is het niet nodig het subject te herhalen; één vermelding volstaat en beide persoonsvormen sluiten op dit ene subject aan.

6 Subject

De verschillende patronen die hierboven zijn onderscheiden, kunnen nog alle worden gezien als nevenschikte *woordgroepen*. Drie aanvankelijk zelfstandige woordgroepen (15) zijn geïnterpreteerd als twee informatie-eenheden (16 en 20) of als één informatie-eenheid (17 en 19). Alleen (17) met een syntactische verbinding tussen het subject en de twee persoonsvormen, is in mijn zienswijze een samentrekking. Deze samentrekking van twee zinskernen, bestaande uit S en Vf (zie § 2), heeft hetzelfde patroon als alle andere samengetrokken woordgroepen:

$$(21) \quad \begin{array}{ccc} \overbrace{x \quad a + b} & \text{ofwel} & \overbrace{a + b \quad x} \\ \underbrace{\hspace{10em}} & \text{resp.} & \underbrace{\hspace{10em}} \\ \text{Jan werkt en studeert} & & \text{werkt en studeert Jan} \end{array}$$

Aan deze samengestelde zinskern kunnen andere zinsdelen worden toegevoegd, die dan betrekking hebben op beide werkingen:²⁷

$$(22) \quad \begin{array}{c} \overbrace{[\text{Jan werkt en studeert}] \text{ in Amsterdam}} \\ \underbrace{\hspace{10em}} \end{array}$$

Zoals we zullen zien, kan deze zelfde zin ook een andere structuur worden toegeschreven. In (22) worden de twee werkingen als één informatie-eenheid gepresenteerd, waardoor Jan zowel in Amsterdam werkt als studeert. Wil men voorkomen, dat een bepaling bij het eerste conjunct ook geldt voor de tweede, dan moet er ter correctie een gelijksoortige bepaling aan het tweede conjunct worden toegevoegd:

$$(23) \quad \begin{array}{l} \{ \text{Jan} \} \{ \text{werkt in Amsterdam} \} \text{ en } \{ \text{studeert in Utrecht} \} \\ \{ \text{Jan} \} \{ \text{werkt overdag} \} \text{ en } \{ \text{studeert in de avond} \} \end{array}$$

Tussen vierkante haken staat het gemeenschappelijke element x, tussen accoladen de opposerende elementen a en b: [x a + b]. We hebben in (23) nog steeds met een samentrekking op het subject te doen, maar tegenover elkaar staan nu niet de persoonsvormen doch de predicaten. En daar het gemeenschappelijke element ook een ander zinsdeel dan het subject kan zijn, als in (24):

$$(24) \quad \{ \text{In Amsterdam} \} \{ \text{werkt Jan} \} \text{ en } \{ \text{studeert Piet} \}$$

²⁷ Er zijn wel interpretaties mogelijk waarbij *in Amsterdam* alleen met *studeert* verbonden is: *Jan werkt, en studeert in Amsterdam*. We vervallen dan allicht in de analytische structuur (16). Het is echter niet onmogelijk de zin als een synthetische samentrekking te zien: [*Jan*] {*werkt*} en {*studeert in Amsterdam*}, maar dat stelt wel eisen aan de intonatie.

Gapping als samentrekking van comments

kunnen we beter zeggen dat het gemeenschappelijke element in (23) en (24) de topic is, waarmee twee opposerende comments zijn verbonden (zie voor de termen § 2).

Binnen de zin moeten we dus rekening houden met twee verschillende tweedelingen:

(25) [Jan_s werkt_{vi}]_{zinskern} → in Amsterdam_{specificatie}

(26) Jan_{topic} → [werkt in Amsterdam]_{comment}

Daardoor zijn er ook twee verschillende samentrekkingspatronen: [S] {Vf} {Vf} en [topic] {comment} {comment}. Een zin als (22), die als een samentrekking binnen de zinskern is beschreven, kan daardoor ook op andere wijze worden geïnterpreteerd:

(27) Jan_{topic} → [werkt en studeert in Amsterdam]_{comment}

In (22) ligt de voornaamste scheiding tussen de samengetrokken zinskern en de voor het geheel geldende plaatsbepaling. In (27) staat *Jan* apart en overheerst de scheiding tussen topic en comment; binnen de comment, als samengetrokken woordgroep, vormt *in Amsterdam* het gemeenschappelijke en dubbelverbonden element.

7 Persoonsvorm

Tot nu toe zijn we uitgegaan van één subject bij twee persoonsvormen. Laten we nu de andere mogelijkheid bezien: twee afzonderlijke subjecten bij één persoonsvorm:

(28) S S Vf {Jan en Piet} werken *Jan en Piet werkt
 Vf S S werken {Jan en Piet}? *werkt Jan en Piet?

Een samentrekking van twee subjecten en één persoonsvorm als in (28) blijkt uitgesloten. De persoonsvorm *werken* bevatte vroeger een meervoudig subject: ‘zij werken’. En nog steeds verraadt de uitgang dat het om meer dan één persoon gaat; daardoor is het niet mogelijk *Jan* en *Piet* afzonderlijk met *werken* te verbinden. In {*Jan en Piet*} *werken* hebben we dus met een meerledig subject te doen (enkapsis). Ook de enkelvoudsvorm **Jan en Piet werkt* was en is uitgesloten: de betekenis moet worden gelijkgesteld met ‘Jan en Piet, hij werkt’, en dat is geen zinnige mededeling. De ene persoon die in *werkt* besloten ligt, kon en kan niet door twee personen worden gespecificeerd. Op vergelijkbare wijze zijn ook **die merrie en hengst* en **dit paard en veulen* niet correct: het enkelvoudige aanwijzende voornaamwoord kan niet tegelijkertijd naar het ene en naar het andere dier verwijzen.²⁸

Het bovenstaande houdt niet in, dat samentrekking op het werkwoord geheel onmogelijk is. Meervoudige subjecten en nevenschikkingen met *of* leveren geen problemen op:

²⁸ Gaat men uit van deletie, dan is moeilijk te verklaren waarom weglating van het gelijke deel in **deze merrie en deze hengst* en in **Jan werkt en Piet werkt* uitgesloten is. Ziet men samentrekking als de synthetisering van een driedelige analytische verbinding, dan ligt de verklaring voor de ongrammaticaliteit in het feit, dat een driedelige analytische verbinding niet mogelijk was.

- (29) De jongens en de meisjes zwemmen
 (30) Jan of Piet werkt hier

Onduidelijk blijft echter of we hier met één meerledig subject of met samentrekking te doen hebben. De context moet uitsluitel geven. Zo lijkt het in de volgende zinnen om twee afzonderlijke gebeurtenissen te gaan:

- (31) De jongens en de meisjes zwemmen op verschillende tijden
 (32) Of Jan of Piet werkt hier

In (31) wordt het zwemmen van de jongens onderscheiden van het zwemmen van de meisjes, en in (32) sluit het werken van Jan het werken van Piet uit. Een interpretatie als samentrekking ligt hier voor de hand.

Om twee acties gaat het zeker in zinnen als de volgende:

- (33) De jongens zwemmen eerst, en de meisjes later
 (34) Jan werkt hier, of Piet

Het werkwoord met bepaling scheidt de subjecten, die daardoor niet als een eenheid kunnen worden opgevat. Maar hebben we hier nog wel met samentrekking te doen, of is een volledige zin in tweede instantie met opponerende elementen uitgebreid?

8 Toevoeging

In (33) en (34) missen we de eenheid in presentatie die kenmerkend is voor samentrekking. Ook wanneer we de subjecten in het tweede conjunct met de persoonsvorm verbinden, is er geen tangconstructie die beide mededelingen omvat; de periferieconditie blijkt niet op te gaan:

(33)' De jongens zwemmen eerst, en de meisjes later

(34)' Jan werkt hier, of Piet

Het is bovendien de vraag, of we wel met een syntactische binding tussen Vf en het tweede subject te doen hebben. De woordvolgorde spreekt daartegen: er is geen reden voor de volgorde Vf-S (*zwemmen de meisjes*). Zo komt men ertoe na het tweede subject een verzegen persoonsvorm aan te nemen. Dit te meer omdat zinnen met een herhaalde persoonsvorm ook werkelijk voorkomen:

- (33)'' De jongens zwemmen eerst, en de meisjes zwemmen later
 (34)'' Jan werkt hier, of Piet werkt hier

De constructie in deze zinnen is echter vergelijkbaar met verbindingen als in (35a), waaraan een tweede naamwoord kan worden toegevoegd (35b):

- | | | | |
|-------|---|-------|---|
| (35)a | Rode tulpen, en gele
Twaalf schroeven, en één toe
Jan heeft geld nodig, en veel | (35)b | rode tulpen, en gele tulpen
twaalf schroeven, en één schroef toe
Jan heeft geld nodig, en veel geld |
|-------|---|-------|---|

Noch in (33) en (34) noch in (35a) is het noodzakelijk aan te nemen dat er een woord is weggelaten.²⁹ Bedoeld zijn in (35a) zonder twijfel: ‘gele tulpen’, ‘een extra schroef’ en ‘veel geld’. Maar deze substantieven hoeven niet te zijn geschrapt, want ze ontbreken niet: *gele*, *één* en *veel* zijn als zelfstandige constituenten gebruikt. Door de koppeling aan het eerste conjunct weten we op welke zelfstandigheid wordt bedoeld. Ook in (33) en (34) hebben we niet met weglating te doen. Het tweede conjunct is een toevoeging.³⁰ Er is geen gat, er ontbreekt geen persoonsvorm, er is geen werkwoord gedeleerd. Wanneer er in (33), (34) en (35a) geen elementen zijn geschrapt, is er ook voor degenen die samentrekking als de deletie van gelijke elementen zien, geen reden om van samentrekking te spreken.

Zelfs wanneer men in alle gevallen dat een element kan worden toegevoegd, van samentrekking wil spreken, is duidelijk dat formaties als (33), (34) en (35a) verschillen van formaties als in (36):

- (36) Jan of Piet werkt hier
Rode en gele tulpen
Twaalf en één schroef
Hij heeft veel geld nodig

In deze synthetische verbindingen zijn de conjuncten samengevoegd; ze worden in één adem, als een eenheid gepresenteerd. In (33), (34) en (35a) daarentegen hebben we met analytische constructies te doen. Het tweede conjunct wordt in tweede instantie aan het eerste conjunct toegevoegd. Door de vermelding achteraf trekt het geïsoleerde element de aandacht.³¹

● 9 Nabepaling

Tegenover de analytische toevoeging in (34) en (35a) staan de synthetische constructies in (36).³² Wat echter is de synthetische pendant van de analytische verbinding in (33):

- (33) De jongens zwemmen eerst, en de meisjes later

²⁹ Vgl. Duinhoven (te verschijnen), § 5.

³⁰ Over toevoegingen zullen we uitvoeriger spreken in § 17.

³¹ Men zou hier van ‘analytische samentrekking’ kunnen spreken, wanneer dat geen contradictio in terminis was. Daarom beschouw ik alleen de synthetische verbindingen als ‘samentrekking’, en spreek ik in de analytische constructies van ‘toevoeging’.

³² Zie over deze oppositie § 2. Een overzicht van de kenmerken van synthetische resp. analytische constructies vindt men in Duinhoven 1997, bijlage § 5; 1998a, § 6; 1998b, § 2. Bij synthese gaat het om een samenvatting, een samengestelde eenheid waarin de verbanden zijn gelegd; de informatie wordt in één keer gegeven; de bepaling kan daarom in principe zowel voor als achter de kern staan.

Het is hier niet mogelijk het tweede subject met het eerste te verbinden en vóór de persoonsvorm te plaatsen. Wel kunnen we de komma weglaten, die aangeeft dat het tweede conjunct een zelfstandige toevoeging vormt:

(37) De jongens zwemmen eerst en de meisjes later

In (37) kunnen we de hele mededeling als een eenheid zien. Het tweede conjunct vormt een neutrale en vanzelfsprekende voortzetting van de voorzin. De hele nevenschikking kan als het ware in één adem worden uitgesproken. We hebben dan met een synthetische structuur te doen, en omdat *zwemmen* het gemeenschappelijke element vormt voor beide conjuncten, lijkt het hier om samentrekking te gaan.

Het feit dat het tweede conjunct volgt op een volledige zin, behoeft niet tegen een synthetische structuur te pleiten. Ook in synthetische woordgroepen kennen we nabepalingen; en in samentrekkingen als (38) en (39) volgt het tweede conjunct eveneens op een in syntactisch opzicht complete woordgroep:³³

(38) $\overbrace{\text{Bomen in parken en in lanen}}$

(39) $\overbrace{\text{De colleges taalkunde en letterkunde}}$

Het eerste conjunct is hier volledig en het tweede conjunct staat in postpositie. Toch kunnen we deze formaties als samentrekkingen beschouwen, waarin binnen één informatie-eenheid twee verzamelingen bomen resp. colleges worden genoemd. Er is echter wel een verschil ten opzichte van (37).

In (38) en (39) vormt de verbinding tussen het substantief en de tweede bepaling een synthetiserende tangconstructie die de eerste bepaling omsluit. Wanneer we echter in (37) de persoonsvorm *zwemmen* met het verder verwijderde tweede subject *de meisjes* verbinden, valt het eerste subject *de jongens* buiten de tang. Met andere woorden: de periferieconditie wordt niet vervuld. Dat lijkt tegen samentrekking te pleiten. Toch missen we in (37) de nadrukkelijke toevoeging achteraf die (33) kenmerkt. Hoewel de subjecten en de tijdsbepalingen paarsgewijs opponeren, worden deze tegenstellingen zonder veel nadruk gepresenteerd.

Dit alles wijst erop, dat we in (37) met een synthetische constructie en dus met samentrekking te doen hebben. De verbinding echter van de gemeenschappelijke persoonsvorm met de twee subjecten resulteert niet in de noodzakelijke tangconstructie:

(37)' $\overbrace{\text{De jongens zwemmen eerst en de meisjes later}}$

Hoe heffen we deze tegenspraak op? Het synthetische karakter van de nevenschikking en het gemeenschappelijke element *zwemmen* duiden op samentrekking. Maar samentrek-

³³ Ook een een structuur met nevenschikking van de bepalingen (enkapsis; zie noot 5) is hier mogelijk. Deze constructie blijft hier buiten beschouwing.

king impliceert een tangconstructie, die het synthetische karakter bewerkt. Hoe komen we uit deze impasse?

De oplossing blijkt verrassend eenvoudig. Wanneer we inderdaad met samentrekking te doen hebben, kan (37') niet de juiste weergave zijn van de structuur van de zin. We zijn als vanzelfsprekend uitgegaan van twee nevenschikte zinnen, waarin inderdaad de subjecten opponeren. De tijdsbepalingen *eerst* en *later* die ook opponeren, zijn daarbij buiten beschouwing gebleven. Gaan we echter juist van deze tegenstelling uit, dan levert dat wèl een regelmatig patroon op:

(37)" De jongens zwemmen eerst en de meisjes later

Hier hebben we de tangconstructie en dubbele binding die voor het synthetische karakter van de nevenschikking verantwoordelijk zijn. Nu blijven de subjecten buiten de samentrekking, maar dat is geen bezwaar want die kunnen ook apart worden gezet: als topic nemen ze in de zin een geïsoleerde positie in. We hebben in zinnen als (37) en (2a) met deze tweedelingen te doen:

(37) De jongens_{topic} → zwemmen eerst_{comment} en de meisjes_{topic} → later_{comment}
 (2a) Jan_{topic} → plant bomen_{comment} en Piet_{topic} → struiken_{comment}

Samengetrokken zijn niet de complete zinnen doch de comments (zie voor de tekens § 2 en noot 12):

(37) De jongens [zwemmen] {eerst} en de meisjes {later}

(2a) Jan [plant] {bomen} en Piet {struiken}

En omdat de topics bij de samentrekking buiten beeld blijven, kan hetzelfde type samentrekking ook in zinnen met één topic worden aangenomen:

(1a) Jan [plant] {bomen} en {struiken}

We zullen dit type samentrekking in de volgende paragraaf nader bezien.

● **10 Comment**

De eerste constituent in een zin kan min of meer apart worden gezet en vormt daarmee een 'topic', waarover de rest van de zin, de 'comment', een uitspraak doet (vgl. § 2). Wanneer de topic op zichzelf staat, is ook de comment een min of meer zelfstandige syntactische eenheid. De tweedeling van de zin in topic en comment maakt het mogelijk met één topic twee comments te verbinden en tot één mededeling samen te trekken:

(40) [Jan]_{topic} {werkt in Amsterdam}_{comment} en {studeert in Utrecht}_{comment}

Het gaat ons hier echter om een ander type samentrekking en wel binnen de zelfstandige comment. De comment omvat meestal verscheidene constituenten, en doordat constituenten uit woorden bestaan, is de comment ook een soort woordgroep. De gelijkenis met gewone woordgroepen, die op zichzelf een zinsconstituent vormen, is soms verwarrend groot. Vergelijk:

- (41) [Een wandeling in het park]_{naamwoordgroep} 1 zinsconstituent
 (42) ... [wandelt in het park]_{comment} 2 zinsconstituenten

Net als binnen de gewone woordgroep zijn er dus ook binnen de comment tweedelingen mogelijk; en door nevenschikking van comments kunnen er ook driedelige verbindingen en samentrekkingen ontstaan. Met één gemeenschappelijk element zijn dan twee opposerende elementen verbonden. Zijn deze elementen bij woordgroepsamentrekking (43) steeds woorden, bij commentsamentrekking (44) gaat het om zinsconstituenten:

- (43) [Een wandeling] {in het park} en {in het rosarium}
 (44) ... [wandelt] {in het park} en {in het rosarium}

Er zijn binnen de comment allerlei tweedelingen mogelijk, daardoor kunnen verschillende zinsconstituenten het gemeenschappelijke element vormen. In (27) bijvoorbeeld is dat de plaatsbepaling:

- (27) Jan_{topic} {werkt} en {studeert} [in Amsterdam]

De drie elementen kunnen ook uit groepen zinsconstituenten bestaan:³⁴

- (27)' Jan_{topic} {werkt} en {studeert} [dit jaar in Amsterdam]
 (27)'' Jan_{topic} {werkt dit jaar} en {studeert volgend jaar} [in Amsterdam]

Het deel dat de twee comments gemeenschappelijk hebben, wordt niet herhaald, zodat het steeds om drie woordgroepen gaat: één gemeenschappelijk deel (tussen vierkante haken) en twee opposerende elementen (tussen accoladen). 'Al of niet gemeenschappelijk' is dus de beslissende factor bij de tweedeling in de comments.

In de zinnen (1a), (1b), (2a) en (2b) die we als uitgangspunt hebben genomen, vormt het werkwoord het gemeenschappelijke element. In:

- (2b) Jan [plant] {meer bomen} dan Piet {struiken}

zijn voor- en nazin door een tangconstructie in elkaar vervlochten; de twee activiteiten vormen daardoor een eenheid. Ondanks het feit dat er twee topics zijn en er dus twee uit-

³⁴ Zoals de drie elementen op het lagere woordgroepniveau uit verscheidene woorden kunnen bestaan: *zij kwam [met grote bossen] {rode anjers} en {witte rozen}*.

spraken worden gedaan, bewerkt het gemeenschappelijke werkwoord, de kern van de twee comments, een sterke synthetisering.³⁵

De constructie in (2b) is gecompliceerd. De topics, die buiten de samentrekking vallen, werken deze ook tegen. Ze veroorzaken een vrij sterke tegenstelling tussen de conjuncten, die desalniettemin door de tangconstructie en dubbele binding tot een eenheid worden gesmeed. Historisch onderzoek zal moeten uitwijzen, hoe oud deze constructie is. De complexiteit van het patroon doet vermoeden, dat we met een uitbreiding van een bestaande constructie te doen hebben. Het ligt voor de hand (2a) als op (1a) gebaseerd te zien, waarvan de structuur doorzichtig is en gelijkend op de structuur van de woordgroepsamenstelling, waarvan we het ontstaan konden bepalen (zie § 4):

- (1)a Jan_{topic} [plant] {bomen} en {struiken}
(2)a ⇒ Jan_{topic} [plant] {bomen} en Piet_{topic} {struiken}

De overgang van (1a) naar (2a) kan wederom door de woordgroepsamentrekking zijn bevorderd. In samentrekkingen op woordgroepniveau als *gele en rode rozen is gele* op afstand met *rozen* verbonden. Wij zijn zozeer met dit patroon vertrouwd geraakt, dat de afstand tussen *gele* en *rozen* kan worden vergroot door de tussenvoeging van andere elementen: *Jan koopt vandaag {gele} en Anna kocht gisteren {rode} {rozen}*.

II Tussenvoeging

Hoe ook de historische ontwikkeling zal zijn verlopen, de tweede topic kan in systematisch opzicht als een tussenvoeging worden beschouwd. Bij de formatie van zinnen echter wordt (2a) niet van (1a) afgeleid. Er is in zinnen als (1a) een vorm van samentrekking op het werkwoord ontstaan, welk patroon steeds kan worden toegepast wanneer in nevenschikte zinnen dezelfde werking in het geding is.

De afstand tussen de persoonsvorm en de tweede specificatie kan behalve door een tweede topic ook door andere woorden worden vergroot; vergelijk:³⁶

- (45) Jan [plant vandaag] {bomen} en Piet {struiken}
(46) Jan [heeft vandaag] {bomen} [geplant] en Piet {struiken}

Al vaker is opgemerkt, dat de bepalingen in de voorzin ook gelden voor de nazin.³⁷ Piet plant de struiken in (45), net als Jan, vandaag; en in (46) heeft hij ze vandaag geplant.

³⁵ De samentrekking op comment-niveau is één van de factoren die synthetisering van nevenschikte zinnen bewerken. Ook het voegwoord draagt daartoe bij en samentrekkingen op woord- en woordgroepniveau, en combinaties daarvan als in: *Jan koopt gele en Piet rode rozen*. Met *rozen* zijn *gele* en *rode* verbonden; met *koopt* de twee objecten.

³⁶ Uiteraard zijn de objecten in (46) afhankelijk van de verbinding van *heeft ... geplant*. Aanvankelijk was het voltooid deelwoord een specificatie; de adverbiale toevoeging is overgegaan in een verbaal complement en tenslotte in het hoofdwerkwoord (zie Duinhoven 1997, hfst. 7). Dat heeft echter (nog) geen gevolgen gehad voor de woordvolgorde.

³⁷ O.m. door De Vries (1992: 146); Van der Heijden & Klein (1995, § 5).

Voor wie deletie aanneemt van het werkwoord in de nazin, is deze parallelie tussen voor- en nazin lastig te verklaren. Men moet ofwel aannemen dat in de nazin ook *vandaag* is gedeleerd, wat in (45) twee en in (46) drie gaten oplevert: *Jan plant vandaag bomen en Piet (-) (-) struiken resp. ... en Piet (-) (-) struiken (-)*. Het aantal gaten is in principe onbeperkt.

Men kan het idee van syntactische samentrekking ook helemaal verwerpen en aannemen, dat hetgeen in de voorzin is gezegd, in semantisch opzicht doorwerkt in het tweede conjunct, die uit een of meer toevoegingen bestaat. Daartegen spreken twee argumenten. Zoals al eerder opgemerkt, wijst het sterke synthetische karakter van zinnen als (45) en (46), het feit dat de nevenschiktelijke zinnen als één informatie-eenheid worden gepresenteerd, op samentrekking. Bovendien blijken de specificaties niet dwingend voor de nazin te gelden wanneer het werkwoord wordt herhaald:

- (47) Jan plant vandaag bomen en Piet plant struiken
 (48) Jan heeft vandaag bomen geplant en Piet heeft struiken geplant

De eenheid van mededeling is nu verbroken. Daardoor is het in deze zinnen mogelijk, dat Piet de struiken op een ander tijdstip dan vandaag heeft geplant. Dat is in (45) en (46) uitgesloten, tenzij we ter correctie een opponerende, en daardoor vaak benadrukte, bepaling tussenvoegen:

- (49) Jan plant vandaag bomen en Piet morgen struiken
 (50) Jan heeft vandaag bomen geplant en Piet gisteren struiken

Dit alles is begrijpelijk en doorzichtig wanneer we van samentrekking uitgaan. Doordat voor- en nazin een eenheid vormen, zijn alle omstandigheden en bijzonderheden die voor de voorzin gelden, ook van kracht voor de nazin, ... tenzij anders vermeld. En we kunnen dit ook omkeren. Het feit dat bepalingen in de voorzin ook voor de nazin blijken te gelden, bevestigt de analyse waarbij we binnen de comment een synthetiserende samentrekking aannemen op Vf cum annexis: het gemeenschappelijke deel is de persoonsvorm met alles wat daaraan vastzit.

● 12 Tegenwerping

Bij herhaling is betoogd, dat gapping toch iets anders zou zijn dan samentrekking. Zo spreken Van Bart e.a. (1998: 225) van ‘verschijnsel X’, dat zich op vijf punten van gewone voorwaartse samentrekking zou onderscheiden:³⁸

- (51) a in het tweede conjunct ontbreekt tenminste het werkwoord,
 b dat in vorm kan verschillen van het werkwoord in de voorzin;
 c het ontbrekende deel hoeft niet perifeer te zijn;
 d alle woordgroepen in het tweede conjunct moeten nadruk hebben;
 e de lacune bevindt zich altijd in het tweede conjunct.

³⁸ Van Gestel e.a. (1992, § 6.3) spreken van ‘hoofdsamentrekking’ die exclusief voorwaarts is en waarvoor de identiteitseis en de periferieconditie niet zouden gelden.

Nu beschouwen zij gapping als de deletie van elementen in zinnen. Ziet men gapping echter als een samentrekking met tangconstructie en dubbele binding van drie elementen binnen nevenschikte comments, dan vervallen de meeste verschillen. De bijzonderheden die gapping onderscheiden van woordgroepsamentrekking (zie (12)), zijn toe te schrijven aan het feit dat het gemeenschappelijke element een persoonsvorm is en aan het niveauverschil: de woordgroep is opgebouwd uit woorden, de comment uit zinsconstituenten. Bekijken we de vijf genoemde kenmerken wat nauwkeuriger.

Ad (a) Doordat Vf de kern is van beide comments, gelden alle aan Vf ondergeschikte objecten en bepalingen zowel voor het tweede als voor het eerste conjunct. Daardoor kan niet alleen een tweede Vf achterwege blijven, ook alle constituenten die aan Vf vastzitten, behoeven in het tweede conjunct niet te worden herhaald.

Ad (b) Een en dezelfde persoonsvorm kan verbonden zijn met een subject in het enkelvoud en een subject in het meervoud tegelijkertijd:

(52) $\overbrace{\text{Jij bel-t Frans en wij Anna}}^{\text{subject}}$ $\overbrace{\text{wij bel-len Anna en jij Frans}}^{\text{subject}}$

Het gemeenschappelijke element is de werkwoordstam *bel*, d.i. ‘bellen’. De persoonsuitgang congrueert met het subject waar het bij staat, en kan dus als een van het subject afhankelijk element worden beschouwd, niet behorend tot het gemeenschappelijke deel van de samentrekking. Hetzelfde verschijnsel treffen we aan in samengetrokken naamwoordgroepen:³⁹

(53) $\overbrace{\text{Eén of twee broden}}^{\text{subject}}$ $\overbrace{\text{twee en een half brood}}^{\text{subject}}$

Ad (c) De periferieconditie is bij samentrekking vanzelfsprekend en dwingend: het gemeenschappelijke element staat voor- of achteraan. Dit patroon vloeit voort uit de oorspronkelijke structuur waarin twee kernen door één specificatie werden gevolgd, of één kern door twee specificaties (zie § 4).⁴⁰ Uiteraard geldt de periferieconditie ook wanneer Vf het gemeenschappelijke element binnen de comments vormt:

(54) $\overbrace{\text{Jan [leest] \{de krant\} en Piet \{een boek\}}}$

De samentrekking begint hier met de gemeenschappelijke persoonsvorm *leest*. Gaat men abusievelijk uit van een samentrekking niet van de comments maar van de zinnen in hun geheel, dan staat het gemeenschappelijke element midden in de zin en wordt er inderdaad niet aan de periferieconditie voldaan. Deze dreigende onregelmatigheid vormt dan ook een reden te meer om niet de volledige zinnen doch de comments als samengetrokken te beschouwen.

Ad (d) Objecten en bepalingen worden alleen aan de nazin toegevoegd wanneer ze

³⁹ Zie voor een verklaring van de identiteitseis: Duinhoven (te verschijnen) § 4.

⁴⁰ Van Gestel e.a. (1992: 204) nemen dan ook terecht aan, dat de periferieconditie en de identiteitseis ‘universeel van aard’ zijn.

afwijken van en dus opponeren met de parallelle zinsdelen in de voorzin. Dit oppositionele karakter verklaart de nadruk die deze elementen krijgen.

Ad (e) Dat de persoonsvorm nooit in het tweede conjunct voorkomt,⁴¹ is in overeenstemming met de periferieconditie. De persoonsvorm is het gemeenschappelijke element dat altijd aan de buitenzijde van de samentrekking staat. Daardoor is *Jan {de krant} en Piet [leest] {een boek}* uitgesloten. Vergelijkbare beperkingen gelden eveneens voor andere categorieën samentrekkingen. Zo staat het gemeenschappelijke nomen in verbinding met voorzetselconstituenten steeds vooraan:

(55) Bomen in lanen en in parken *in lanen en bomen in parken

• 13 [Vf c.a.]

Al met al gedraagt een samentrekking met Vf als gemeenschappelijk deel zich net als alle andere samentrekkingen. Met het gemeenschappelijke deel zijn steeds twee opponerende aanvullingen verbonden:

(56)
$$\begin{array}{c} \boxed{\text{Vf X \& Y}} \\ \boxed{\phantom{\text{Vf X \& Y}}} \end{array}$$

Het is de aard van de persoonsvorm die voor opvallende verschijnselen zorgt. De persoonsvorm (al dan niet in combinatie met een infinitief werkwoord) duidt een werking aan, een gebeurtenis. Een gebeurtenis vindt altijd plaats op een bepaalde plaats en tijd en onder zekere omstandigheden. Met een persoonsvorm zijn dus altijd bepalende elementen verbonden, die al dan niet expliciet kunnen worden vermeld. Daarom kunnen we voor alle duidelijkheid beter zeggen dat X en Y verbonden zijn met Vf en alles wat daar aan vastzit, ‘cum annexis’:

(57)
$$\begin{array}{c} \boxed{\text{[Vf c.a.] X \& Y}} \\ \boxed{\phantom{\text{[Vf c.a.] X \& Y}}} \end{array}$$

Ziet men [Vf c.a.] in de voorzin niet als een eenheid, dan lijken er in de nazin verscheidene elementen te zijn geschraapt:

(58) Jan leest vandaag de krant en Piet (-) (-) een boek

En in vele gevallen lijkt bovendien de periferieconditie geweld te worden aangedaan:

(59) Jan heeft vandaag de krant gelezen en Piet (-) (-) een boek (-)

We kunnen echter *heeft gelezen* als een aan *leest* parallelle vorm zien, zodat (59') uit (58') kan worden verklaard:

(58)' Jan [leest vandaag] {de krant} en Piet {een boek}

⁴¹ Althans in hoofdzinnen. Zie over de bijzin hieronder § 14.

(59)' Jan [heeft vandaag] {de krant} [gelezen] en Piet {een boek}

Zou *gelezen* het restant zijn van een zelfstandige samentrekking, dan zou het vanwege de periferieconditie in het tweede conjunct moeten staan, zoals dat in (60) het geval is:⁴²

(60) Jan heeft vandaag {de krant} en Piet heeft vandaag {een boek} [gelezen]

Door de tang *heeft ... gelezen* is de samenhang in (60) sterker dan in (59') waarin het opponerende object in focus staat. Zo zijn er soms verschillende samentrekkingspatronen naast elkaar mogelijk, met verschillende graden van samenhang.

14 Gapping

Hierboven zijn zinsamentrekkingen van verscheidene aard ter sprake geweest. Er zijn samentrekkingen van twee zinskernen (17); het gemeenschappelijke deel kan ook worden gevormd door de zinskern in zijn geheel (62), door de topic (40) of door een deel van de comment: (27), (63) en (2a). Tussen vierkante haken staat steeds het gemeenschappelijke element:

- (17) [Jan] {werkt} en {studeert}
- (62) [Jan plant] {vandaag bomen} en {morgen struiken}
- (40) [Jan]_{topic} {werkt in Amsterdam} en {studeert in Utrecht}
- (27) Jan_{topic} {werkt} en {studeert} [in Amsterdam]
- (63) Jan_{topic} [plant] {vandaag bomen} en {morgen struiken}
- (2a) Jan_{topic} [plant] {bomen} en Piet_{topic} {struiken}

Hoewel ook in het tweede conjunct van (62) de persoonsvorm ontbreekt, concentreren we ons op (63) en (2a), waarin niet de hele zinskern doch alleen de persoonsvorm (met wat daarbij hoort) het gemeenschappelijke element vormt. Daar (63), met topic, verward kan worden met (62), zonder topic, gaan we uit van (2a).

In (2a) zijn twee zinnen, verbindingen van topic en comment, met elkaar verbonden, en de comments zijn samengetrokken. Het gaat hier dus om de samentrekking van woordgroepen, zij het van een bijzondere soort. Woordgroepen als de naamwoordgroep of de voorzetselgroep, vervullen in hun geheel een bepaalde zinsfunctie, als van subject, object of bijwoordelijke bepaling. De comment echter staat een niveau hoger en omvat al

⁴² Met deze achterwaartse woordgroepsamentrekking kan een commentsamentrekking op [Vf c.a.] worden gecombineerd al is het resultaat wat geforceerd:

(61) [?]Jan [heeft vandaag] {de krant} en Piet {een boek gelezen}

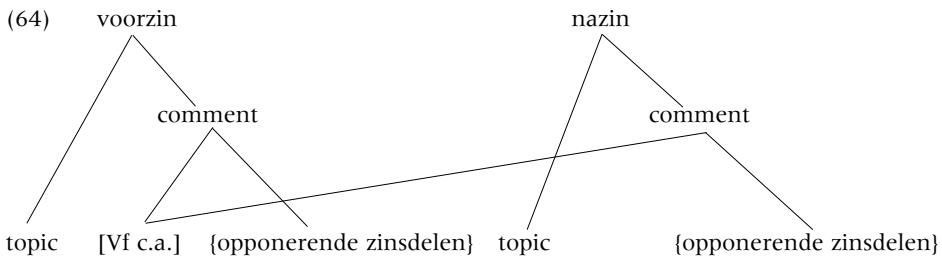
Zonder bepaling klinkt de zin wel iets beter: *Jan [heeft] {de krant} en Piet {een boek gelezen}*. Het feit echter dat *heeft* (*vandaag*) een min of meer zelfstandige status krijgt, terwijl het toch om 'heeft gelezen' gaat, maakt de constructie twijfelachtig. In: *Jan heeft vandaag de krant en Piet heeft vandaag een boek gelezen* (60), hebben de comments slechts *heeft vandaag* gemeenschappelijk; daardoor staat *gelezen* in (61) niet tussen rechte haken.

die verschillende woordgroepen; de comment is op de topic na een complete zin. Bij de samentrekking van comments zijn dan ook zinsconstituenten de ter zake doende eenheden.⁴³

Het gemeenschappelijke deel bestaat behalve uit de persoonsvorm, al dan niet verbonden met infinitieve werkwoorden, uit de objecten en bepalingen die tot beide zinnen behoren. Wanneer een zinsdeel in de voorzin, als *vandaag* in (45), niet voor de nazin mag gelden, moet in de nazin een alternatief worden gegeven, als *morgen* in (49). Door de tegenstelling verschuift *vandaag* in de voorzin van het gemeenschappelijke naar het opponderende gedeelte:

- (45) Jan [plant vandaag] {bomen} en Piet {struiken}
 (49) ⇒ Jan [plant] {vandaag bomen} en Piet {morgen struiken}

Daardoor geldt voor zinnen met gapping steeds dit schema:



De verknoopte structuur die uit dit schema duidelijk blijkt, heeft een synthetiserend effect. De twee conjuncten worden als één geheel gepresenteerd. Deze nauwe samenhang maakt dat de twee zinnen ook als één bijzin gebruikt kunnen worden.

Gapping in de bijzin?

- (45)' Je weet, dat Jan vandaag {bomen} en Piet {struiken} [plant]
 (49)' Je weet, dat Jan {vandaag bomen} en Piet {morgen struiken} [plant]

De persoonsvorm, die in een mededelende zin op de tweede plaats staat, is in de bijzin geleidelijk aan verschoven naar de laatste plaats.⁴⁴ Daardoor vormt een bijzin één constituent, die als een zinsdeel dienst kan doen. In (45') en (49') nu worden de twee conjuncten als één geheel omsloten door de tang [*dat S... Vf*]; en ook de samentrekking op *plant* draagt tot de synthese bij. Doordat de twee conjuncten een eenheid vormen, geldt een bepaling bij het eerste lid (hier *vandaag*) ook voor het tweede; wil men dat voorko-

⁴³ Het gaat om 'major constituents'; zie Neijt (1979: 19, 40, 110-113). De bezwaren van Bakker (1983 en 1984) kunnen worden weerlegd. We kunnen comment-samentrekking met woordgroepsamentrekking combineren, zoals in: *Jan [stond] [10 meter] en Max [5 meter achter de grootvorstin]*. De twee opponderende woordgroepen zijn achterwaarts samengetrokken: *[10 meter] en [5 meter] [achter de grootvorstin]*. Het is ook mogelijk, dat op woordgroepniveau een reeds bekende specificatie achterwege blijft (zie hierboven § 8), als in: *Jan [stond] [10 meter achter de grootvorstin] en Max [5 meter]*; vgl. Bakker 1984: 219. Dit alles tast de 'major constituent condition' niet aan.

⁴⁴ De oorzaken van deze verschuiving, die ik in Duinhoven (1998a) heb besproken, laten we hier rusten.

men dan moet een corrigerende bepaling (*morgen*) worden toegevoegd, net als bij gapping. Toch is het de vraag of we hier nog van ‘gapping’ moeten spreken. We hebben niet met een voorwaartse doch met een achterwaartse samentrekking te doen; en bovendien betreft het hier niet een samentrekking van comments, daar de tweedeling topic : comment voor de bijzin niet opgaat. Het probleem van de naamgeving is wat academisch, daar gapping een vorm van samentrekking is. Met gapping in de hoofdzin correspondeert een achterwaartse samentrekking in de bijzin.

Nu kent de bijzin nog een ander patroon: de persoonsvorm staat niet altijd geheel aan het einde doch kan door enkele categorieën constituenten worden gevolgd, onder meer door het tweede conjunct van nevensgeschikte constituenten. Vgl. *ik zie dat je appels hebt gekocht en peren, ... dat ze snel werkt en goed, ... dat Jan bomen plant en struiken*. Zo zijn ook deze zinnen mogelijk:

(45)“ Je weet, dat Jan vandaag bomen plant en Piet struiken

(49)“ Je weet, dat Jan vandaag bomen plant en Piet morgen struiken

Deze zinnen worden wel als gevallen van gapping beschouwd.⁴⁵ Het werkwoord ontbreekt inderdaad in het tweede conjunct, en net als bij gapping geldt dat bepalingen in de voorzin ook gelden voor de nazin. Doch met een samentrekking van comments hebben we in deze bijzinnen niet te doen. Bovendien ontbreekt de tangconstructie die voor gapping en samentrekking in het algemeen wezenlijk is (*plant* wordt door een object voorafgegaan en gevolgd).

Toch zijn de twee conjuncten in (45”) en (49”) verenigd in één bijzin, die een zinsdeel-functie heeft. Dat heeft een synthetiserend effect. Binnen de ene bijzin gelden de bepalingen voor beide conjuncten. Het verschil tussen de twee typen bijzinnen is wederom te typeren in de tegenstelling ‘synthese : analyse’. Binnen de bijzin in (45”) en (49”), op ondergeschikt niveau dus, vormt de tweede conjunct een toevoeging. De constructie in (45”) en (49”) is de analytische pendant van de synthetische nevenschikking in (45’) en (49’).

● 15 Typering

Doordat de comment uit een onbepaald aantal elementen is opgebouwd, kunnen de drie woordgroepen die bij samentrekking moeten worden onderscheiden, het gemeenschappelijke deel [Vf c.a.] en de twee opposerende delen, uit allerlei combinaties van constituenten bestaan. Deze variatie bemoeilijkt de herkenning van het samentrekkingspatroon, dat bovendien door samentrekkingen op woordgroepniveau wordt doorkruist (zie noot 43).

Daarbij komt, dat de scheiding tussen samentrekking en nevenschikking op ondergeschikt niveau (‘enkapsis’) niet scherp is. En het kan ook lastig zijn zinnen met gapping te

⁴⁵ Door Van Gestel e.a. (1992: 205-207) bijvoorbeeld, die *dat Wim appels eet en de jongens peren* als ‘hoofdsamentrekking’ beschouwen, en op één lijn plaatsen met *Wim eet appels en de jongens peren*. Nu leggen we, dunkt me, inderdaad een verband met de hoofdzin; we ervaren de bijzinconstructies als van de samengetrokken hoofdzinnen afgeleid. De structuur van de bijzin is dan bepaald door die in de hoofdzin. In die zin hebben we dan toch met ‘gapping’ te doen.

onderscheiden van zinnen waaraan opponerende elementen zijn toegevoegd. Het is soms een kwestie van interpretatie, of we een synthetische dan wel een analytische structuur moeten aannemen. Daarom is het goed de kenmerken van gapping scherp te omschrijven. Gaan we uit van de zinnen (1a) en (2a):

- (1)a Jan_{topic} [plant] {bomen} en {struiken}
 (2)a Jan_{topic} [plant] {bomen} en Piet_{topic} {struiken}
- (65) a De twee conjuncten zijn als comments verbonden met één gemeenschappelijke topic of ieder met een eigen topic.
 b De comments bestaan ieder uit twee delen: één deel hebben ze gemeenschappelijk, de andere delen opponeren.
 c Het gemeenschappelijke deel [Vf c.a.] staat (ingevolge de periferie-conditie) altijd in het eerste conjunct.⁴⁶
 d De twee conjuncten vertonen een driedelige structuur (x a + b) met tangconstructie en dubbele binding.
 e Daardoor is het tweede conjunct onzelfstandig, afhankelijk van het gemeenschappelijke element in het eerste conjunct.
 f Tangconstructie en afhankelijkheid hebben een synthetiserend effect: de twee gebeurtenissen worden als één informatie-eenheid gepresenteerd.
 g Het voegwoord moet deze synthese mogelijk maken: het moet samenvoegend zijn.⁴⁷

Gapping is dus een vorm van voorwaartse samentrekking. De structurele verhoudingen zijn dezelfde als die in woord- en woordgroepsamentrekking:

$$(66) \quad \underbrace{x \ a \ \& \ b}_{\text{d.i.}} \quad \underbrace{[Vf \ c.a.]_{\text{kern}} \ \text{specificatie} \ \& \ \text{specificatie}}$$

Het problematische karakter van gapping ligt in het feit dat het gemeenschappelijke, dubbel verbonden deel van de samentrekking een persoonsvorm is: aan Vf zitten een onbepaald aantal genoemde en ongenoemde objecten en bijwoordelijke bepalingen vast, die net als de persoonsvorm zelf voor zowel de nazin als de voorzin gelden.

In dit soort samentrekking worden twee specificaties tegenover elkaar gesteld: in (1a) *bomen* en *struiken*. In het gemeenschappelijke deel binnen het eerste conjunct kunnen echter ook andere specificaties worden geëxpliciteerd, die dan betrekking hebben op de hele samentrekking, dus op beide comments: in (1') *in het voorjaar*. Wanneer een specificatie uit de voorzin niet mag gelden voor de nazin, moet in het tweede conjunct ter correctie een opponerende bepaling worden toegevoegd: in (67) *in het najaar*. Betreft de tweede comment een nieuwe topic, dan moet ook die worden vermeld (*Piet* in (68)):

⁴⁶ Als gevolg hiervan bevat het eerste conjunct drie elementen en de tweede een of twee. De topics vallen buiten de samentrekking, die overigens dezelfde kenmerken heeft als andere woordgroepsamentrekkingen: alle gaan ze in laatste instantie terug op de woordgroep patronen [kern specificatie specificatie] ⇒ [kern bepaling bepaling], en [kern kern specificatie] ⇒ [bepaling bepaling kern]; zie § 4 en Duinhoven (te verschijnen). Van meet af aan zijn de twee specificaties resp. kernen nevensgeschikt verbonden geweest.

⁴⁷ Van der Heijden en Klein (1995, inz. p. 27, (42)) spreken terecht van 'rekenkundige' voegwoorden: alle rekenkundige bewerkingen zijn in essentie samenvoegingen of de negatie daarvan.

- (1)a Jan_{topic} [plant] {bomen} en {struiken}
(1)' Jan_{topic} [plant in het voorjaar] {bomen} en {struiken}
(67) Jan_{topic} [plant] {in het voorjaar bomen} en {in het najaar struiken}
(68) Jan_{topic} [plant] {in het voorjaar bomen} en Piet_{topic} {in het najaar struiken}

Het tweede conjunct in zinnen als (68) bestaat dus uit drie verschillende elementen:

- 1 Eén nevenschikhte specificatie bij Vf (hier *struiken*);
- 2 Een of meer corrigerende toevoegingen, die steeds met een element in de voorzin opponeren (hier *in het najaar*);⁴⁸
- 3 Mogelijk een topic (hier *Piet*).⁴⁹ Blijft de topicplaats leeg, dan doet ook de tweede comment een uitspraak over de topic van de voorzin; vgl. (67).⁵⁰

We hebben dus zowel met samentrekking, zonder deletie, als met de tussenvoeging van opponerende elementen te doen. Dat verklaart de gradaties in samenhang: hoe meer tegenstellingen, des te zwakker het synthetiserende effect van de samentrekking.⁵¹ Vooral de invoeging van een nieuwe topic tast de eenheid van de samentrekking aan.

Het is daardoor begrijpelijk, dat gapping op verschillende wijzen wordt verklaard: als samentrekking, en wel door deletie (o.m. Neijt 1979 en 1981-1982, Van Gestel e.a. 1992, ANS 1997, Koster 1998), dan wel als de toevoeging van focuselementen tegen een bekende achtergrond (Kerstens 1980, Sturm 1995a: 196; Van Bart e.a. 1998, § 6.4.3; Van der Heijden & Klein 1995; Van der Heijden 1999). Gapping is m.i. beide: het is altijd een comment-samentrekking, zij het zonder deletie, en meestal zijn er in het tweede conjunct constituenten toegevoegd. Die toevoegingen maken het moeilijk een scherpe scheidslijn te trekken tussen samentrekkingen op Vf en zinnen met toevoegingen zonder Vf. Daarop komen we in § 17 terug. Besteden we eerst aandacht aan het aspect van nevenschikking.

16 Samenvoegbaarheid

Uit de ontstaansgeschiedenis van de samentrekking vloeit voort, dat we met coördinatie te doen hebben (zie § 4). Toch kunnen enerzijds niet alle nevenschikkingen worden

⁴⁸ Het is ook mogelijk de tijdsbepalingen als de cruciale tegenstelling te zien, en het object *struiken* als de corrigerende toevoeging. Dat hangt van de contextuele verhoudingen af. Binnen de samentrekking speelt dat geen rol: tegenover elkaar staan de volledige clusters van opponerende elementen.

⁴⁹ In dit voorbeeld is de topic subject van de zin. Ook wanneer andere zinsdelen als topic fungeren, geldt het schema in (64): *In het voorjaar*_{topic} [plant] {Jan bomen} en {Piet struiken}; *in het voorjaar*_{topic} [plant] {Jan bomen} en *in het najaar*_{topic} {Piet struiken}.

⁵⁰ De coördinatie van de topics kan uiteraard tot een ondergeschikte samentrekking van deze topics op woordgroepniveau leiden, en tot deletie van overbodige bepalingen in de tweede topic (vgl. noot 43). Dat is bijvoorbeeld het geval in de navolgende zinnen van Neijt (1979: 140); de topics zijn recursiveerd:

(a) *Welke vrouwen de directeur zou ontslaan* [was bekend] {aan de reporters} en *welke mannen* {aan de uitgevers}

(b) *Hoeveel brood je genomen hebt* [is] {door Piet} [opgeschreven] en *hoeveel wijn* {door John}

Voorwaarde is, dat hetgeen van de topic resteert, als een zelfstandige constituent kan dienen.

⁵¹ Dat is anders bij achterwaartse samentrekking, waarin het eerste conjunct onvolledig is. Met de afstand tussen de twee delen groeit dan de spanning; vgl. *Jan koopt nu* {gele} en *Piet koopt morgen waarschijnlijk* {rode} [rozen].

samengetrokken en anderzijds zouden er volgens Van der Heijden & Klein (1995) ook samentrekkingen tussen hoofd- en bijzin voorkomen.

Het gaat bij gapping, de samentrekking op [Vf c.a.], om een proces van synthetisering: twee gebeurtenissen worden tezamen en in één keer gepresenteerd. Er is dus altijd sprake van vereniging, van samenvoeging. Het moet daarom om twee vergelijkbare conjuncten gaan, die samenvoeging toelaten. Nevenschikking op zichzelf is niet voldoende; de nevenschikte zinnen moeten gelijksoortig zijn. Dat verklaart een tegenstelling als deze:⁵²

- (69) Amaril had Karel uitgescholden en Karel Amaril
 (70) * Amaril had Karel uitgescholden, want Karel Amaril

In (70) hebben we wel met een nevenschikking te doen, maar niet met een samenvoeging. In de voorzin wordt een gebeurtenis beschreven, in de nazin een motief. De reële beschrijving en de epistemische verklaring kunnen niet tezamen in één informatie-eenheid worden gepresenteerd.⁵³

Om dezelfde reden kunnen ook geen hoofdzinnen met bijzinnen worden samengetrokken:

- (71) * Jan plant bomen terwijl Piet struiken

In de analytische hoofdzin hebben we met een uiteenzetting te doen; de beschrijving van gebeurtenis of toestand wordt door de spreker deel voor deel opgebouwd, die daarmee de uitspraak voor zijn rekening neemt. In een synthetische bijzin daarentegen wordt de complexe constellatie als een bestaande eenheid vermeld. De elementen zijn al eerder in woord of gedachte met elkaar in verband gebracht.⁵⁴

Ook de ontwikkelingsgeschiedenis van de woordgroepsamentrekking, waarmee commentsamentrekkingen in structureel opzicht overeenstemmen, maakt de ongrammaticaliteit van (71) begrijpelijk. Samengetrokken woordgroepen zijn door herinterpretatie ontstaan uit constructies met nevenschikking: twee nevenschikte kernen met één specificatie dan wel één kern met twee parallelle specificaties. Samentrekking is dan ook beperkt

⁵² Zie Van der Heijden & Klein (1995: 24 en 27-28). Om de zaken eenvoudig te houden heb ik de voorbeeldzinnen aangepast. Ook de navolgende zin van Van der Heijden & Klein kan als een samentrekking worden gezien, waarin *haar* met *had* c.a. is verbonden:

Amaril [had] {Karel} [uitgescholden] en Karel {haar} ook

Daarnaast echter kunnen we ook als de vervanging van *had uitgescholden* zien. Parallel aan: *Amaril had gescholden en Karel ook* (d.i. 'en Karel had gescholden'), kunnen we de zin met object interpreteren zonder tangconstructie: *Amaril had Karel uitgescholden en Karel haar ook* (d.i. 'en Karel had haar uitgescholden'). Dan hebben we niet met een samentrekking (i.c. gapping) te doen.

⁵³ Wel mogelijk is de samentrekking van twee epistemische uitspraken als in: *snoeit Jan vandaag de bomen, dan Piet morgen de struiken* en *als Jan vandaag de bomen snoeit, dan Piet morgen de struiken* (vgl. Paardekooper 1986: 808 en Van der Heijden & Klein 1995: 24): 'als het zo is dat Jan vandaag de bomen snoeit, dan is het zo dat Piet morgen de struiken snoeit'.

⁵⁴ Het semantische verschil tussen analyse en synthese, tussen bewering en vermelding, is uitvoeriger beschreven in Duinhoven 1998a, § 12.

tot nevenschikking. Toch betogen Van der Heijden & Klein (1995), dat gapping ook voorkomt bij verbindingen van een hoofdzin met een ‘bijzin’ ingeleid door *dan, als, behalve* of *in plaats van*:

- (2b) Jan [plant] {meer bomen} dan Piet {struiken}
- (72) Jan [plant] {evenveel bomen} als Piet {struiken}

M.i. hebben we hier niet meer met onderschikking doch met nevenschikking te doen. In een vergelijking worden twee of meer zaken of gebeurtenissen naast elkaar gezet, dus samengevoegd. Bij vergelijking is er overeenkomst en verschil; dat maakt het samentrekkingspatroon [x a + b] ook hier toepasbaar. Een zin als *Jan plant meer bomen dan struiken* had aanvankelijk een eenledig object, *bomen*, dat bepaald werd door *meer ... dan struiken*. Doordat de mededeling impliceert dat er zowel struiken als bomen worden geplant, kon dit samengestelde object als tweeledig worden beschouwd. Dat maakte het weer mogelijk de zin als een samentrekking te interpreteren:

- (1b) Jan [plant] {meer bomen} dan {struiken}

Binnen de samentrekking kan een tweede topic worden tussengevoegd, hetgeen in (2b) resulteert. Vergelijkbare ontwikkelingen kunnen we ook bij andere voegwoorden, als *behalve* en *in plaats van* aannemen. We moeten ze hier laten rusten.

● **17 Dilemma**

Door de tussenvoeging van opposerende constituenten zijn comment-samentrekkingen soms moeilijk te onderscheiden van zinnen met toegevoegde elementen. Hebben we in (49) en (50) met synthetische samentrekkingen of met analytische toevoegingen te doen, of zijn beide interpretaties mogelijk?

- (49) Jan plant vandaag bomen en Piet morgen struiken
- (50) Jan heeft vandaag bomen geplant en Piet gisteren struiken

Er zijn overganggevallen die twee interpretaties toelaten. Specificaties (analytisch) en nabepalingen (synthetisch) zijn formeel gelijkend, en alleen door de intonatie (al dan niet een pauze of toonval) onderscheiden. Vgl. *de beitel, die Jan nodig heeft* t.o. *de beitel die Jan nodig heeft*; *de beitel, op de werkbank* t.o. *de beitel op de werkbank*.

In zinnen met één topic als in (1a) is een synthetische samentrekking gemakkelijk te aanvaarden:

- (1a) Jan [plant] {bomen} en {struiken}

De dubbele binding van de persoonsvorm en de tangconstructie geven de mededeling een sterke samenhang. De tussenvoeging echter van opposerende bepalingen en vooral van een tweede topic als in (49) en (50) verzwakken het verband. Toch houdt de tangcon-

structie, de verbinding tussen [Vf c.a.] en het laatste element, de twee conjuncten bijeen. We hebben met één samenhangende mededeling te doen, die in één keer wordt gepresenteerd.

Wanneer er echter vóór het voegwoord *en* een pauze valt, in geschrifte vaak door een komma of puntkomma aangegeven, lijkt het tweede conjunct een nieuwe fase te vormen:

(50)' Jan heeft vandaag bomen geplant, en Piet gisteren struiken

De scheiding is hier echter niet volledig. De fasering ligt op het ondergeschikte niveau van de zinsdelen; de twee nevenschikte zinnen vormen, ondanks de kleine pauze, een eenheid.⁵⁵ Wanneer nu wordt de tweedeling zo sterk, dat we van twee informatie-eenheden moeten spreken? Of omgekeerd: wanneer moeten we tussen voorzin en elliptische nazin een samentrekking aannemen?

In de zinnen (49) en (50), maar ook in (50)', weten we zeker dat Piet de struiken heeft geplant. De persoonsvorm c.a. werkt dus door in de nazin. Toch is dat onvoldoende bewijs voor samentrekking, want van welke aard is het verband? Moeten we een syntactische tangconstructie aannemen, of roept het werkwoord in de voorzin ook in de elliptische nazin de gedachte aan 'planten' op? Vergelijkbaar is de toevoeging op woordgroepniveau; (34) en (35) bijvoorbeeld bevatten geen samentrekking doch een toevoeging:

(34) Jan werkt hier, of Piet

(35) Rode tulpen, en gele

Het toegevoegde *Piet* is de tegenhanger van *Jan*; daardoor is duidelijk dat ook Piet 'werkt'. En het gesubstantiveerde adjectief *gele* ('gele dingen') heeft door de koppeling aan *rode tulpen* eveneens betrekking op tulpen.⁵⁶ Een synthetiserende samentrekking echter kan in (34) en (35) niet worden aangenomen: een tangconstructie is uitgesloten. Er is ook een zekere oppositie tussen het eerste conjunct en het zelfstandige tweede conjunct; we hebben met een toevoeging te doen.

Het feit dat de persoonsvorm uit het eerste conjunct in informatief opzicht doorwerkt in het tweede conjunct is dus geen bewijs voor syntactische samentrekking. Op grond waarvan kunnen we dan uitmaken, of we met een tangconstructie en dubbele binding te doen hebben? Doorslaggevend lijkt me de vraag of de toevoeging als een zelfstandige formatie kan worden beschouwd.

Syntactische zelfstandigheid

Wanneer het tweede conjunct in syntactisch opzicht onzelfstandig is, wanneer de structuur onduidelijk, verwarrend en incompleet is, worden we gedwongen de centrale per-

⁵⁵ Dat fasering op ondergeschikt niveau mogelijk is, blijkt in: *Jan plant {bomen, en struiken} in zijn tuin; Jan heeft {bomen, en struiken} geplant*. De zinnen als geheel bevatten één ongedeelde mededeling, ondanks de fasering op woordgroepniveau.

⁵⁶ Ook allerlei losse, niet opponerende constituenten kunnen aan een zin worden toegevoegd: *jullie gaan naar bed, en snel; hij werkt de hele dag, en met plezier*. Vgl. over deze 'niet-parallele coördinatie' Van der Heijden 1999, hfst. 4; en voor de verschillende soorten nevenschikking: Duinhoven 1998c, § 4.

soonsvorm 'op te halen'. Dan passen we het [x a + b]-patroon toe, zoals zich dat in woordgroepen heeft ontwikkeld. Dan ontstaat de tangconstructie en de dubbele binding die kenmerkend is voor samentrekking.

Wij bevinden ons hier in een overgangsgebied. Syntactische zelfstandigheid is geen hard gegeven. Er sluipt een element van beoordeling in, voor de taalgebruiker en voor de taalbeschouwer. Een losse bijwoordelijke bepaling of naamwoordgroep kan zeker als zelfstandige informatie-eenheid dienen:

- (73) Jan plant bomen, morgen
- (74) Jan plant bomen, en een flink aantal
- (75) Jan plant vandaag de bomen, en morgen de struiken

Dit soort toevoegingen kunnen op zichzelf een mededeling vormen. Een zin als (*We zijn bijna klaar met planten*); *morgen nog de struiken* is zeer wel denkbaar. Maar op de vraag *Heeft Jan vandaag de bomen geplant?* lijkt mij het antwoord *Nee, maar Piet gisteren de struiken* en ook *Nee, maar Piet de struiken* wat al te lapidair. Hier moeten we het werkwoord hervatten: *Nee, maar Piet heeft (gisteren) de struiken geplant*. Dit alles pleit er voor in:

- (76) Jan heeft vandaag de bomen geplant, en Piet gisteren de struiken

een syntactische band tussen [Vf c.a.] en *struiken* aan te nemen, dus samentrekking.

Gecomplieerde zinnen laten vaak twee interpretaties toe: als synthetische samentrekking en als analytische toevoeging. Dat scheidt onzekerheid. Het bestaan van de samentrekking van nevenschikte comments op [Vf c.a.], lijkt mij buiten kijf.⁵⁷ Maar ook losse toevoegingen zijn mogelijk. Wanneer die toevoegingen echter te ingewikkeld worden om op zichzelf begrijpelijk te zijn, worden we gedwongen op het werkwoord in de voorzin terug te grijpen. We maken dan gebruik van een patroon dat wij ook in woordgroepen gebruiken, de samentrekking waarbij één gemeenschappelijk element syntactisch verbonden is met twee onzelfstandige opposerende elementen.

18 Slot

Samentrekking is een driedelige structuur met een tangconstructie en een dubbele binding, waarin twee verzamelingen in één informatie-eenheid worden gepresenteerd. In woordgroepen als {gele} en {witte} {narcissen} en {bomen} {in parken} en {in lanen} zijn het eerste en het laatste element met elkaar verbonden en een daarvan tevens met het tussenliggende element.

Als gemeenschappelijk deel kan het subject dienen: [Jan] {werkt} en {studeert}; ook de hele zinskern kan met twee opposerende specificaties worden verbonden: [Jan plant]

⁵⁷ Deze samentrekking van comments wordt 'gapping' genoemd en in die zin bestaat gapping dus (vgl. Kerstens 1981-1982 en Neijt 1981-1982). Daar echter gapping een gewone vorm van samentrekking is gebleken, een van de vele samentrekkingspatronen die er in zinnen mogelijk zijn, is er geen reden om gapping als een apart verschijnsel te zien. In die zin bestaat gapping dus niet.

{*bomen*} en {*struiken*}. Ondanks de nauwe band tussen S en Vf is een nieuwe op de informatiestructuur gebaseerde tweedeling van de zin van belang geworden: die tussen topic en comment. Dat heeft tot samentrekkingen van comments geleid: *Jan*_{topic} [*plant*] {*bomen*} en {*struiken*}.

Objecten en bepalingen bij Vf gelden voor de hele samentrekking: *Jan*_{topic} [*plant vandaag*] {*bomen*} en {*struiken*}. Om het tweede conjunct buiten het bereik van *vandaag* te houden moet een opposerende specificatie worden tussengevoegd: *Jan*_{topic} [*plant*] {*vandaag bomen*} en {*morgen struiken*}. Ook een tweede topic kan zo nodig worden tussengeschoven: *Jan*_{topic} [*plant*] {*vandaag bomen*} en *Piet*_{topic} {*morgen struiken*}. De topics zijn echter geen deel van de samentrekking, die er met één resp. twee topics schematisch als volgt uitziet:

- (77) Topic [Vf c.a.] {opponerende zinsdelen} & {opponerende zinsdelen}
 (78) Topic [Vf c.a.] {opponerende zinsdelen} & topic {opponerende zinsdelen}

Door de tussenvoegingen, vooral van de tweede topic, wordt de coherentie van de samentrekking geringer. En een pauze (komma, puntkomma) vóór het voegwoord, die een toevoeging op ondergeschikt niveau verraadt, verkleint het verschil met de zin met losse toevoeging.⁵⁸ De tangconstructie echter en de dubbele binding houden de conjuncten bijeen. In alle gevallen blijft het principe overeind: gapping is voorwaartse comment-samentrekking op [Vf c.a.], waarin twee gebeurtenissen als één geheel worden gepresenteerd.

● Bibliografie

- ANS (1997)**. W. Haeseryn, K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij en M.C. van den Toorn (red.). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. 2de dr. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Bakker, D.M. (1968)**. *Samentrekking in Nederlandse syntactische groepen*. Leiden: Universitaire Pers.
- Bakker, D.M. (1983)**. Coördinatie en major constituents. *Glott* 6, 183-227.
- Bakker, D.M. (1984)**. Major constituents en samentrekking. *Voortgang* 5, 207-229.
- Bart, P. van e.a. (1998)**. P. van Bart, J. Kerstens en A. Sturm, *Grammatica van het Nederlands*. Amsterdam: AUP.
- Duinhoven, A.M. (1988a)**. *Middel nederlandse syntaxis, synchroon en diachroon*. Deel 1. De naamwoordgroep. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Duinhoven, A.M. (1988b)**. Taalverandering door herinterpretatie. In: J.A. van Leuvensteijn (red.). *Uitgangspunten en toepassingen*. Amsterdam: VU Uitgeverij, 7-33.
- Duinhoven, A.M. (1997)**. *Middel nederlandse syntaxis, synchroon en diachroon*. Deel 2. De werkwoordgroep. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Duinhoven, A.M. (1998a)**. Aard en plaats van de persoonsvorm. *TNTL* 114, 48-69.
- Duinhoven, A.M. (1998b)**. Concurrerende volgordepatronen in de werkwoordgroep. *Nederlandse Taalkunde* 3, 96-119.

⁵⁸ Vgl. *Jan plant vandaag bomen, en Piet morgen struiken* (samentrekking met toevoeging op ondergeschikt niveau) en *Jan heeft vandaag bomen gepland. En Piet ook* (zin met losse toevoeging op zinsniveau).

- Duinhoven, A.M. (1998c)** Zinnen met toegevoegde persoonsvorm. Over SGF-coördinatie en samentrekking. *Tabu* 28, 107-132
- Duinhoven, A.M. (te verschijnen)**. Samentrekking zonder deletie. De structuur van samengetrokken woordgroepen. Verschijnt in *TNTL*.
- Gestel, F. van e.a. (1992)**. F. van Gestel, J. Nijen Twilhaar, T. Rinkel en F. Weerman, *Oude zinnen*. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Heijden, E. van der & M. Klein (1995)**. Rekenkundige voegwoorden: de "logica" van samentrekkingen. *Ntg* 88, 22-38.
- Heijden, E.M.R. van der (1999)**. *Tussen nevenschikking en onderschikking*. Den Haag: Holland Academic Graphics.
- Horst, J.M. van der (1981)**. Samentrekking diachronisch. In: G.R.W. Dibbets e.a. (red.), *Studies voor Damsteegt*. Leiden: Vakgroep Nederlandse Taal- & Letterkunde, 92-105. Ook in Van der Horst (1986).
- Horst, J.M. van der (1986)**. *Historische grammatica en taaltkens*. Alblasterdam: Kanters.
- Kerstens, J. (1980)**. Over samentrekking. *Ntg* 73, 375-394.
- Kerstens, J. (1981-1982)**. Bestaat gapping eigenlijk wel? *Spektator* 11, 61-79 en 85-86.
- Koster, J. (1998)**. Gapping moet blijven. In: *Tabu* 28, 99-106.
- Lehmann, W.P. (1993)**. *Theoretical bases of Indo-European linguistics*. London: Routledge.
- Neijt, A. (1979)**. *Gapping. A contribution to sentence grammar*. Dordrecht: Foris.
- Neijt, A. (1981-1982)**. Gapping bestaat. *Spektator* 11, 80-84.
- Paardekooper, P.C. (1986)**. *Beknopte ABN-syntaxis*. 7de dr. Eindhoven z.j.
- Pardoën, J.A. (1998)**. *Interpretatiestructuur: een onderzoek naar de relatie tussen woordvolgorde en zinsbetekenis in het Nederlands*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU.
- Szemerényi, O. (1970)**. *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Sturm, A. (1995a)**. De wet van Paardekooper is niet voor één gat te vangen: over (voorwaartse) samentrekking en periferie. *Ntg* 88, 193-222.
- Sturm, A. (1995b)**. SGF-coördinatie bij nader inzien: verklaring van de eigenschappen en ongehoorde mogelijkheden. *Ntg* 88, 333-353.
- Tschirch, F. (1971)**. *Geschichte der deutschen Sprache*. 2. Ausg. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1971. 2 Bde.
- Trask, R.L. (1993)**. *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. London etc.: Routledge.
- Vries, G.C.A.M. de (1992)**. *On coordination and ellipsis*. Dissertatie K.U.B.
- Zonneveld, R. van (1992a)**. De Wet van Paardekooper en het Gat van Höhle: over SGF-coördinatie. In: H. Bennis en J.W. de Vries (red.). *De binnenbouw van het Nederlands*. Bundel-Paardekooper. Dordrecht: ICG Publications, 401-411.
- Zonneveld, R. van (1992b)**. Ongelijke nevenschikking en SGF. *Tabu* 22, 153-170.
- Zonneveld, R. van (1994)**. *Kleine syntaxis van het Nederlands*. Dordrecht: ICG Publications.

GAPPING als onderspecificatie: Een constructie met losse constituenten?

RON VAN ZONNEVELD*

Abstract

The motive to the present article is the analysis of Gapping in Van der Heijden (1999), where Gapping is accounted for as a Construction with Loose Constituents, meaning that the so-called Gapping remnants are not syntactically connected. Arguing against such a view, I follow the line of Williams (1978) and Chao (1987), in which an interpretative analysis is favoured over a treatment in terms of deletion. Moreover, I will defend a more general view of ellipsis as underspecification, and defend the thesis that Gapping is a special case, discriminating syntax-based and discourse-based underspecification. What is special with respect to Gapping, is that the empty categories involved must be locally antecedent-bound, either in syntax, or in discourse. In syntax, the antecedent is located in the next higher conjunct, in discourse, it is located in the preceding sentence. The general case of underspecification involves discourse binding of empty categories, with or without visible antecedents.

• I Inleiding

“Gapping moet blijven”, aldus Koster in een recent artikel. Alsof dit onderwerp van de generatieve agenda verdwenen zou zijn. Maar welbeschouwd is Gapping eigenlijk nooit weggeweest, al is het ongetwijfeld zo dat de jaren zeventig en tachtig de bloeiperiode vormen voor de bestudering van dit fenomeen, geïllustreerd in (1) met een voorbeeldzin van Van der Heijden (1999).

(1) De minister diende een wetsvoorstel in en het kamerlid een motie.

Er is destijds een reeks van voorstellen gelanceerd om de systematiek achter Gapping in regels te vangen, maar als men bereid is te abstraheren van de technische uitvoering, dan kan de samentrekkingsanalyse naar het model van Ross (1967) anno 2000 nog steeds gelden als de klassieke analyse. In verschillende proefschriften, achtereenvolgens Hankamer (1971), Sag (1976) en Neijt (1979) zijn de ideeën van Ross nader uitgewerkt. De lijn die daarin naar voren komt, is dat het perspectief op Gapping verschoof van *gap* naar *remnant* (restant). Zo concentreerde Ross zich nog op condities op deletie-operaties, maar latere

* Ron van Zonneveld, Center of Behavioural and Cognitive Neurosciences, RUG, Oude Kijk in 't Jatstraat 26, 9712 EK Groningen. E-mail zonneveld@let.rug.nl. Ik bedank Jack Hoeksema en de reviewers van Nederlandse Taalkunde voor hun waardevolle suggesties.

onderzoekers verwachtten meer van condities op de remnants, de constituenten die juist niet worden gedeleerd. Neijt (o.c., hfst. 3) concludeert dat de *Major Constituent Condition*, geldend voor de remnants, de voorkeur verdient boven condities op de gaatjes. Gegeven deze conditie en enkele domeinbeperkingen, was Neijt in staat om de Gappingregel maximaal eenvoudig formuleren: *Delete!* Voor een mooi overzicht van de toenmalige ontwikkelingen kan men Van der Zee (1982) erop naslaan.

- (2) a de minister diende een wetsvoorstel in en [het kamerlid] e [een motie] e
b (ik lees) dat de minister een wetsvoorstel indiende en e [het kamerlid]
[een motie] e

De zinnen (2a-b) maken duidelijk wat de gaatjes zijn en wat de remnants in een Gapping-constructie. De condities op de remnants betreffen de constituenten tussen haakjes, die op de deletiedoelen (*deletion targets*) de lege categorieën aangeduid met e (*empty category*). De *Major Constituent Condition*¹ eist dat de remnants zinsdelen zijn binnen eenzelfde zin, en geen zinsdeelden (*een motie* is in orde, *motie* niet), en daarnaast wordt algemeen aangenomen dat de remnants Focusconstituenten moeten zijn, die contrasteren met Focusconstituenten in het direct voorafgaande conjunct. De gaatjes in (2a) corresponderen met respectievelijk *diende* en *in*, die in (2b) met respectievelijk *dat* en *indiende*. Een algemene conditie op gaatjes is die van terugvindbaarheid: een gaatje moet worden afgedekt door een zichtbaar antecedent in het voorafgaande conjunct.

Er deden destijds ook alternatieve voorstellen de ronde, die erop neerkwamen dat Gapping geen deletie zou behelzen en daarom geen transformationele aanpak zou behoeven. Williams (1977) bepleit bijvoorbeeld een ‘interpretatieve’ analyse van Gapping, zonder gebruik te maken van deletie-operaties. In plaats daarvan wordt het lege werkwoord als een dummy (‘delta’) gegenereerd, en geïnterpreteerd via een anaforische relatie met het antecedent, namelijk het werkwoord in het direct voorafgaande conjunct. Chao (1987) biedt een gedetailleerde uitwerking van dit idee. Nu sluit deze interpretatieve analyse nog naadloos aan bij de klassieke, maar er zijn toen ook wel verdergaande, om zo te zeggen ‘wilde’ voorstellen gelanceerd, die daarna toch enigszins onder het stof zijn geraakt. In deze context is het bijzonder aardig dat Van der Heijden (1999) in haar proefschrift een dwars idee van stal haalt dat teruggaat op Kerstens (1980), namelijk dat Gapping-zinnen zoals (1) helemaal niets met samentrekking te maken hebben. Kerstens (p. 387-88) stelt dat er in zulke gevallen geen sprake is van nevenschikking van twee zinnen waarvan de rechter onvolledig is. Het gaat volgens hem om één zin, met daaraan nevensgeschikt ‘losse’ nominale constituenten. Van der Heijden spreekt in dit verband van ‘Constructies met Losse Constituenten’ (CLC). Zulke constructies beschouwt zij als ‘basisgegenereerd’, dat wil zeggen, rechtstreeks, dus zonder hulp van een transformatieregel, voortgebracht, en zonder een lege V-categorie. De structuur van het Gappingconjunct in (2a) zou er aldus uit komen te zien als (2a’).

¹ Een *major constituent* van een gegeven zin S is een constituent die onmiddellijk wordt gedomineerd door S of door VP, welke VP onmiddellijk door S wordt gedomineerd, volgens Hankamer (1973:18). De formulering van deze conditie behoeft enige aanpassing, zodat bijvoorbeeld (i), waar de PPs *op Marie* en *op Henk* als complement van A *gek* fungeren, niet zou worden afgekeurd:

(i) Jan is gek op Marie en Marie op Henk.

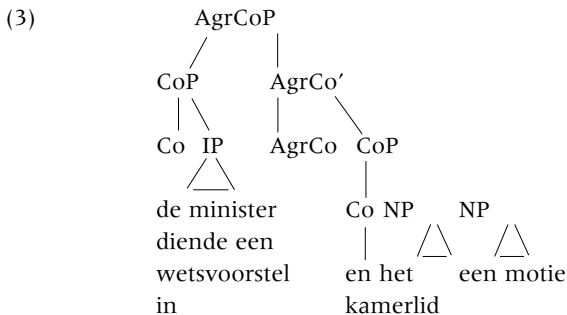
(2) a' de minister diende een een wetsvoorstel in en [[het kamerlid][een motie]]

Deze kijk op de zaak staat haaks op de klassieke analyse van Gapping, die voorziet in tenminste een lege V in het Gappingconjunct, en die in het laatste decennium nog voor het Nederlands verdedigd is door onder meer Hendriks (1991), Van Zonneveld (1991), Coppen e.a. (1993), Vanden Wyngaerd (1998) en Koster (1998)². Volgens deze analyse zouden zinnen als (1) moeten worden gegenereerd met behulp van transformatieregels, in het bijzonder deletieregels, ofwel via een interpretatieve regel die het lege werkwoord 'invult'. De onderlinge verschillen in de technische uitwerking ten spijt, wordt Gapping in al deze publicaties hoe dan ook geïdentificeerd als een geval van samentrekking en geanalyseerd met behulp van lege categorieën die de locatie van de samentrekking markeren.

In dit artikel zal ik de vraag opwerpen of Van der Heijden er goed aan heeft gedaan om het oude CLC-idee in ere te herstellen. Het antwoord zal negatief uitvallen, maar daar zal ik het niet bij laten. In sectie 5 zal ik een voorstel uitwerken dat recht doet aan de overwegingen die Van der Heijden tot CLC verleidden, maar zonder over te gaan tot erkenning van CLC. In dat voorstel zal ik gebruik maken van Williams (1977), waarin onderscheid wordt gemaakt tussen lege hoofden (delta's), en lege frasen. De aanwezigheid van zulke lege categorieën zal worden opgehangen aan de notie 'onderspecificatie'. Mijn stelling is, dat onderspecificatie de algemene vorm van ellipsis is, en dat Gapping een bijzondere vorm is van onderspecificatie.

2 Losse Constituenten

Om een beeld te vormen van hoe een CLC-analyse er bij Van der Heijden structureel uitziet, kan ik het best een diagram overnemen (p.130) en daarbij de nodige technische uitleg verschaffen.



² Ik ken één uitzondering op het uitgangspunt dat Gapping tenminste een lege V behelst. Houtman (1994: 141) stelt dat finiete VPs in ondergeschikte zinnen als remnants kunnen fungeren:

- (i) Jan zei dat Klaas een boek aan Marie zou geven en Kees zou terugvragen.
- (ii) Jan zei dat Klaas een boek aan Marie zou geven en een plaat zou terugvragen.

In dit diagram wordt zin (1) afgebeeld als een projectie van AgrCo, en AgrCo is het abstracte functionele hoofd van een nevenschikking. De status van dit abstracte hoofd is in het kader van dit artikel verder niet van belang. Naast een abstract hoofd kent de nevenschikking ook een zichtbaar – althans, zichtbaar te maken – hoofd Co (= connectief). Daaruit valt op te maken dat Van der Heijden de X-bar Theorie omarmt, die elke structuur weergeeft als een projectie van een hoofd, dat aan de linkerzijde wordt geflankeerd door een specificeerder en aan de rechterzijde door een complement (zie o.a. Kayne 1994). In dit diagram zijn zowel de specificeerder als het complement van AgrCo van de categorie CoP, projecties van het connectief, zij het dat het linker connectief hier leeg is. IP is de categorie van een hoofdzin met *Verb Second*, waar I als landingsplaats van de onder V gegenereerde persoonsvorm fungeert. Het complement van AgrCo is weliswaar een CoP, net als de specificeerder, maar deze laatste CoP verschilt toch van de eerste, omdat het complement van Co in het ene geval een IP is, en in het andere geval een tweetal Losse Constituenten (NPs).

De Losse Constituenten in het rechter conjunct hebben, volgens Van der Heijden, elk een ‘correlaat’ nodig in het linkerconjunct, waarmee zij via een ‘Linkingregel’ verbonden moeten worden. Deze verbinding moet tot stand worden gebracht omdat de Losse Constituenten op dezelfde wijze worden geïnterpreteerd als hun correlaten. Zo fungeert *de minister* als correlaat van *het kamerlid*, en *een wetsvoorstel* als correlaat van *een motie*, waardoor het mogelijk wordt deze correlaten respectievelijk als subject en als object te identificeren en te interpreteren. De constituenten in kwestie worden ook prosodisch gemarkeerd, in de zin dat het altijd constituenten in Focus betreft.

Door gebruik te maken van ‘Linkingregels’ bereikt Van der Heijden dat de Losse Constituenten toch op een of andere wijze ergens aan vast worden gemaakt. Waaraan? Aan het hoofdwerkwoord van het linkerconjunct, want dat werkwoord is verantwoordelijk voor de structuur van het linker conjunct. Maar datzelfde doel kan ook op een andere manier worden bereikt. Williams (1977) deed dat, zoals gezegd, met behulp van een leeg werkwoord (‘delta’), en de klassieke deletie-analyse doet dat rechtstreeks, want het Gapping-conjunct moet dan hetzelfde zij het gedeleerde werkwoord bevatten als het linker conjunct. Deze bijdrage van Williams komt niet in het stuk van Van der Heijden voor, zomin als overigens de uitwerking daarvan in Chao (1987), en de deletie-analyse wordt afgewezen. Waarom?

● 3 Argumenten tegen een deletie-analyse

Als deletie van elementen alleen mogelijk zou zijn op grond van identiteit, dat wil zeggen, op basis van de aanwezigheid van een in alle opzichten identieke uitdrukking die terugvindbaar is in het voorafgaande conjunct, dan vormen zinnen als hieronder, ontleend aan Van der Heijden p.126-128, een onoverkomelijke hindernis voor een deletie-analyse.

Onder (5) worden de varianten van (4) zonder Gapping aangeboden. De complementen van de complexe uitdrukkingen *in plaats van* en *laat staan* – ‘insubordinatieve betrekingswoorden’, in termen van Van der Heijden – nemen daar de vorm aan van een finiet bijzin, een CP, en het is juist de complementeerder C, namelijk *dat*, die zich verzet tegen

een deletie-onder-identiteit-behandeling. Er is immers geen antecedent-voegwoord *dat* in de onmiddellijke omgeving te vinden.

- (4) a De soldaat heeft de generaal een bevel gegeven in plaats van de generaal de soldaat.
 b Johan heeft Karin niet meer opgebeld laat staan Karin Johan.
 c Niemand heeft zijn studie afgerond, behalve Frank de zijne.
- (5) a De soldaat heeft de generaal een bevel gegeven in plaats van dat de generaal de soldaat een bevel heeft gegeven.
 b Johan heeft Karin niet meer opgebeld laat staan dat Karin Johan heeft opgebeld.
 c Niemand heeft zijn studie afgerond, behalve dat Frank de zijne heeft afgerond.

Als Gapping zich voordoet in het domein van argumentzinnen, is deletie van de complementeerder altijd verplicht, zoals blijkt uit (6). Deze observatie is ook te vinden in Sag (1976:276). Hetzelfde geldt voor Gapping in comparatiefzinnen (Hendriks 1995:53).

- (6) a Paula zei dat Kim een boek gekocht had en (*dat) Peter een CD – .
 b Paula zei dat Kim meer boeken gekocht had dan (*dat) Peter CDs – .

Hieruit volgt dat Gapping en een zichtbare complementeerder nooit samengaan, onafhankelijk van de vraag of deze complementeerder een antecedent zou hebben in het links aangrenzende domein. De complementeerder *dat* in het Gapping-conjunct van (6a) beschikt over een antecedent, en kan daarom wegblijven. Maar het punt is dat deze complementeerder ook weg móet blijven, dat een Gapping-conjunct nooit een complementeerder kan bevatten (**en dat Karin Henk*). Daarom is aan een Gapping-conjunct nooit te zien wat de categoriale status van de gehele zin is: IP of CP. Een IP (*Johan heeft Karin opgebeld*) en een CP (*dat Johan Karin heeft opgebeld*) laten zich uitbreiden met hetzelfde Gapping-conjunct (*en Karin Henk*). De implicaties hiervan zal ik aanstonds – in sectie 5 – uitwerken. In elk geval volgt hieruit dat de categoriale status van het linker conjunct bepalend is voor die van het rechter conjunct. Wat hier ook uit af te leiden valt, is dat een deletie-analyse voor de complementeerder moet falen, aangezien er niet kan worden voldaan aan de algemene eis op terugvindbaarheid van het gedeleerde element.³

Van der Heijden ontleent een andere observatie contra een deletie-analyse aan Coppen e.a. (1993). Het gaat om negatief polaire uitdrukkingen, zoals *hoeven*, dat een Gapping-conjunct toestaat waarin *hoeven* niet kan figureren (7a), en zoals *geen snars* in (7b). Daar is Gapping mogelijk, zonder dat zo'n uitdrukking letterlijk gereconstrueerd kan worden.

Hetzelfde geldt natuurlijk, zoals al door velen is opgemerkt, voor de persoonsvormken-

³ Vanden Wyngaerd (1998) claimt dat er twee condities op de *deletion targets* van Gapping gelden:

(a) "gapping only targets constituents" en (b) "gapping applies to one constituent at most". Deze laatste conditie laat zich niet verzoenen met de verplichte deletie van de complementeerder, naast de deletie van V, aangezien V en C niet tot één constituent herleid kunnen worden.

merken (*ik hoef* versus *jij hoeft*). Ook die observatie wordt wel in stelling gebracht als argument contra een deletie-analyse, maar een interpretatieve reconstructie van het werkwoord heeft daar minder last van. Het subject in het Gapping-conjunct is dan immers verantwoordelijk voor de *agreement features*. Laat ik me nu dus beperken tot de moeilijkheden die worden opgeroepen door negatief-polaire uitdrukkingen.

- (7) a Jij hoeft morgen niet naar school, maar ik (*hoef)/(moet) wel naar m'n werk.
b Jan had geen snars begrepen van Chomsky, maar Piet wel van Montague (*maar Piet had wel een snars begrepen van Montague).

Wil men in het Gapping-conjunct van (7a) toch een leeg werkwoord aannemen, dan staat men voor de taak om de interpretatie daarvan in verband te brengen met het antecedent *hoeft*, het van zijn negatielading te ontdoen en *moet* over te houden. Langs dezelfde lijn kan de interpretatie verlopen van (7b), namelijk door het Gapping-conjunct op te vatten als *maar Piet heeft wel wat begrepen van Montague*. In beide gevallen is er een 'intelligente' interpretatie nodig van het Gapping-conjunct, en dat vormt hoe dan ook een probleem voor de deletie-analyse, die alleen zicht heeft op het werkwoord van de antecedentzin en blind is voor complicerende factoren als deze.

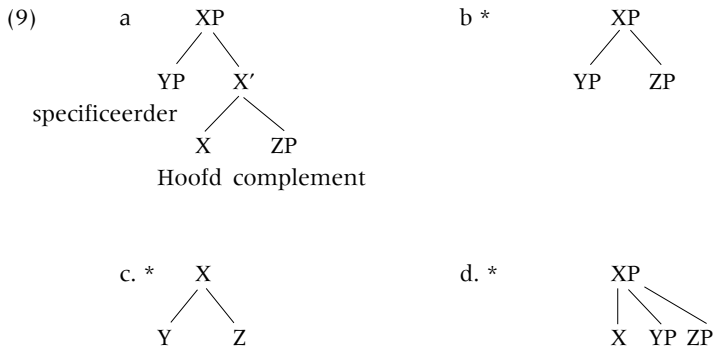
Het gaat niet aan om alle argumenten contra deletie van Van der Heijden – of eventueel van Van der Heijden & Klein (1995) – hier aan de orde te stellen. Ik volsta met enkele gevallen waarbij het op geen enkele wijze mogelijk zou zijn om een leeg element te reconstrueren.

- (8) a Jan heeft boeken aan Marie gegeven alsmede platen aan Kees.
a'* Jan heeft boeken aan Marie gegeven alsmede dat hij platen aan Kees heeft gegeven.
b Niemand heeft iets kunnen bemachtigen uitgezonderd Kees een tv.
b'* Niemand heeft iets kunnen bemachtigen uitgezonderd dat Kees een tv heeft kunnen bemachtigen.

Afgezien van (8b), die ik overigens niet fraai vind, kunnen de hier besproken Gapping-zinnen inderdaad niet worden afgeleid met een beroep op een deletietransformatie. Maar anders dan Van der Heijden zou ik daar nog niet de conclusie aan willen verbinden dat de Gapping-constructie dus als een reeks Losse Constituenten moet worden opgevat. Het kan ook nog anders, zal ik in sectie 5 betogen. Maar voor het zo ver is, zal ik de vraag stellen of CLC zich wel verdraagt met het gangbare 'minimalistische' model.

● **4 Gapping en de X-bar Theorie**

De 'minimalistische' ontwikkelingen van het laatste decennium vertonen naast een veelheid aan variabelen toch tenminste één constante, en dat is de algemene acceptatie van de X-bar Theorie, die voorziet in een uniforme specificieerder-hoofd-complementstructuur voor elke syntactische projectie, (9a). Overeenkomstig deze theorie, worden syntactische structuren als die onder (9b-d) uitgesloten.



Volgens Kayne (1994) is structuur (9a) en de daardoor uitgedrukte volgorde universeel. Daarmee worden analyses als (9b), twee maximale projecties in een zusterrelatie, en analyses als (9c), twee hoofden in een zusterrelatie, uitgesloten⁴. Nemen wij nu aan dat een connectief een hoofd is, wat Van der Heijden in elk geval doet, dan volgt uit deze aanname automatisch dat een Gapping-conjunct één constituent is en ook dat deze constituent een maximale projectie is. Het Gapping-conjunct is bij Van der Heijden weliswaar een maximale projectie, namelijk een CoP, een zuster van het onzichtbare hoofd AgrCo, maar het hoofd Co voldoet niet aan deze eis. Zie nogmaals diagram 3. Dat is het hart van de CLC-analyse: het zijn losse constituenten, af te beelden als (9d). Een van de argumenten voor deze zienswijze is dat het hoofd Co, in contrast met alle andere hoofden, zijn complement niet zou regeren (Van der Heijden p.132-134). Het is maar wat men onder regeren verstaat. Wat hoofden in elk geval doen, is een complement selecteren. Dat geldt ook voor het hoofd Co, zoals Van der Heijden zelf aantoont. Laat ik mij beperken tot Gapping: dat is mogelijk na *en*, maar niet na *want*, terwijl beide connectieven zinnen kunnen nevenschikken.

- (10) a De minister diende een wetsvoorstel in en/*want het kamerlid een motie.
 b De minister diende een wetsvoorstel in en/want het kamerlid diende een motie in.

Het hoofd Co legt zijn complement dus restricties op: het IP- of CP-complement van *en* staat open voor Gapping, het IP-complement van *want* niet. Het connectief *want* is sowieso selectiever dan het connectief *en*. Het kan bijvoorbeeld ook geen CPs nevenschikken, en daar dus evenmin Gapping toestaan.

- (11) a Ik las dat de minister een wetsvoorstel indiende en (dat) het kamerlid een motie(indiende)
 b* Ik las dat de minister een wetsvoorstel indiende want (dat) het kamerlid een motie (indiende).

⁴ Configuraties als (9b-c) zijn wel mogelijk voor adjunctiestructuren. De linkerconstituenten fungeren dan als adjunct bij het hoofd.

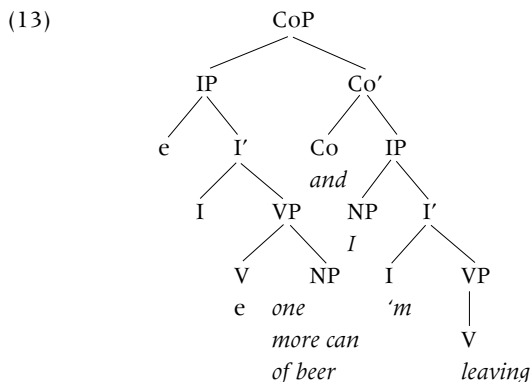
De aanname dat hoofden complementen selecteren, dat hoofden daarvoor zijn gesubcategoriseerd, staat toe om zulke feiten als hierboven te beschrijven in termen van hoofd-complementrelaties: *en* selecteert welke XP ook maar, behalve CoP; *want* selecteert alleen IP, en dus geen CP, NP, PP, AP, VP, CoP.

Een ander argument om de X-bar Theorie toch maar te handhaven is, dat de syntactische categorie van het unieke complement eenvoudig is af te leiden van de specificerder. In geval van symmetrische nevenschikking krijgt men de syntactische categorie van het complement cadeau: identiek aan dat van de specificerder. De CLC-accepteert dit cadeautje niet, want Co heeft meerdere zusters die categoriaal gezien niets met de specificerder te maken hebben. Volgens deze theorie worden de complementen met behulp van linkingregels semantisch geïnterpreteerd als proposities, net als het linker conjunct. Daarmee komt de CLC-hypothese niet alleen in conflict met de X-bar Theorie, maar ook met de zogeheten isomorfiehypothese, aldus Van der Heijden, die een één-op-één-relatie zou vereisen tussen de propositionele structuur van een taaluiting en de syntactische diepte-structuur ervan. Nu is er wellicht elders in de syntaxis reden genoeg om de isomorfiehypothese niet al te ernstig te nemen, maar juist op het gebied van nevenschikkingen kan deze hypothese van dienst zijn. Beschouw bijvoorbeeld de bekende Culicover-nevenschikkingen als deze (Culicover & Jackendoff 1997):

- (12) a One more can of beer and I'm leaving.
- b Nog een pilsje en je krijgt een pak slaag!

Hoewel zulke zinnen het semantische effect hebben van een conditionele zin (Als je nog één pilsje neemt ga ik weg), zijn het syntactisch gezien nevenschikkingen, aangezien *and/en* een nevenschikkend voegwoord is. Ik zou, anders dan Culicover & Jackendoff, ook een syntactische analyse bepleiten in termen van symmetrische nevenschikking: het eerste conjunct is een zin die op een NP na leeg is, het tweede conjunct is een volzin. Zou men bijvoorbeeld het eerste conjunct *one more can of beer*, in de lijn van de CLC-hypothese, opvatten als een losse constituent, dan zou er ook helemaal geen linking kunnen plaatsvinden, want deze constituent heeft geen correlaat in het aangrenzende conjunct.

Nu is er in (12) geen sprake van Gapping, maar waarvan dan wel? Het eerste conjunct is ondergespecificeerd, wat wil zeggen dat dit conjunct onvolledig is. In de volgende sectie kom ik terug op onderspecificatie.



Zou men het eerste conjunct eenvoudig opvatten als een NP, dan zou men het tweede conjunct, onder de aanname dat nevenschikking in het algemeen symmetrisch is, ook als een NP moeten karakteriseren, in strijd met de observatie dat het tweede conjunct een zin is.

Een laatste argument contra de CLC-hypothese betreft remnants van een andere categorie dan de NPs waartoe Van der Heijden zich beperkt. De zinnen (14a–e) komen van De Vries (1992), (14f–g) van Cremers (1993), en (h–j) van Houtman (1994). Achter elke zin volgen de categorieën van de remnants. Dat ertoe is besloten om losse Vs als VP te karakteriseren, volgt uit de V-conditie van De Vries (p.127): als V lexicaal is, dan is VP lexicaal. Aldus wordt ook de conditie dat remnants maximale projecties zijn gerespecteerd.

- (14)
- a Jan is naar huis gegaan en Piet ook. [NP, Adv]
 - b Jan heeft Truus geslagen, en Piet haar geschopt. [NP, VP]
 - c Jan wil 'm slaan, en Piet schoppen. [NP, VP]
 - d Jan wil hem slaan, en Piet hem schoppen. [NP, VP]
 - e Ik vraag me af waar Truus de boeken heeft gekocht en waar de koeken.
[Wh, NP]
 - f Elke maatregel heeft de rijken hier waarschijnlijk rijker gemaakt en de armen daar armer. [NP, AP]
 - g De jongens hebben vals en de meisjes zuiver gezongen. [NP, VP]
 - h Jan heeft een boek aan Marie gegeven en een plaat aan Klaas teruggevraagd.
[VP]
 - i Jan heeft een boek aan Marie gegeven en Piet teruggevraagd. [NP, VP]
 - j Jan heeft gisteren en Piet vandaag een boek aan de blinde gegeven. [NP, VP]

De remnants [NP,VP] vervullen in alle gevallen de functie van subject en predikaat. Hetzelfde geldt voor de [NP,AP]-remnants. Zodra men zulke remnants aantreft, is het een koud kunstje om de IP te reconstrueren die ze huisvest. Deze reconstructie vergt geen linkingregels, het kan bij wijze van spreken op de automatische piloot. Deze stand van zaken verzwakt in mijn ogen de CLC-hypothese. In (e) wordt het Gapping-conjunct gevormd door een vraagconstituent die zich per definitie in [Spec,CP] ophoudt, gevolgd door een NP. Daar krijgt men de categoriale status van het Gapping-conjunct er dus gratis bij: CP. In (g) en (j) heeft er naast Gapping ook Right Node Raising plaatsgevonden. De zogenaamde losse constituenten zouden in zulke gevallen via linkingregels verbonden moeten worden met constituenten die onzichtbaar zijn. Dat lijkt me weliswaar niet onmogelijk, maar als het Gapping-conjunct niet wordt gezien als een setje losse constituenten, doch als een volzin van dezelfde categorie als het Gapping-conjunct, dan kan het samenge trokken deel van de linker IP zonder tussenkomst van linkingregels worden geïdentificeerd met de zichtbare structureel en functioneel identieke constituenten van het rechterconjunct.

De identificatie van Gapping-remnants is geen triviale kwestie. In zin (h) heb ik besloten tot één remnant, van de categorie VP, maar er is ook wel iets voor te zeggen om tot drie remnants te besluiten, omdat *een plaat* correleert met *een boek*, *aan Kees* met *aan Marie* en *teruggevraagd* met *gegeven*. Waarom heb ik niet voor het laatste gekozen? Omdat *teruggevraagd* een V-hoofd is, dat samen met *een plaat* en *aan Kees* een maximale VP vormt, en Gapping-remnants dienen te voldoen aan de eis dat het maximale projecties zijn (Neijt,

1979, en vele anderen). Maar deze identificatiekwestie maakt de CLC-hypothese er niet sterker op. Neemt men daarentegen aan dat een VP meestal een zusterconstituent is van I, dan is de categoriale status van het Gapping-conjunct onmiddellijk duidelijk: een IP, precies als het linker conjunct. Maar Gapping kan zich ook voordoen in VPs die niet rechtstreeks met I verbonden zijn, zoals in geval van een AcI-constructie (15a) of een nominalisering (15b).

- (15) a ik heb [hem zien lachen] en [haar huilen]
b [overdag het huishouden doen en 'savonds mijn werk] bevat me prima

In (a) zou er dubbel gegapt kunnen zijn: naast *zien* ook *heb*. Het gaat mij om *zien*: dat is niet met I verbonden. In (b) is *doen* niet met I verbonden. Ook in deze gevallen bepaalt het linkerconjunct de categorie van het rechter conjunct: VP. Wat zou de CLC-hypothese hier doen? Zou er besloten worden tot twee constituenten, NP en VP, of zou de NP in de VP worden meegenomen, zodat er sprake is van één constituent, een VP? Hoe dan ook, de standaard procedure volgend zou dit probleem nog niet eens rijzen, en zou het complement van het connectief in beide gevallen identiek zijn aan de specificeerder, een VP. Al met al komt het erop neer dat de CLC-hypothese problemen veroorzaakt waarin een analyse overeenkomstig de X-bar Theorie dat niet doet, en dat de CLC-hypothese, voor zover die wel effectief is, linkingregels nodig heeft die geen ander doel dienen dan dat de gewraakte sententiële categorie (IP, CP, VP) ermee wordt gereconstrueerd.

Nu zijn er uitdrukkingen, zoals *in plaats van*, *laat staan*, *uitgezonderd*, en *alsmede* – zie (4), (5), en (8) -, die Gapping toestaan en zich niet storen aan categoriale symmetrie. Zulke uitdrukkingen bepalen de categoriale status van hun complement zelf, onafhankelijk van het geheel waarin ze zijn ingebed. Afgaande op de besproken zinnen, kunnen *in plaats van*, *behalve* en *laat staan* een al dan niet volledig zinscomplement (CP) nemen, terwijl *uitgezonderd* en *alsmede* dat niet kunnen. De laatste twee uitdrukkingen vergen een NP(of DP)-complement, ofwel een complement van een hogere categorie, waarop Gapping zou kunnen of zelfs moeten werken. Maar is het wel Gapping? De CLC-constructie met zulke 'insubordinatoren' (term van Van der Heijden) voldoen niet noodzakelijk aan de eis dat een Gapping-constructie aan de rechterperiferie worden gerealiseerd, getuige (16a-c). Dit distributieve feit -ook opgemerkt door Van der Heijden- wijst erop dat zulke constructies als deelconstituenten van een simplexe zin moeten worden gezien, en niet als conjuncten.

- (16) a In plaats van de generaal de soldaat, heeft de soldaat de generaal een bevel gegeven (vgl. (4a)).
b Behalve Frank de zijne, heeft niemand zijn studie afgerond. (vgl. (4c))
c Uitgezonderd Kees een tv, heeft niemand iets kunnen bemachtigen. (vgl. (8b))
d * Alsmede platen aan Kees, heeft Jan boeken aan Marie gegeven. (vgl. (8a))
e * Laat staan Karin Johan, heeft Johan Karin niet opgebeld. (vgl. (4b))

Voor *exception phrases* van type (16b) introduceert Moltmann (1992) de notie 'Pseudogapping', en zij betoogt dat de *major constituents* van zulke constructies dochters van IP of VP zijn. Op haar onderscheid tussen Gapping en Pseudogapping kan ik hier verder niet

ingaan. De ‘Losse Constituenten’ in (16a-c) lijken mij in elk geval niet los, maar ingebed in een zinsstructuur, hier CP. Het zijn in mijn ogen ‘ondergespecificeerde’, ofwel beknopte CPs, die als complement van een onderschikkend verbindingswoord fungeren, zeg een prepositie, en met dezelfde distributieve vrijheden die adverbiale frasen in het algemeen te zien geven. Waarom leidt vooropplaatsing van de PPs met beknopte frasen in (16d-e) tot ongrammaticaliteit? Niet omdat het geen ‘Pseudogapping’ zou betreffen, maar omdat uitdrukkingen met *alsmede* en *laat staan* om een of andere reden altijd in de rechter periferie post vatten. Dat zou kunnen liggen aan de semantiek van zulke uitdrukkingen; *alsmede* is inherent anaforsch, en *laat staan* is een negatief polaire uitdrukking die ter linker zijde een negatief element nodig heeft. Maar er kan ook een beroep worden gedaan op de syntactische categorie van de verbindingswoorden in kwestie: als *alsmede* en *laat staan* connectieven zijn, dan kunnen ze niet vrij aan de linker zinsperiferie verschijnen omdat bijvoorbeeld *en platen aan Kees* dat ook niet kan. De ongrammaticaliteit van (17a-b) laat zich dan op dezelfde wijze verklaren als die van (16d-e).

- (17) a * En platen aan Kees, heeft Jan boeken aan Marie gegeven.
 b* En hij heeft platen aan Kees gegeven, Jan heeft boeken aan Marie gegeven.

Samenvattend: de remnants van de Gapping-constructie maken deel uit van een zinsstructuur, IP, CP of VP, die in elk geval een lege V bevat. De categorie van het Gapping-conjunct wordt bepaald door het direct voorafgaande conjunct: Gapping doet zich alleen voor in symmetrische nevenschikking. Naast Gapping is er Pseudogapping. Zogenaamde *exception phrases* vallen onder de laatste categorie, die zich voornamelijk van de eerste onderscheidt in termen van distributie. Een Gapping-conjunct wordt noodzakelijkerwijs gerealiseerd na het eerste conjunct, maar een frase waarin sprake is van Pseudogapping heeft dezelfde distributieve vrijheid als een prepositionele of een adverbiale frase. Ruimte voor een CLC-analyse is er niet. Hoe kunnen de Losse Constituenten dan in een sententiële structuur worden opgehangen?

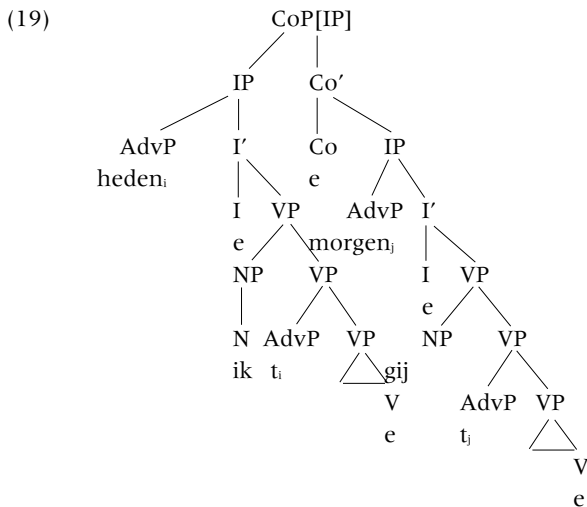
● 5 Gapping als een speciaal geval van onderspecificatie

In Van Zonneveld & Bastiaanse (1997) wordt betoogd dat de conjuncten van nevenschikkingen als onder (12), waaraan Johannessen en Van der Heijden voorbij zijn gegaan, IPs zijn, dat wil zeggen de structuur hebben van mededelende hoofdzinnen, zij het dat deze IPs ‘ondergespecificeerd’ zijn. CPs laten deze vorm van onderspecificatie niet toe, blijkens de gesterde maakfels. Deze stellingname komt erop neer dat er wel volledige syntactische projecties van I (de persoonsvorm op de tweede zinspositie) in het geding zijn, maar dat noch deze I noch de V die I lexicaal invult fonetisch worden gerealiseerd. Onderspecificatie is niet beperkt tot V en I. Ook andere lege categorieën behoren tot de mogelijkheden, zoals aanstonds zal blijken.

- (18) a Heden ik, morgen gij.
 a'* Oh, dat heden ik, morgen gij!
 b Eerst ik, dan de ander.
 b'* Bedenk dat eerst ik, dan de ander!
 c Eerst de man, dan de bal.
 c'* Zorg ervoor dat eerst de man, dan de bal!
 d Boek open, koppen dicht.
 d'* Ik vraag jullie of boek open, koppen dicht.

Waar ik op uit ben, is Gapping onder de dezelfde noemer te brengen als de zinnen onder (18), die er uitzien als dubbele Gapping-constructies: links en rechts van de komma een Gapping-constructie. Het behoeft geen betoog dat dit doel zich niet laat verenigen met de Gapping-analyses die hier zijn besproken. Zinnen als (18) kunnen worden opgevat als nevenschikkingen zonder nevenschikker, althans, zonder een zichtbare nevenschikker, en de structuur ervan laat zich afbeelden als onder (19). Overigens kan het tweede conjunct worden ingeleid door de zichtbare nevenschikker *en*, maar dat blijft zonder semantisch effect. Ik ga in (19) voorbij aan allerlei mogelijke functionele categorieën die het geheel zouden kunnen opsieren en tegelijk compliceren. De lege V-categorieën (*e* = *empty*) krijgen straks, onder (21), het symbool voor delta. Deze delta bezet de afgeleide positie, terwijl de canonieke positie gebruikelijkerwijs gemarkeerd wordt door een *trace*, *t*. De sporen in (19) duiden de oorspronkelijke positie aan van de vooropgeplaatste adverbiale frasen.

Een dergelijke 'ketting' van canonieke en afgeleide posities wordt zoals gebruikelijk gemarkeerd door co-indexering.



Wat dit diagram laat zien, is dat de adverbiale frasen *heden* en *morgen* naar de eerste zinspositie zijn verplaatst, dat de subjecten *ik* en *gij* in hun 'basisgegenereerde' VP-interne positie zijn blijven zitten, en dat *Verb Second* (V naar I) loos is toegepast omdat V geen werkwoord onder zich heeft. De V-naar-I-ketting vertoont hier geen indexen, maar dat is een techni-

sche kwestie: voor hetzelfde geld staan die indexen er wel, zie aanstonds (21). Diagram (19) laat een lege VP-kern ($e = \text{empty}$) zien, en om die reden is er sprake van onderspecificatie: er is wel een structurele configuratie waar een V in past, maar die V is er niet. Vanuit een interpretatief gezichtspunt leidt deze analyse ertoe dat de lexicale invulling van V – en dus ook die van I – aan de hoorder wordt overgelaten. Die mag ervan maken wat hem in de gegeven context goedgeeft. De meest algemene interpretatie is wellicht ‘Heden ben ik aan de beurt, en morgen bent jij aan de beurt’, en dat in een overlijdenscontext, maar de hoorder is toch altijd vrij om de gaten zelf op creatieve wijze te vullen. Deze kijk op de zaak spoort volledig met de theorie van Williams (1977), die syntactische structuren toestaat waarin, onder strikte voorwaarden, lege knopen, in het bijzonder ‘lege hoofden’, worden toegestaan. Zulke lege categorieën worden aangemerkt met een ‘basisgegenereerde’ delta. Williams beperkte zijn materiaal overigens tot delta’s die een anaforische relatie onderhouden met een antecedent in het direct voorafgaande conjunct. Gevallen als onder (17), waar zulke antecedenten ontbreken, blijven dus buiten beschouwing. Maar de ‘Delta Theorie’ laat zich zonder moeite zo inkleden, dat er in alle soorten van lege categorieën kan worden voorzien. Daaronder dus ook Gapping. Dat kan door de introductie van de notie ‘onderspecificatie’. Zou een interpretatieve Delta Theorie wel raad weten met de obstinate gevallen van Van der Heijden? Daar heb ik alle vertrouwen in. Zodra men in staat is om restricties op te leggen aan delta’s (lege hoofden) en aan lege frasen (lege XPs), dus aan onderspecificatie in het algemeen, zouden ook de Gapping-constructies die Van der Heijden verleidden tot de aanname van Losse Constituenten als normale gevallen van onderspecificatie kunnen worden aangemerkt. De uitwerking van zo’n theorie is natuurlijk een project op zich, maar ik schets hier alvast wel enkele ruwe lijnen.

(20) Onderspecificatie.

I. $X = e$ (‘delta’)

- a Delta’s in V-loze IPs of in V-loze IP-nevenschikkingen: V, I, en mogelijk tot D (determinator). Zie (21a).
- b Delta’s in V-loze IP-conjuncten (Gapping): V, I. In V-loze CP-conjuncten (Gapping): V, (I), C. Zie (21b). In V-loze VP-conjuncten (Gapping): V. Zie (21c).
- c Delta’s van type a zijn *discourse*-gebonden: zij dienen een antecedent te vinden in de context. Die van type b zijn syntaxis-gebonden: zij dienen een antecedent te vinden in het direct voorafgaande conjunct. Voor delta’s van type b komen C, I en V in aanmerking als antecedent. In bijzondere gevallen is er geen antecedent voor een delta C: onder meer in het CP-complement van *uitgezonderd, behalve*. Zie (21d).

II. $XP = e$

- d Frasale lege argumenten in canonieke positie moeten worden gebonden als variabelen aan een kwantor (lexicale XP). Het antecedent van het lege argument bevindt zich in het direct voorafgaande conjunct en bezet dezelfde structurele positie. Zie (21e).
- e Frasale ATB-sporen worden gebonden door de XP in de linker zinsperiferie. Zie (21f).
- f Vormen negatief polaire uitdrukkingen het antecedent van delta of van XP, dan vergt de interpretatie van deze lege categorieën een intelligente keuze van positieve tegenhangers. Zie (21g).

Een en ander wordt onder (21) uitgewerkt. De eerste instructie, (20a), is zojuist besproken. De delta's in (21a) vragen om context-afhankelijke lezing, het lege connectief is met e gemarkeerd, niet met delta, omdat dit connectief uitsluitend kan worden geïnterpreteerd als *en*.

- (21) a [_{CoP}[_{IP} heden Δ ik t] [_{Co} e [_{IP} [morgen Δ gij t]]]] (zin (18))
 b ik dacht [_{CoP} [_{CP} dat Johan Karin heeft opgebeld]
 [_{Co} en [_P Δ Karin Henk Δ Δ]]] (zin (6a))
 c ik zag_i [_{CoP} [_{VP} hem naar binnen t_i lopen_j] [_{Co} en [_{VP} haar naar buiten t_i Δ_j]]]
 d [_{IP} niemand heeft_i iets t_i kunnen_j bemachtigen_k [_{PP} uitgezonderd [_{CP} Δ Kees een tv Δ_i Δ_j Δ_k]]] (zin (8b))
 e [_{CoP} [_{IP} hij geeft_i [_{NP} haar_j] een boek t_i] [_{Co} en [_{IP} zij Δ_i [_{NP} x_j] een plaat t_i]]]
 f [_{CoP} [_{IP} waar_i is_i zij t_j voor t_i] [_{Co} en [_{IP} t_j Δ_i hij t_j (op) tegen t_i]]]
 g [_{CoP} [_{IP} jij [hoeft(*neg.pol*)_i morgen niet naar school t_i]
 [_{Co} maar [_{IP} ik Δ(*neg.pol*)_i wel naar mijn werk t_i]]] (zin (7a))

De instructies (20b) en (20c) voorzien in de invulling van de delta's, door die verbinden met de corresponderende niet lege hoofden ter linker zijde. Bevat CP een lege V, dan is C ook altijd leeg. De lexicale vorm van deze C is *dat*. Lege frasen in canonieke positie, zoals [_{NP} x] in (21e), worden geïnterpreteerd als gebonden variabelen. Deze NP kan zonder ongewenste effecten worden ingevuld als *haar*. Maar is de binder een NP als *zijn partner*, dan is de Gapping-variant mogelijk zonder in het rechter conjunct *haar partner* op te voeren. In zo'n geval van *sloppy identity* is eigenlijk alleen het predikaat *partner* in het geding, en niet de drager van dat predikaat in het linker conjunct. Op mogelijke structurele condities op antecedent-variabele binding kan ik in dit verband niet ingaan. Waarom telt de CP in (21b) twee delta's, en staan er in (21d) drie delta's op een rij? Omdat het eerste conjunct in (21b) twee werkwoorden te zien geeft, en dat in (21d) drie. Tenslotte, in (21f), *Waar is zij voor en hij (op) tegen?*, wordt geïllustreerd dat de Gapping-constructie ook een *Across-the-Board*-spoor (ATB-spoor) kan bevatten. In dit geval bindt het vooropgeplaatste *waar* een spoor in beide conjuncten, een situatie waarmee de CLC-analyse geen raad zou weten. Hetzelfde zou gelden voor een Gapping-zin als *Wat heb jij verkocht en zij gekocht?* Daarin is de laatste 'remnant' geen NP, maar een VP met een objectspoor. Het bevraagde object moet hier ATB verplaatst zijn, en dus een spoor in elk conjunct binden. Tenslotte vestig ik de aandacht op *Verb Second*. In (21a-e-f-g) is het Gapping-conjunct een IP. Daar is *Verb Second* actief geweest, wat is uitgedrukt door een ketting gevormd door een delta en zijn spoor. Dat oogt als technische overdaad, maar het is een consequentie van de theorie. Maar er vloeit geen bloed uit wanneer zowel V als I van een delta zouden worden voorzien. In (21c) is laat *Verb Second* een spoor achter in elk VP-conjunct: een geval van ATB-verplaatsing. Mocht (21b) geen CP-coördinatie behelzen, maar bijvoorbeeld VP-coördinatie, met Gapping van *dacht* en Conjunctie Reductie (weglating van het subject), dan komt de analyse er vanzelfsprekend anders uit te zien. Een argument voor een dergelijk alternatief zou kunnen worden gehaald uit de correlatieve vorm, *Ik heb zowel gedacht dat Johan Karin heeft opgebeld als dat Karin Henk heeft gebeld*. Na Gapping zou het laatste conjunct eruitzien als *als Karin Henk*, wederom met een verplicht lege C. De initiële coördinator *zowel* staat dan verplicht links van V, wat erop zou kunnen duiden dat *zowel* geen CP- maar een VP-nevenschikking inleidt. Deze kwestie laat ik verder liggen.

Ook de Culicover-zinnen van type (12), *One more can of beer and I'm leaving*, laten zich interpreteren in termen van onderspecificatie. Het eerste conjunct is *discourse*-gebonden, waaruit volgt dat de hoorder zelf het zinsverband moet leveren waarin *one more can of beer* als argument fungeert. Daar moet op zijn minst een delta inzitten die de lege V markeert. Eventuele lege argumenten vergen dan uiteraard ook een *discourse*-afhankelijke interpretatie: het weggelaten subject van *one more can of beer* zou bijvoorbeeld *I* kunnen zijn, maar ook *you*.

● 6 Onderspecificatie en SGF-nevenschikking

Het lijkt mij mogelijk, zij het in dit bestek ondoenlijk, om ook andere vormen van samen-trekking een onderspecificatiebehandeling te geven. Zo leidt weglating van het subject in het laatste conjunct tot een interpretatie in termen van een anafoor die door een kwantor wordt gebonden, zoals wordt betoogd door Coppen e.a. (1993) aan de hand van de Gappingzin (22a), die zich laat interpreteren als (22b), eerder dan als (22c).

- (22) a Iedereen verwacht de theorie met de formalisatie, of de formalisatie met de implementatie.
 b Iedereen verwacht de theorie met de formalisatie, of hij verwacht de formalisatie met de implementatie.
 c Iedereen verwacht de theorie met de formalisatie, of iedereen verwacht de formalisatie met de implementatie.

De interpretatie van dit lege subject verloopt dus hetzelfde als die van de lege indirect object-NP in (21e), *hij geeft haar een boek en zij [NP x] een plaat*. Maar lege subjecten in nevenschikkingsverband (Conjunctie Reductie) beperken zich niet tot Gapping-contexten. Verander het laatste conjunct bijvoorbeeld in *of knoeit met de implementatie*, en stel vast dat er zich geen wijzigingen voordoen in de interpretatie van het subject. Daarentegen is gebonden onderspecificatie van een niet-subject, zoals in (21e), wel degelijk afhankelijk van Gapping in hetzelfde conjunct. In *Hij geeft haar een boek en zij geeft een plaat* is het indirect object in het laatste conjunct ondergespecificeerd, maar de interpretatie is niet gebonden aan *haar*.

Ook SGF-nevenschikking komt in aanmerking voor een onderspecificatiebehandeling, juist omdat er uitsluitend subjectgaten (SG) mogelijk zijn in finiete conjuncten met een zichtbare persoonsvorm (SGF = Subject Gat in Finiete zin met *Verb Second*). SGF-nevenschikking (23a) is in dit perspectief een bijzonder geval van Conjunctie Reductie (23b).

- (23) a Tegenwoordig verwacht iedereen de theorie met de formalisatie, of knoeit met de implementatie.
 a' [_{CoP} [_{IP}tegenwoordig verwacht [_{NP}iedereen]_i de theorie met de formalisatie] [_{Co} of [_{IP} [_{NP}x]_i knoeit t_i met de implementatie]]]
 b Iedereen verwacht tegenwoordig de theorie met de formalisatie, of knoeit met de implementatie.
 b' [_{CoP} [_{IP}[_{NP}iedereen]_i verwacht t_i tegenwoordig de theorie met de formalisatie [_{Co} of [_{IP} [_{NP}x]_i knoeit t_i met de implementatie]]]]

In beide varianten is het subject *iedereen* het antecedent van het lege subject in het SGF-conjunct. Overeenkomstig (20d) bindt het subject in canonieke positie zijn lege pendant in het tweede conjunct. Ik neem hierbij aan dat de canonieke positie van het subject de hoogste specificeerder- of adjunctpositie van VP is. Dat het subject ook nog verplaatst kan zijn naar de eerste zinspositie -(23b)- maakt verder niets uit, omdat de binding van antecedent en anafoor in dit nevenschikkende verband niet hoeft te voldoen aan een structurele conditie als c-commanderen. In (23b-b') c-commandeert het subject *iedereen* de lege subject-anafoor in het tweede conjunct, maar in (23a-a') c-commandeert het subject *iedereen* het lege subject van het tweede conjunct niet. Daar is de situatie vergelijkbaar met de binding van antecedent en anafoor in geval van niet-subjecten, zoals in (20d) (*hij geeft haar een boek en zij een plaat*). Dat de c-commandeereis op subject-lege anafoor-relaties niet kan gelden voor SGF-nevenschikking, laat zich ook illustreren aan de hand van (24). Daar zit het antecedentsubject zo diep ingebed, dat het onmogelijk is een niveau van nevenschikking te construeren waarin dat subject als c-commandant fungeert van de lege anafoor.

- (24) a Tegenwoordig verwarren in promotieprojecten veel jonge onderzoekers de theorie met de formalisatie, en – knoeien bovendien met de implementatie.
b Helaas repareert tegenwoordig niemand radio's en – verkoopt ze tegen dump-prijzen op de markt.

● 7 Conclusie

Het voorstel om Gapping te analyseren als een reeks losse constituenten is geen aanwinst voor de syntactische theorievorming. Van der Zee (1982) parafraserend zou ik willen zeggen dat “alle principes van de X-streep theorie [...] met voeten (worden) getreden”. De X-bar Theorie (= X-streep theorie) voorziet nu eenmaal niet in Losse Constituenten, en vergt bovendien binariteit. Voor zover het voorstel niettemin tegemoet komt aan de wens om Gapping-conjuncten in verband te brengen met het werkwoord uit het voorafgaande conjunct, komt het sterk in de buurt van Van Zonneveld (1991) en Johannessen (1993), waar -precies zoals Van der Heijden beoogt met haar Linkingregels- een coördinatief verband wordt gelegd tussen uitsluitend de Focusconstituenten van elk conjunct. Dit verband hoeft niet noodzakelijk via deletie-operaties te worden gelegd, gegeven de algemeen erkende conditie dat deletie alleen toegestaan is als er een geschikt antecedent aanwijsbaar is, in de vorm van een identiek element in het voorafgaande conjunct. Van der Heijden heeft overtuigend aangetoond dat Gapping mogelijk is zonder dat aan deze voorwaarde kan worden voldaan. Maar om zulke gevallen recht te doen, geef ik de voorkeur aan een analyse á la Williams (1977). Dat is een deletieloze ‘interpretatieve’ analyse, waarbij sommige hoofdcategorieën onder bepaalde omstandigheden ‘leeg’ kunnen blijven. Ik heb deze analyse gegeneraliseerd tot een algemene analyse in termen van onderspecificatie. De door Van der Heijden gesignaleerde obstinate gevallen blijven nog steeds om een bijzondere behandeling vragen, maar dat is ook precies de bedoeling: het gaat ook inderdaad om bijzondere gevallen. Van der Heijden geeft om zulke gevallen de hele klassieke analyse prijs. Dat is een oplossing die doet denken aan het weggooien van een kind samen met het badwater.

Een bepaalde categorie Gapping-constructies die geen reconstructie toestaan van de zinsstructuur waarin zij zijn ingebed, betreft gevallen als onder (25). Fiengo & Lasnik (1974:556) concluderen op grond van (25a) dat Gapping, in hun versie nog een deletie-regel, soms verplicht is. Dezelfde conclusie zou men aan (21d) (=8b)) kunnen verbinden. Zin (25b) is afkomstig van Van der Heijden & Klein (1995). Het algemene punt is hier, dat er Gapping-constructies bestaan waarvan een variant zonder Gapping ontbreekt, een stand van zaken die Van der Heijden tot de CLC-analyse heeft overgehaald.

- (25) a John kicked Harry, not Bill (*kicked) Fred.
 a' John schopte Harry, niet Bill (*schopte) Fred.
 b Eén jongen danste steeds met één meisje, en wel Piet (*danste) met Marie.

De hier verdedigde onderspecificatie-analyse moet toestaan dat sommige verbindingswoorden, waartoe ik ook het 'correctieve' *niet* in (25a') reken, naast een niet-sententieel (nominaal, adverbiaal, etc.) complement ook verplicht-ondergespecificeerd sententieel complement selecteren. Daarmee wordt het feit dat er ondergespecificeerde zinnen zijn die zich niet laten reconstrueren tot volledige zinnen, opgehangen aan lexicale eigenschappen van het verbindingswoord in kwestie. Ik vind dat winst, in vergelijking met een Losse Constituenten-analyse, omdat het hoe dan ook iets bijzonders blijft dat er zulke niet te vervolledigen onvolledige zinnen bestaan. Een analyse als die van Van der Heijden behandelt daarentegen alle Gapping-achtige gevallen alsof het om iets bijzonders gaat, dus ook die gevallen waarin de klassieke Gapping-analyse zonder problemen in kan voorzien.

• Bibliografie

- Chao, Wynn (1987).** *On Ellipsis*. Diss. Amherst University of Massachusetts.
- Coppen, Peter-Arno, R. van der Borgt, S. van Dreumel, E. Oltmans, en L. Teunissen, (1993).** 'Een implementatie van Gapping'. *Gramma/TTT 2*, 31-45.
- Cremers, Crit (1993).** *On Parsing Coordination Categorially*. Diss. HIL, Holland Institute of Generative Linguistics.
- Culicover, Peter, & Ray Jackendoff, (1997).** 'Semantic Subordination despite Syntactic Coordination'. *Linguistic Inquiry 28*, 195-217.
- Fiengo, Robert & Howard Lasnik, (1974).** 'Complement Object Deletion'. *Linguistic Inquiry 5-4*, 535-572.
- Hankamer, Jorgen (1971).** *Constraints on Deletion in Syntax*. Diss. Yale University, New Haven, Connecticut.
- Hankamer, Jorgen (1973).** 'Unacceptable Ambiguity'. *Linguistic Inquiry 4*, 17-68
- Hendriks, Petra (1991).** 'Deletion in Coordinate Structures'. In: Mark Kas, Eric Reuland & Co Vet (red.) *Language and Cognition 1*, Yearbook 1991 of the research group for *Linguistic Theory and Knowledge Representation* of the University of Groningen, 99-110.
- Houtman, Joop (1994).** *Coordination and Constituency. A study in Categorical Grammar*. Diss. Grodil 13, Groningen Dissertations in Linguistics.
- Johannessen, Janne Bondi (1993).** *Coordination. A minimalist approach*. Diss. Oslo.

- Kerstens, Johan (1980)**. 'Over samentrekking'. *De Nieuwe Taalgids* 73, 375-394.
- Koster, Jan (1998)**. 'Gapping moet blijven'. *TABU* 28-3, 99-106.
- Kayne, Richard (1994)**. *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Moltmann, Frederike (1992)**. *Coordination and Comparatives*. Ph.D. diss, MIT.
- Neijt, Anneke (1989)**. *Gapping. A Contribution to Sentence Grammar*. Dordrecht: Foris.
- Ross, John Robert (1967)**. *Constraints on Variables in Syntax*. Cambridge Mass.
- Sag, Ivan (1976)**. *Deletion and Logical Form*. Indiana.
- Vanden Wyngaerd, Guido (1998)**. 'Gapping Constituents', ms. K.U. Brussel.
- Van der Heijden, Emmeken, & Maarten Klein, (1995)**. 'Rekenkundige voegwoorden: de 'logica' van samentrekkingen'. *De Nieuwe Taalgids* 88-1, 22-38.
- Van der Heijden, Emmeken (1999)**. *Tussen nevenschikking en onderschikking*. Diss. Nijmegen, Holland Academic Graphics, Den Haag.
- Van der Zee, Nico (1982)**. 'Samentrekking als transformationeel zorgenkindje'. *GLOT* 5-1, 77-106.
- Van Zonneveld, Ron (1991)** 'The Syntax of Gapping'. In: Frank Drijkoningen & Ans van Kemenade (red.), *Linguistics in the Netherlands 1991*, 161-170.
- Van Zonneveld, Ron, & Roelien Bastiaanse, (1997)**. 'Nevenschikking zonder nevenschikker: "Heden ik, morgen jij"'. *TABU* 27-3, 113-123.
- Williams, Edwin (1977)**. 'Discourse and Logical Form'. *Linguistic Inquiry* 8-1, 101-141.

Gapping in hoofdlijnen

A.M. DUINHOVEN*

In zinnen als *de minister presenteert een wetsvoorstel en het kamerlid een motie* lijkt er een tweede werkwoord te ontbreken. Toch weten we dat het kamerlid zijn motie 'presenteert'; wanneer bedoeld zou zijn dat hij de motie 'intrekt' of 'verdedigt', zou men dat moeten zeggen. Doordat er in het tweede conjunct geen werkwoord staat, grijpen we terug op het werkwoord in de nevenschikhte zin. Het gaat dus twee keer om 'presenteren'. Daaruit concluderen velen dat het tweede identieke werkwoord is weggelaten en dus op basis van het eerste werkwoord kan worden hersteld:

DELETIEHYPOTHESE

- (1) De minister presenteert een wetsvoorstel en het kamerlid — een motie
-

Door de schrapping van het tweede werkwoord zou een oneconomische herhaling worden vermeden. Tegen deze deletiehypothese heeft Van der Heijden (1999) in een helder betoog bezwaren ingebracht, die door Van Zonneveld grotendeels worden onderschreven. Zo lijken de twee werkwoorden niet altijd identiek, en het eerste werkwoord kan niet in alle gevallen worden herhaald.

Van Zonneveld acht het onmisbare tweede werkwoord niet gedeleerd doch in essentie aanwezig; de precieze inhoud van het 'ondergespecificeerde' tweede conjunct wordt door interpretatie bepaald. Er wordt een anaforsch verband gelegd tussen de delta, hier het lege werkwoord, en het antecedent in het voorgaande conjunct.¹ We kunnen de pijl dus omdraaien:

DELTATHEORIE

- (2) De minister presenteert een wetsvoorstel en het kamerlid δ een motie
-

De richting van de pijl is van ondergeschikt belang. Zowel in de deletiehypothese als in de 'deltatheorie' wordt een verbinding verondersteld tussen een werkwoord dat wel en een werkwoord dat niet waarneembaar is. Zo worden elementen die op verschillende niveau's functioneren, een gesproken element (met vorm en inhoud) en een inhoudelijk element, als gelijkwaardig behandeld en op één lijn gesteld. Ten onrechte mijns inziens: op het niveau van de gesproken taal wordt er een verbinding gelegd tussen wat er is en wat er

* Deze bijdrage is een reactie op het artikel van Van Zonneveld in deze aflevering.

¹ Van Zonneveld neemt afzonderlijke delta's aan niet alleen voor de persoonsvorm maar ook voor de conjunctie en de infinitieve werkwoorden (vgl. (21b)). Wat hij tegenover de vele andere gaten van de deletiehypothese stelt, is mij niet duidelijk geworden. Nu is 'de uitwerking van zo'n theorie natuurlijk een project op zich'; hij schetst slechts 'enkele ruwe lijnen' (§ 5); het is 'in dit bestek ondoenlijk om ook andere vormen van samentrekking een onder-specificatiebehandeling te geven' (§ 6).

niet is, tussen iets en niets dus, hetgeen logischerwijs is uitgesloten. Dit klemt temeer, omdat het aanwezige object *een motie* als van het afwezige werkwoord afhankelijk wordt gepresenteerd. Van Zonneveld wijst op het voorkomen van ellipsen in het algemeen, waarin ook waarneembare elementen van verzwegen elementen afhankelijk lijken. Op deze ‘onderspecificatie’ komen we nog terug.

Is het wel noodzakelijk een tweede werkwoord aan te nemen, gedeleerd of leeg, wanneer de zin zonder werkwoord aanvaardbaar en gebruikelijk is? De taalgebruikers menen het werkwoord te kunnen missen. We moeten daarom zoeken naar een structuur waarin de aanwezige elementen zó verbonden zijn dat ze tot de vaststelbare eindbetekenis leiden. Terecht ziet Van der Heijden van een onzichtbaar tweede werkwoord af; zij verbindt de ‘losse’ constituenten van het tweede conjunct met de zuster-elementen in het eerste:

LOSSE CONSTITUENTEN

- (3) De minister presenteert een wetsvoorstel en het kamerlid een motie
-

Naar zij zelf opmerkt (1999:134), is de nevenschikking van een zin enerzijds en enkele losse constituenten anderzijds in strijd met de isomorfiehypothese; bovendien is het bevreemdend dat de ene conjunctie (nl. *en*) twee afzonderlijke constituenten met het voorgaande zou verbinden. Het eerste bezwaar wil Van der Heijden wegnemen, door het begrip *isomorfie* (‘gelijkvormigheid’) op de betekenis te laten slaan: het tweede conjunct vormt een semantische eenheid, een propositie, die (door middel van *en*) tegenover de propositie in het eerste conjunct zou worden gesteld.²

In syntactisch opzicht zouden de twee ‘losse’ constituenten verbonden zijn met twee opponerende dus gelijksoortige constituenten in het eerste conjunct, waarbij de volgorde van de constituenten een cruciale rol speelt. De zinsfunctie van *de minister* resp. *een wetsvoorstel* in het eerste conjunct bepaalt de functie van de verbonden constituenten in het tweede conjunct. De term ‘los’ is wat misleidend. De elementen in het tweede conjunct zouden indirect van het werkwoord in de voorzin afhankelijk zijn. Dat deze constellatie mogelijk is, wil Van der Heijden bewijzen met onafhankelijke voorbeelden. De zinnen echter die zij ter vergelijking aanvoert (§ 3.3.6), vertonen een andere structuur:

- (4) Jan doet één ding graag: tuinieren
Ik heb één das minder dan Piet: een gele
-

De aan de objecten toegevoegde elementen *tuinieren* resp. *een gele* zijn hier inderdaad indirect met het werkwoord verbonden (*Jan doet* → *één ding* → *tuinieren*), maar het zijn geen objecten (vgl. **Jan doet tuinieren*). *Tuinieren* is een specificatie van het object; en ook *een gele* zegt iets over de genoemde das. De verhouding in (3) echter is anders: *een motie* is geen specificatie van *een wetsvoorstel* doch wel degelijk een tweede object. Dit tweede object is aan het eerste niet ondergeschikt doch nevenschikt. Er is geen indirecte verbinding met *presenteert*; *een motie* is net als *een wetsvoorstel* direct afhankelijk van het werkwoord:

2 Hieronder zal blijken, dat deze analyse voor een uitzonderlijk zinstype juist is.

COMMENTSAMENTREKKING

(5) De minister _{topic} presenteert een wetsvoorstel en het kamerlid _{topic} een motie

We hebben, net als in andere gevallen van samentrekking, met een ‘dubbele binding’ te doen. Een zin als (5) bestaat uit een nevenschikking van twee topic-comment-verbindingen. Tot en met *het kamerlid* verloopt de mededeling probleemloos. *Een motie* echter schiet als tweede comment tekort; deze constituent is in informatief opzicht onzelfstandig en afhankelijk. Wij zijn daardoor gedwongen terug te grijpen op het werkwoord en een verbinding te leggen met *presenteert*. Dat is mogelijk doordat de hele mededeling in (5) één informatie-eenheid vormt.

- **Onderspecificatie**

Deze synthetische presentatie ontbreekt in de voorbeelden van ellips oftewel ‘onderspecificatie’ die Van Zonneveld in (18) geeft. Zinnen als (6) en ook (7):

(6) Heden ik, morgen gij
Eerst de man, dan de bal

(7) En nu naar bed!
Trein verongelukt

zijn analytische constructies bij uitstek: er wordt snel en effectief informatie verstrekt. Zoals Van Zonneveld zelf opmerkt, is synthetisering (d.w.z. samenvatting, vermelding, beschouwing) zelfs uitgesloten (**bedenk dat eerst ik, morgen gij; *ik lees dat trein verongelukt*). In dit type ellips, dat in krantenkoppen gewoon is, wordt alle bekende en overbodige informatie vermeden; slechts het element met nieuwswaarde wordt aan de topic toegevoegd.

Het feit dat er voor zinnen als in (7) parafrazen met een werkwoord mogelijk zijn (*en nu moeten jullie naar bed; er is een trein verongelukt*), bewijst niet dat we verzwegen werkwoorden moeten aannemen.³ Wanneer er een werkwoord nodig was geweest, had het er gestaan. Het Nederlands laat, in een bepaalde stijl, zinnen toe zonder werkwoord. En de vraag voor taalkundigen is: hoe zijn dit soort zinnen *zoals ze voorkomen*, geconstrueerd; hoe zijn de zinslelementen met elkaar verbonden? In (6) en (7) zijn de constituenten zelfstandig gebruikt; ze zijn niet van een werkwoord afhankelijk. Aan een zelfstandige kern (de topic) wordt een zelfstandige constituent toegevoegd (de comment): *trein* → *verongelukt*; [*heden* → *ik*] → [*morgen* → *gij*].

Zinnen als in (6) en (7) vormen dus geen parallel voor de synthetische constructie in (5), waarin *het kamerlid een motie* zonder het voorgaande werkwoord onbegrijpelijk zou zijn. *Een motie* is hier een afhankelijke constituent, die rechtstreeks met het werkwoord *presenteert* is verbonden.

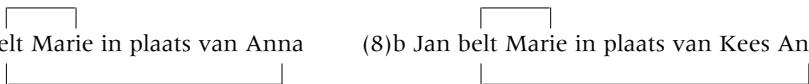
³ Evenmin ontbreekt er een tweede subject in SGF-nevenschikkingen (vgl. Van Zonneveld § 6: (23) *tegenwoordig verwacht iedereen de theorie met de formalisatie, of knoeit met de implementatie*). In dit patroon ligt het subject nog in de zelfstandige persoonsvorm *knoeit* besloten; vgl. mijn bijdrage in *Tabu* 28 (1998:107-132).

● **Nieuwe structuren door herinterpretatie**

In de meeste gevallen van gapping is de structuur doorzichtig. Er zijn echter door Van der Heijden en Van Zonneveld ook zinnen besproken die zich aan de algemene systematiek lijken te onttrekken en daardoor de herkenning van het regelmatige patroon bemoeilijken. De taal verandert voortdurend, zodat we altijd op ontwikkelingen bedacht moeten zijn. Onder bepaalde omstandigheden kunnen bestaande structuren worden geherinterpreteerd; naast de oude ontstaan dan nieuwe patronen. Aan drie veranderingen zij hier aandacht besteed: de samentrekking op schijnbaar ongelijk niveau, pseudo-gapping, en zinnen waarin het werkwoord niet kan worden herhaald.

- A. Het tweede conjunct kan worden ingeleid door in oorsprong onderschikkende woorden met een rekenkundig, samenvoegend betekenisaspect: *behalve* ('maar niet') en *in plaats van* ('en niet').⁴ Op grond van dit betekenisaspect kunnen de verbindingswoorden als nevenschikkend worden ervaren. Dat maakt samentrekking mogelijk (8a), waardoor ook een tweede topic kan worden ingevoegd (8b):

(8) a Jan belt Marie in plaats van Anna (8)b Jan belt Marie in plaats van Kees Anna



- B. Toch behouden deze ambivalente voegwoorden ook hun onderschikkend karakter. Daardoor kan het tweede conjunct in (8b), dat als zodanig een syntactische eenheid vormt, in zijn geheel als een ondergeschikte bepaling worden opgevat. Het is zelfs mogelijk deze bepaling voorop te plaatsen, al klinkt dit wat geforceerd:

(8)c In plaats van {Kees Anna}, belt {Jan Marie}

Met een regelmatig geval van gapping hebben we hier niet te doen, ook al heeft gapping bij het ontstaan van dit patroon een rol gespeeld. Men spreekt hier terecht van 'pseudo-gapping'.⁵

- C. Tot slot een woord over zinnen waarin het werkwoord niet kan worden herhaald, hoewel herhaling in het algemeen wel mogelijk is:

(9) Iedereen danste met iedereen, maar niet Anna met Peter

Uitgesloten is *... *maar niet Anna danste met Peter*, daar de negatie achter het werkwoord zou moeten staan. Onmogelijk is ook: *... *behalve Anna danste met Peter*; *... *en wel Anna danste met Peter*; *... *in plaats van Anna danste met Peter*. Op deze conjuncties (*maar niet*, *behalve*, *en wel*, *in plaats van*) kunnen geen zinnen volgen. Uit het feit dat een zin als (9) wel acceptabel is, kunnen we dus concluderen dat het tweede conjunct niet als een zin wordt opgevat, hetgeen de analyse van Van der Heijden lijkt te steunen.

⁴ Zie Van der Heijden en Klein (1995); mijn bijdrage § 16. Vergelijkbaar is ook *laat staan* (d.i. 'en zeker niet'); zie Van der Heijden (1999:148) en Van Zonneveld (16).

⁵ Zie Van Zonneveld § 4.

We hebben echter met een uitzonderlijke herinterpretatie te doen. Samentrekking impliceert eenheid in verscheidenheid. Ontkenning (of bevestiging) en uitsluiting van het tweede conjunct verzwakken de samenhang en versterken de tweedeling; de conjuncten komen tegenover elkaar en op zichzelf te staan. Het tweede conjunct zonder persoonsvorm kan daardoor als één woordgroep worden ervaren, die in zijn geheel wordt ontkend of bevestigd:

(9)' {Iedereen danste met iedereen}, maar niet {Anna met Peter}

Deze ambivalente en uitzonderlijke constructies laten de algemene systematiek van de commentsamentrekking onaangetast.

- **Besluit**

Mijn verklaring van gapping als commentsamentrekking sluit de deltatheorie van Van Zonneveld uit. Het is in een zin als *de minister presenteert een wetsvoorstel en het kamerlid een motie* onnodig een leeg werkwoord aan te nemen, daar *een motie* als direct afhankelijk van *presenteert* kan worden gezien. Het lijkt mij zelfs onjuist een werkwoord aan de beschrijving toe te voegen: wanneer de taalgebruikers het zonder tweede werkwoord kunnen stellen, moet dat voor taalkundigen ook mogelijk zijn. Toevoeging van elementen aan de descriptie vertekent de werkelijkheid.

Aan het voorkomen van elliptische zinnen kan geen argument worden ontleend: in een ellips als *trein verongelukt* ontbreekt geen werkwoord. Ook jongere herinterpretaties kunnen ons niets over de systematiek van gapping leren. Mijn grootste bezwaar betreft de verwarring van de taalkundige niveaus: de gelijkschakeling van waarneembare en onzichtbare elementen. Op het syntactische niveau van vormen met inhoud horen inhoudelijke elementen zonder vorm niet thuis.

Over de syntaxis van 'gapping'

naar aanleiding van Duinhoven's 'Gapping als samentrekking van comments'

RON VAN ZONNEVELD

- **Ter inleiding**

Omdat deze aflevering van dit vaktijdschrift twee artikelen bevat over het onderwerp 'Gapping', en omdat de auteurs toch heel anders tegen dit fenomeen aankijken, leek het de redactie van *Nederlandse Taalkunde* wel aardig om hen aan het woord te laten over elkaars bijdragen. Ik heb het verzoek van de redactie om mijn gedachten te laten gaan over het artikel van Ton Duinhoven geaccepteerd, maar niet zonder aarzelen. Enerzijds heb ik begrip voor de wens om de niet-ingewijde lezers een handje te helpen bij het volgen van de verschillende gezichtspunten, anderzijds heb ik er moeite mee om iets op papier te zetten over een artikel waarin geen aansluiting wordt gezocht bij een traditie van theoriegebonden onderzoek waarin ik me thuis voel. Duinhoven vaart een geheel eigen koers. Hij steunt voornamelijk op eigen publikaties, en hij is niet of nauwelijks, althans niet serieus, in debat met anderen die hem voorgedaan zijn in de exploratie van dit complexe gebied van onderzoek. Dat ik desondanks op het verzoek van de redactie ben ingegaan, komt voort uit de omstandigheid dat ik deze gelegenheid kan misbruiken om mijn eigen bijdrage in dit tijdschrift, die niet gemakkelijk wegleest, nog eens toe te lichten.

- **Duinhoven en de Gapping-traditie**

Er is in de loop van de jaren het nodige gepubliceerd over Gapping, door onderzoekers die een generatief perspectief kozen, zoals hier in Nederland Anneke Neijt, maar ook door onderzoekers die met andere modellen werkten (zoals *Categoriale Grammatica* en *HPSG (Head Driven Phrase Structure Grammar)*). Vrijwel alles wat mij in de loop der jaren over Gapping onder ogen is gekomen, is op een of andere wijze terug te voeren op het baanbrekende werk van Ross (1967). In dat rijke proefschrift wordt, in samenhang met talrijke andere syntactische ideeën, een deletie-analyse uitgewerkt die inmiddels mag gelden als de 'klassieke' analyse. Daar zijn varianten op gevolgd die het zonder deletie doen, maar dan wordt er toch meestal een leeg werkwoord aangenomen dat moet worden 'ingevuld' door het werkwoord van het direct voorafgaande conjunct te kopiëren, of door het zichtbare werkwoord als antecedent en dus als 'binder' van het lege werkwoord te laten fungeren (Williams 1977, Chao 1987). Inzake Gappingzinnen als (1) gaat het dus om de vraag wat de taalkundige die gaatjes accepteert aan moet met het samentrekkingsstreepje, of, voor de taalkundige die geen gaatjes accepteert, om de vraag wat hij aan moet met de 'non-constituenten' rechts van het connectief. Een non-constituent is, losjes geformuleerd, een mix van twee *major constituents*, die de 'remnants'-(restanten) van een Gappingzin vormen, en een

major constituent – de term gaat terug op Hankamer (1973) – is een maximale X-projectie die een zuster is van elke V-projectielijn: direct object, subject, adverbiale bepaling. Ik ben een taalkundige die gaatjes ziet, en daardoor niet hoeft te filosoferen over non-constituenten; Duinhoven is een taalkundige die het zonder gaatjes doet, en dus een theorie zou moeten leveren over de distributie van non-constituenten als *Marie sigaretten* of *hem een fles whisky*.

- (1) a Jan rookt sigaren en Marie – sigaretten
 b Jan geeft haar een fles wijn en – hem een fles whisky

Heeft Gapping in (1a) en (1b) op dezelfde wijze geopereerd? Nee, de nevenschikking (1a) is er een op zinsniveau, omdat het tweede conjunct een subject bevat, *Marie*. In (1b) is er eerder sprake van nevenschikking op het niveau van het predikaat, omdat er maar één subject is, *Jan*. Wil men (1b) ook zien als als nevenschikking op zinsniveau, en (1b) aldus opvatten als een geval van Conjunctie Reductie, dan zou er links van het gaatje in (1b) nog een gaatje moeten worden toegevoegd, namelijk voor het samengetrokken subject. Hoe dan ook, in beide gevallen ontbreekt het finiete werkwoord in het laatste conjunct. In de lijn van Ross denkend, stelt men zich zulke zinnen voor als afgeleid van nevenschikkingen die vóór de toepassing van de Gappingregel compleet waren. De persoonsvorm *rookt* is dan gedeleerd in (1a), en de persoonsvorm *geeft* in (1b). De lijn van Williams volgend, stelt men zich zulke nevenschikkingen daarentegen niet voor als afgeleid van complete zinnen, maar zo, dat het Gappingconjunct een lege categorie bevat die interpretatief gebonden moet worden door de ‘corresponderende’ niet lege identieke categorie in het voorafgaande conjunct. Die laatste zienswijze heb ik in mijn artikel overgenomen.

● Samentrekking van comments

Hoe stelt Duinhoven zich de zaak voor? Gapping is volgens hem ‘samentrekking van comments’. Hij gaat dus niet uit van een generatieve representatie van syntactische structuren, maar hij splitst een gegeven zin op in topic en comment, oude en nieuwe informatie. Topic is eerste zinsdeel, comment de rest. Comments kunnen dus niet worden geïdentificeerd met de gebruikelijke syntactische structuren. Comments zijn informatie-eenheden, en als men comments samentrekt, dan stelt men zich, volgens Duinhoven, twee gebeurtenissen voor als één gebeurtenis. Dat mag zo zijn, maar ik denk een beetje modulair en beschouw de informatielaag van een zin (topic-comment, gebeurtenis) als een ander niveau van analyse dan de syntactische structuur ervan, zoals bijvoorbeeld uitgedrukt met de gangbare X-bar-theorie. Duinhoven wellicht zelf ook, begrijp ik uit wat hij daarover in paragraaf 14 loslaat:

De comment echter staat een niveau hoger en omvat al die verschillende woordgroepen; de comment is op de topic na een complete zin. Bij de samentrekking van comments zijn dan ook zinsconstituenten de ter zake doende eenheden.

Een comment is dus alles minus het eerste zinsdeel. Ik weet niet hoe ik dit idee in syntactische termen moet vertalen, al is het maar omdat het er niet toe blijkt te doen of een comment een subject bevat of niet. Duinhoven levert dan ook nog geen begin van een

theorie die inzicht geeft in het begrippenapparaat waarvan hij, de informatielaag van zinnen beschrijvend, gebruik maakt. Hij had op zijn minst een poging mogen ondernemen om de comments syntactisch te karakteriseren, en de literatuur over non-constituents kunnen raadplegen. Dat heeft hij niet gedaan, en daardoor kan het gebeuren dat informatie-eenheden, in het bijzonder comments, toch op één lijn gesteld worden met syntactische eenheden, want comments zouden volgens Duinhoven aan de (syntactische) periferieconditie op samentrekking voldoen. Deze stelling lijkt mij, voor zover begrijpelijk, onhoudbaar. In (2a-b) is sprake van samentrekking, want het zijn Gappingzinnen, maar de veronderstelde gaatjes zitten niet in de periferie van een constituent c.q. conjunct. Het linker gaatje in (2a) correspondeert met *heb*, het rechter met *een brief gestuurd*. Het gaatje in (2b) correspondeert met *zegt*, en deze constituent bevindt zich niet in de periferie van het tweede conjunct. Daar links van houdt zich immers het subject *Piet* op. In (2c) zit ook nog een gaatje voor een onderschikkend voegwoord. Dat gaatje is links perifeer, maar de andere gaatjes zijn dat dus niet. Het is natuurlijk denkbaar dat de bedoelde periferie-eis niet van kracht is op een oppervlakkig niveau, maar op een daaraan ten grondslag liggend onderliggend niveau. Maar Duinhoven doet niet aan zulke abstracties.

- (2) a ik heb gisteren een brief gestuurd aan mijn moeder en – vandaag – aan mijn vader
b Jan zegt dat zij liegt en Piet – dat zij de waarheid spreekt
c ik zei dat ik gisteren een brief gestuurd heb aan mijn moeder en = vandaag = aan mijn vader

Nu erkent Duinhoven ook al helemaal geen gaatjes. Dan moet het in mijn ogen wel erg moeilijk worden om vast te stellen of Gapping al dan niet aan de periferieconditie voldoet. In geval het tweede conjunct een ander subject bevat dan het eerste, spreekt Duinhoven van 'topic-insertie'. Wat is dat voor operatie? Vormden de twee objectzinnen in (2b) eerst één comment, waarbinnen vervolgens een topic is geïnserteed? Ik heb er geen idee van, en Duinhoven komt zelfs niet op de gedachte dat de zaken hier wat mistig worden.

● De periferieconditie

De gebruikelijke periferieconditie geldt in geval van voorwaartse samentrekking voor de linker periferie. Vat men in (1a) *rookt sigaren* op als een syntactische constituent, dan kan men volhouden dat – *sigaretten* een syntactische constituent is van dezelfde categorie en dat de persoonsvorm daarvan aan de linkerkant is gedeleerd, overeenkomstig de periferieconditie. Maar er is al gesignaleerd dat zowel (2a) als (2b) een gaatje vertoont dat niet links perifeer is, maar midden in de constituent zit. Ook in bijzinnen kan zich Gapping voordoen, en omdat het werkwoord zich dan nooit in links perifere positie ophoudt, kan de periferieconditie daar geen vat op hebben.

- (3) a omdat Jan sigaren rookt en Marie sigaretten -
b omdat Jan haar een fles wijn geeft en hem een fles whisky -
c omdat Jan zegt dat zij liegt en Piet – dat zij de waarheid spreekt

Dergelijke observaties ten spijt, houdt Duinhoven het erop dat Gapping samentrekking

behelst die aan de periferieconditie voldoet, toegepast op comments. Zonder een nadere blik in zijn gereedschapskist begrijp ik niet hoe ik de periferie van een comment kan waarnemen. Van lege categorieën wil Duinhoven zoals gezegd niets weten. Waarom er dan toch van samentrekking wordt gesproken ontgaat mij dan eveneens. Met hem meedenkend, zou ik zeggen dat er comments zijn die niet bestaan uit een enkelvoudige constituent, maar uit een reeks van constituenten. Zulke reeksen laten zich karakteriseren als non-constituenten, een reeks van zinsdelen. Over de vraag hoe zulke complexe gehelen zich laten analyseren, is vooral door beoefenaars van de *Categoriale Grammatica* het nodige gepubliceerd. Zie bijvoorbeeld Dowty 1988 en Houtman 1994. In elk geval komt een non-constituent daar steeds naar voren als een categorie met een (verbaal) gaatje, in welk opzicht categoriaal-grammatische en generatieve analyses dezelfde intuïties blijken te delen.

- **Het domein van Gapping**

Nu een punt dat betrekking heeft op het domein waarin Gapping werkzaam is. Alle analyses van Duinhoven zijn gericht op volzinnen in nevenschikkend verband. Maar het syntactische domein van Gapping is niet beperkt tot volzinnen, en evenmin tot nevenschikking, een feit dat overigens niet alleen door Duinhoven over het hoofd is gezien. Op Gapping buiten nevenschikking om kom ik later terug. In (4a) bied ik een nominalisering aan met Gapping, en in (4b) een AcI-constructie (*Accusativus cum Infinitivo*) met Gapping. Wel nevenschikkingen, geen volzinnen. Hoe Duinhoven zulke gevallen zou beschrijven in termen van topic en comment, is mij onduidelijk. Of zouden topics en comments zich, net als de gebruikelijke syntactische constituenten, ophouden in deelconstituenten? Als dat zo zou zijn, zou de mist zich alleen maar verder verdichten.

- (4) a [overdag het huishouden doen en 'savonds mijn werk –] bevat me prima
 b ik heb [haar de voordeur zien verven en hem de achterdeur -]

Kortom, het lukt mij niet om enthousiast te worden van een analyse die Gapping beschrijft in termen van topic-comment en voorbijgaat aan syntactische kwesties rond het domein van de operatie Gapping. Een dergelijke analyse draagt ook niet bij aan de algemene doelstelling van elke syntactische analyse: het nastreven van generalisaties. Zo betoogt Koster (1998) bijvoorbeeld dat Gapping, net als tal van andere syntactische fenomenen, gebonden is aan localiteitsprincipes. Elke vorm van syntactische afhankelijkheid zou lokaal zijn. Met een dergelijk perspectief zou men kunnen generaliseren over anaforen en gaten, in grote lijnen op dezelfde manier als Neijt (1981), die een generalisatie van Gapping en verplaatsingsregels beoogt. In een benadering als die van Duinhoven is dat onmogelijk, want hij erkent geen gaten, en dus ook geen binders (invullers) van gaten.

- **Gapping en onderspecificatie**

Ik ben er zelf op uit om een relatie tot stand te brengen tussen Gapping en onderspecificatie in het algemeen. Daarmee probeer ik de ogen te openen voor de *discourse*-gebonden

mogelijkheden voor Gapping. De gevallen hieronder laten zien dat het voorkomen van zinnen zonder werkwoord zich niet beperkt tot nevenschikking.¹

- (5) a A: Vertel eens, wat hebben jullie gisteravond gedaan?
B: Ik een boek lezen, maar zij televisie kijken.
b Zij waren beiden slachtoffers, zij van hem en hij van de zwaarmoedigheid.
(Cola Debrot, Bewolkt bestaan, 1e dr. Amsterdam-Meulenhoff, 1948:119)
c Iedereen heeft wat voor de jarige meegenomen: Jan een boek, Marie een CD,
en ik een bos rozen.
d Het leek wel of niemand met plezier naar school ging. De leerlingen niet en
de leraren niet.

De werkwoordloze zinnen vat ik op als ondergespecificeerd voor V: het zijn onvolledige zinnen, er zit een gaatje in dat moet worden ingevuld door een beroep te doen op de voorafgaande zin. Ze verschillen hierin van de gebruikelijke Gapping-voorbeeldzinnen, dat het gaatje niet in een conjunct zit afhankelijk van een voorafgaand conjunct. Hier zijn de gaatjes *discourse*-afhankelijk. In (5a) is de interpretatie van de respons van B afhankelijk van de vraag van A. Het werkwoordcluster *hebben gedaan* wordt aangevuld met losse VPs die voorzien in de gevraagde specificatie, alsof het Nederlands in zulke contexten hetzelfde werkt als het Engels, met *do support*: ik deed een boek lezen, maar zij deed televisie kijken. De gegapte nevenschikking met *niet* in (5d) is bijzonder omdat er een negatieve context vereist is, waaraan voldaan wordt door het subject *niemand* in de voorafgaande zin. Dat subject zit overigens in een deelzin die niet adjacent is aan de Gappingzin. Dat moet een bijzonderheid zijn van *discourse*-vorm van Gapping, gegeven het feit dat Gapping in het algemeen als een strikt lokale aangelegenheid wordt beschouwd. De gevallen onder (5) zijn in één opzicht hetzelfde: In (a), (b), (c) en (d) wordt steeds het subject van de beginzin – in (d) het subject van de deelzin – nader gespecificeerd, zeg gedistribueerd, in de elliptische vervolgzin. De verzameling *jullie* bestaat uit *ik* en *zij*, enz. Dergelijke *discourse*-verbanden ben ik nog niet tegengekomen in de actuele studies van Gapping. Toch lijkt mij er veel voor te zeggen om de gevallen onder (5) ook als Gapping te zien, of beter, andersom, om Gapping te zien als een speciaal geval van onderspecificatie, onderspecificatie van tenminste V. Wat er speciaal is aan Gapping, is dat de lege V een antecedent moet vinden in het direct voorafgaande conjunct. In het algemene geval van onderspecificatie komt het antecedent van de lege V in een voorafgaande zin voor, zoals in (5), maar het kan ook onuitgesproken blijven, zoals in (6), uit Van Zonneveld en Bastiaanse 1997.

- (6) a Heden ik, morgen gij.
b Oogjes dicht, mondje open.
c Eerst de man, dan de bal.

Dit fenomeen doet zich ook los van nevenschikking voor. Zie (7).

- (7) a Morgen geen krant.
b Niks van gemerkt.
c Liever geen bloemen.
d Na ons de zondvloed.

1 (5a) is me aan de hand gedaan door Shalom Zuckerman, (5b) en (5d) door Jack Hoeksema.

Men zou kunnen zeggen dat onderspecificatie een soort telegramstijl markeert. Ook kranetekoppen, titels van boeken of films, bedienen zich van deze stijl: *Kok niet naar Indonesië, winsten naar recordhoogte*, enz.. De vragen die er voor de syntacticus dan toe doen, zijn: Welke syntactische categorieën lenen zich voor onderspecificatie, in welke contexten kan dat, en onder welke condities? Daarbij kan men zich toeleggen op de condities waaraan de remnants van Gapping zouden voldoen. Sinds Hankamer (1973) wordt aangenomen dat zulke eenheden *major constituents* zijn, zeg zinsconstituenten van een en dezelfde zin. Daarnaast kan men zich concentreren op de deletiedoelen, de *targets*. Vanden Wyngaerd (1998) beargumenteert bijvoorbeeld dat Gapping de deletie behelst van ten hoogste één constituent. Als dat zo zou zijn, dan zou de *major constituent*-conditie daar een direct gevolg van zijn, en dus overbodig. Dat zie ik als interessante perspectieven, uitnodigend tot verder onderzoek. Ik betwijfel of Duinhoven dat ook zo ziet.

- **Achteraf**

Het is lastig om, bij de beoordeling van iemands werk, niet tegelijkertijd een oordeel over de persoon te geven. In het geval van Duinhoven vroeg ik mij al lezend af waarom Duinhoven de vaktaal van zijn collega's niet spreekt, waarom hij weinig belangstelling toont voor de standpunten van anderen, kortom, waarom het allemaal zo'n monomane indruk maakt. Alleen al deze bewoordingen verraden een zekere irritatie, die misschien ook elders in dit stukje merkbaar is. Ik hoop dat de lezer zich daar niet te veel aan stoort. Het gaat toch vooral om Gapping, en niet om Duinhoven of Van Zonneveld.

- **Bibliografie**

Chao, W. (1987). *On Ellipsis*, diss.U.Mass.

Dowty, D. (1988). Type raising, functional composition, and non-constituent conjunction. R. Oehrle, E.Bach and D.Wheeler (eds.) *Categorial grammars and natural language structures*, Dordrecht-Foris, 153-197

Hankamer, J. (1973). Unacceptable ambiguity. *Linguistic Inquiry* 4, 17-68.

Houtman, J. (1994) *Coordination and Constituency. A study in Categorial Grammar*. Groningen Dissertations in Linguistics (Grodil) 13.

Neijt, A. (1979). *Gapping: A Contribution to Sentence Grammar*. Dordrecht:Foris.

Neijt, A. (1981). Gaps and Remnants: Sentence Grammar Aspects of Gapping. *Linguistic Analysis* 8, 69-93.

Koster, J. (1998). Gapping moet blijven. *TABU* 28-3, 99-106.

Ross, J.R. (1987). *Constraints on Variables in Syntax*. Diss. MIT, Cambridge Mass.

Vanden Wyngaerd, G. (1998) Gapping Constituents. Ms. NFWO, K.U.Brussel.

Williams, E. (1977). Discourse and Logical Form. *Linguistic Inquiry* 8, 101-139.

Zonneveld, R. van, en R. Bastiaanse (1997). Nevenschikking zonder nevenschikker: "Heden ik, morgen gij". *TABU* 27, 113-123.

Forum

Nederlands als taal van wetenschap

Het Nederlands is aan de Vlaamse en Nederlandse universiteiten nog steeds in principe en in hoofdzaak de voertaal. Voor zover mij bekend is dat wat Nederland betreft in elk geval wettelijk vastgelegd. Dit lijkt ook zinvol, zolang de voertaal van de studenten ook Nederlands is; het ziet er bovendien naar uit dat dit voor de meesten van hen nog lange tijd zo zal blijven.

Een heel andere kwestie is, of het nog zin heeft om in het Nederlands wetenschappelijke artikelen en boeken te publiceren. Als het gaat om zuiver neerlandistisch onderzoek, zeker, want de doelgroep, inclusief buitenlandse neerlandici, kan geacht worden Nederlands te kennen, en in het algemeen schrijven neerlandici beter en met meer gemak Nederlands dan Frans, Duits of Engels. Maar je kunt je afvragen of bijvoorbeeld de taalkundige, als neerlandicus, of de linguïst voor zover deze zich bezighoudt met het Nederlands, zijn¹ forum wel altijd mag beperken tot uitsluitend Nederlandstalige collega's. Het lijkt geen twijfel dat Nederlandstaligen de observationele kant van een taalkundige publicatie over het Nederlands beter kunnen beoordelen dan anderen. Die voorsprong is echter meestal niet van alles-overheersend belang.

Het is doorgaans een combinatie van factoren die een Nederlandse taalkundige doet besluiten in het Nederlands te publiceren: hij wordt er bijvoorbeeld toe uitgenodigd, hij heeft om welke reden dan ook, geen mogelijkheid datgene wat hij eventueel "nog heeft liggen" om te zetten in een vreemde taal, hij schrijft naar aan-

leiding van een publicatie die alleen (of hoofdzakelijk) Nederlandstaligen kennen – bijvoorbeeld de ANS –, of is van plan de kwestie die hij aan de orde stelt, na hem in kleinere (i.e. Nederlandstalige) kring te hebben gepresenteerd, later uitgebreider of in een ander kader in een vreemdtalige publicatie te bespreken. En sommige taalkundige kwesties zijn geen internationale 'issues'. Dit kunnen stuk voor stuk geldige en respectabele redenen zijn, die bovendien Nederlandstalige tijdschriftredacties in beginsel tot vreugde zullen strekken. Maar als het gaat om een betoog dat relevant is in enig algemeen taalwetenschappelijk opzicht, dan zal van de auteur misschien eerder verwacht mogen worden dat hij dat in een internationale wetenschappelijke voertaal publiceert.

Hoe er ook gedacht mag worden over de deels subjectieve vraag in welke gevallen je aan vreemdtalige collega's je wetenschappelijke bevindingen mag onthouden, het is een kwestie die duidelijk onderscheiden moet worden van de principiële vraag of Nederlandstalige wetenschappelijke publicaties op het terrein van Nederlandse taalkunde, taalbeheersing, letterkunde of (cultuur-)geschiedenis op de een of andere wijze minder recht van bestaan zouden kunnen hebben, en in objectieve termen – bijvoorbeeld door middel van cijfers – wellicht lager gewaardeerd zouden moeten worden dan publicaties in bijvoorbeeld het Engels. Het is tot de laatstgenoemde vraag dat ik me hier wil beperken, vooral omdat een bespreking van de eerste gemakkelijk oeverloos wordt, en naar mijn gevoel weinig concreets kan opleveren.

Gevraagd een bijdrage voor deze rubriek te schrijven over het onderwerp 'Nederlands als

¹ Of "neerlandica, haar", etc. Ik beperk me kortheids-halve tot één genus.

taal van wetenschap', meen ik er goed aan te doen in het onderstaande te proberen zoveel mogelijk het standpunt te vertolken van de Raad voor de Neerlandistiek ten aanzien van deze laatstgenoemde kwestie, zij het hier en daar een beetje toegespitst op de Nederlandse taalkunde.² Kort samengevat houdt het Raadsstandpunt in dat het onjuist en schadelijk is wetenschappelijke publicaties op het terrein van de Nederlandse taal en cultuur bij de beleidsmatige evaluatie van onderzoekprestaties lager te waarderen als ze in het Nederlands zijn geschreven dan wanneer ze zijn gesteld in een erkende internationale wetenschappelijke voertaal.

Ik moet bekennen zelf in de praktijk nooit het gevoel gehad te hebben benadeeld te zijn door een beoordelingssysteem dat met name het Engels voortrekt ten opzichte van het Nederlands; dat komt misschien doordat ik, zoals veel van mijn collega's, vrij geregeld in het Engels publiceer, en vooral ook doordat een dergelijke weging, voor zover daarvan sprake is, zijn effect nog niet zo heel lang heeft doen voelen en bovendien ook nog lang niet overal aan de Nederlandse universiteiten in praktijk wordt gebracht. Aan de andere kant heb ik ook nooit reden gezien Nederlandstalige publicaties op binnen ons taalgebied vallende terreinen lager aan te slaan dan vreemdtalige, die bovendien niet zelden qua taalbeheersing het nodige te wensen overlaten (hiervan zijn, zoals bekend, schrijvende voorbeelden te geven). Ik maak dan ook het standpunt van de Raad graag tot het mijne.

Ook al merken sommigen van ons het nog niet zo duidelijk, toch wordt, in het kader van de beoordeling van het wetenschappelijk onderzoek dat aan Nederlandse universiteiten wordt uitgevoerd, – gelet op het belang van de toegankelijkheid voor een internationaal

publiek – in toenemende mate groot gewicht toegekend aan de publicatie van onderzoeksresultaten in een wereldtaal, in het bijzonder het Engels. Behalve dat erop gelet wordt bij sollicitaties, bestaan er inmiddels verschillende beoordelingssystemen die de waarde van wetenschappelijke publicaties uitdrukken in termen van punten. De TU Delft, bijvoorbeeld, waar ook neerlandici werkzaam zijn, hanteert voor haar 'Allocatiemodel 2000' normen die erop neerkomen dat "internationale" wetenschappelijke boeken een weegfactor 10 krijgen, tegen Nederlandstalige 3; "internationale" wetenschappelijke artikelen krijgen een weegfactor 4+i, waar i varieert van 3 tot 0, afhankelijk van de "field impact factor", tegen Nederlandstalige nooit meer dan 4. Het zou mij verbazen als Delft de enige universiteit zou blijken te zijn waar dergelijke normen worden gehanteerd. Maar aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de UvA gelden ze (nog) niet; de Groningse Letterenfaculteit was aanvankelijk van plan over de hele linie wetenschappelijke artikelen in internationale tijdschriften een hogere waardering te geven, maar om tegemoet te komen aan de kritiek "dat voor bepaalde vakgebieden de bestudeerde taal, literatuur, geschiedenis of kunst en architectuur het aannemelijk maakt dat men in de taal van het desbetreffende land publiceert", mogen onder meer Nederlandse artikelen over de desbetreffende onderwerpen, mits betrokken op ons taalgebied, tot de hoger gewaardeerde categorie worden gerekend. Evenwel, de organisatie van een internationaal congres wordt gehonoreerd, die van een Nederlandstalig congres niet.³ Hier mogen de beoordelingscriteria niet ongenoemd blijven voor toelating tot de Groningse Graduate School for Behavioral and Cognitive Neurosciences (BCN), waarbij "de nadruk [wordt] gelegd op internationale (vooral Engelstalige) publicaties (...). Onder een "nor-

² Ik maak hierbij gedeeltelijk gebruik van formuleringen van Marcel Bax, Gronings lid van de Raad voor de Neerlandistiek.

³ Brief aan alle wetenschappelijk medewerkers van de Faculteit der Letteren, 14 september 1999.

male" productie wordt verstaan: minimaal 12 internationale artikelen in tijdschriften en/of boeken gedurende de periode vanaf 1992 [tot 1998] (...).⁸⁶ Een kandidaat-BCN-lid, een neerlandicus, publiceerde in de betrokken periode 1 (lijvig) boek (Nederlandstalig), 12 artikelen (waarvan 6 in het Engels) en 2 vakpublicaties (recensies). Dit bleek onvoldoende om als lid te kunnen toetreden. Weliswaar werd gesteld dat Nederlandstalige publicaties meetelden "met een van het specialisme afhankelijke gewichtsfactor", maar dat leverde in het onderhavige geval niets op (wat de gewichtsfactor inhield, werd ook niet bekend gemaakt). Het is voor taalbeheersers en beoefenaren van de communicatiekunde vrijwel ondoenlijk om buiten het BCN om aio-plaatsen te verwerven; de onderzoekstijd waarover zij de beschikking krijgen, is direct afhankelijk gemaakt van hun "performance", in het bijzonder die in het Engels, Frans of Duits. (Een collega-communicatiekundige, toevallig Duitstalig, ondervond geen problemen.)

Zoals boven al aangegeven, blijft het niet bij het stimuleren hier en daar, in meerdere of mindere mate, van de internationalisering via de "outputmeting", het is ook duidelijk een punt dat meeweegt bij de beoordeling van kandidaten voor universitaire wetenschappelijke functies. De – ook in de Nederlandse versie met Engelse termen doorspekte – brochure 'Wervings- en selectiebeleid ten aanzien van hoogleeraren' ('Policy on the recruitment and selection of professors') van de UvA formuleert bijvoorbeeld als eis dat de hoogleraar "een vooraanstaand expert [is] in zijn/haar vakgebied, opererend op internationaal niveau".⁵

4 Bijlage bij een brief van de BCN aan een medewerker, 22 april 1998

5 Het zou misschien geen gek idee zijn voor onze universiteiten, die de internationalisering zo hoog in het vaandel voeren, om interne diensten op te richten die kosteloze en laagdrempelige service bieden bij vertalen of laten corrigeren door native speakers van door de onderzoekers te publiceren werk. Misschien bestaat zo'n dienst op enkele instellingen al.

Iedereen onderkent natuurlijk het belang van het rapporteren van onderzoeksbevindingen in een van de wereldtalen, zeker als het gaat om technologie (zoals in Delft), maar het geldt ook, of zelfs, als het de uitkomsten van neerlandistisch onderzoek betreft. Op verschillende geregeld terugkerende internationale congressen op het gebied van Nederlandse taal en cultuur, zoals bijvoorbeeld van de American Association for Netherlandic Studies, is de voertaal Engels. Zo wordt mogelijk gemaakt dat ook niet-neerlandici, voor zover zij het Nederlands niet of niet voldoende machtig zijn, kunnen deelnemen. Een soort van wetenschappelijke "Holland (and Flanders) promotion". En, om dichter bij huis te blijven, op TIN-dagen (Taalkunde In Nederland) vinden de lezingen en de discussie – ongeacht de vraag of de spreker een neerlandicus is – in het Engels plaats zodra er zich niet-Nederlandstaligen onder het gehoor bevinden (niet-Angelsaksische buitenlanders worden geacht Engels te spreken, iets wat naar mij is gebleken niet altijd echt het geval is op buitenlandse taalkundige congressen). De teksten in de congresbundel zijn, zoals men weet, in het Engels, een doodenkele keer – maar we moeten ver teruggaan in de tijd voor een voorbeeld – in het Frans of Duits.

In het algemeen kunnen we vaststellen dat de universitaire onderzoekers die werkzaam zijn op het gebied van de Nederlandse letterkunde, de Nederlandse taalkunde en de taalbeheersing van het Nederlands, niet achterblijven in de internationale presentatie van hun inzichten, mondeling en in druk, juist omdat zij van het belang daarvan doordrongen zijn. Met name de taalkundigen die van huis uit of van professie neerlandicus zijn, tellen in hun midden vrij veel onderzoekers die in de internationale kring van linguïsten bekendheid genieten, voornamelijk dank zij hun publicaties in het Engels. Het Nederlands behoort tot de intensiefst bestudeerde talen ter wereld. Geregeld wordt en werd, en bepaald niet alleen door Nederlanders en Vlamingen, in de internationa-

le vakliteratuur gerefereerd aan verschijnselen in het Nederlands of Nederlandse dialecten, – niet in de laatste plaats dank zij de internationale presentie van neerlandici.

Dat alles neemt niet weg dat er een aantal redenen zijn om te menen dat cijfermatige onderwaardering van Nederlandstalige publicaties schadelijke effecten kan hebben voor op de Nederlanden gericht onderzoek, en meer in het bijzonder voor de neerlandistiek, en daarmee, meer of minder rechtstreeks, ook voor de Nederlandse taalkunde. Vijf overwegingen die tot deze conclusie leiden, en die in onderlinge samenhang gezien moeten worden, waarbij ik me voor deze gelegenheid zal beperken tot de neerlandistiek, zal ik nu hieronder weergeven.

Ten eerste is daar het punt van de potentiële bedreiging van Nederlandstalige wetenschappelijke media. In Nederland bestaan er sinds jaar en dag bijvoorbeeld een aantal kwalitatief hoogstaande tijdschriften, geleid door redacties bestaande uit vooraanstaande neerlandici die, net zoals het geval is bij gerenommeerde buitenlandse tijdschriften, stelselmatig een beroep doen op deskundige beoordelaars, om de kwaliteit en het wetenschappelijk belang van ingediende bijdragen te waarborgen. Maar doordat de onderzoekers op het gebied van de neerlandistiek, mede uit welbegrepen eigenbelang, steeds meer in het Engels gaan publiceren, dreigt er – misschien op den duur zelfs onherstelbare – schade berokkend te worden aan de nu nog bestaande infrastructuur gevormd door de Nederlandstalige wetenschappelijke media, in het bijzonder de wetenschappelijke tijdschriften die zich toelagen op het publiceren van de resultaten van op de Nederlanden en de Nederlandse taal gericht onderzoek. Zoals bekend, is voor uitgevers het op de markt brengen en houden van Nederlandstalige vaktijdschriften zacht gezegd een matig renderende bezigheid. Wanneer bij neerlandici de tendens doorzet om publicatie in buitenlandse tijdschriften te prefereren boven de mogelijkheden die er in eigen land geboden worden, komt

het in stand houden van de Nederlandstalige publicatiemedia ernstig in gevaar. Dit is iets waarvan ook de redactie van dit tijdschrift zich maar al te zeer bewust is. Nog maar zeer onlangs werd – ook dat nog – bekend dat NWO zich gaat beraden over mogelijke beëindiging van langlopende tijdschriftsubsidies. (*Nederlandse Taalkunde* heeft overigens tot dusver nog geen subsidie aangevraagd.)

Hier komt bij, dat er geen vreemdtalige neerlandistische tijdschriften bestaan, en er met andere woorden voor specifiek neerlandistische onderwerpen geen vreemdtalig platform voorhanden is. In een ongunstig scenario zou er dus op een kwade dag geen enkel tijdschrift voor Nederlandse taal- of letterkunde, of taalbeheersing meer bestaan. Een onaanvaardbaar perspectief, mutatis mutandis, voor *elke* groep die een bepaalde taal en de daarin ingebedde cultuur bestudeert.

Een tweede overweging betreft het cultureel-maatschappelijke aspect van de kwestie. Een van de taken van universitaire neerlandici bestaat uit het informeren van vakgenoten die niet aan een universiteit verbonden zijn, alsmede de Nederlandse samenleving als geheel, over de resultaten van hun onderzoek. In dit verband moet de bijzondere positie van de neerlandistiek in *Nederland* benadrukt worden en, in samenhang daarmee, de morele verplichting die universitaire neerlandici hebben om hun landgenoten in de eigen taal op de hoogte te houden van nieuwe ontwikkelingen op het vakgebied. Dit is trouwens ook niet van belang ontbloeit met betrekking tot Vlaanderen, ook al is daar geen apart hoger-onderwijsdomein voor de neerlandistiek. (Een zelfstandig studievak ‘Nederlandse taal- en letterkunde’ – of zoals tegenwoordig de Nederlandse overheid wil, ‘Nederlandse taal en cultuur’ – bestaat in België immers niet, al zijn daar wel overal hoogleraren Nederlandse taalkunde en Nederlandse letterkunde.) Het is met name de uitvoering van deze culturele “missie” van de universitaire neerlandistiek die door de onderwaardering van Neder-

landstalige publicaties belemmerd zou kunnen worden.

We moeten bovendien het belang van de kwestie voor hen die door neerlandici worden opgeleid, de studenten, waarvan sommigen later het vak op school gaan doceren, niet vergeten. Uitsluitend te moeten lezen in een vreemde taal over de eigen taal en cultuur zou een bizar aandoende afstand creëren en de culturele status van het Nederlands en wat daarbij hoort degraderen op een wijze die niet met de realiteit in overeenstemming is, maar die uiteindelijk zijn uitwerking op de leerlingen van zo opgeleide leraren vrij zeker niet zou missen.

Als derde overweging kan de positie van de ‘internationale’ neerlandistiek genoemd worden. In het bovenstaande werd de speciale positie van de *Nederlandse* neerlandistiek benadrukt. Maar niet vergeten mag worden dat de neerlandistiek ook in het buitenland op betrekkelijk grote schaal beoefend wordt. Voor buitenlandse onderzoekers op het gebied van de Nederlandse taal en cultuur is het Nederlands niet alleen de objecttaal; het wordt door hen ook gezien als een vanzelfsprekende en bruikbare metataal. Ook voor hen zou het wegvallen van toonaangevende Nederlandstalige media nadelig zijn; bovendien zou dit in de kring van buitenlandse vakgenoten natuurlijk grote bevreemding wekken, en sterk demotiverend werken. Allemaal niet goed voor de bestudering van de Nederlandse taal en cultuur.

Ten vierde: degradatie van de metataal leidt tot degradatie van de objecttaal. Op zichzelf is het begrijpelijk dat het onderzoeksbeleid gericht is op optimale “waarneembaarheid” – lees: internationale zichtbaarheid, opdat een zo breed mogelijk forum van vakgenoten bereikt wordt en een oordeel kan vellen. Ook is duidelijk dat zo’n beleid gediend is met de stimulering van het publiceren in de huidige academische lingua franca. Maar toch wordt zo de status miskend van het Nederlands als natuurlijke voertaal voor publicaties op het gebied van de neerlandistiek en aanpalende vakgebieden.

Depreciatie van het Nederlands als wetenschapstaal draagt bij, ook tegen de achtergrond van het proces van Europese integratie, tot prestige-verlies van het Nederlands als cultuurtaal. Zij doet daarmee ongewild maar onafwendbaar ook af aan het belang van het *object* van onderzoeksvelden als de hier genoemde. Nederlandse beleidsmakers op het gebied van het wetenschappelijk onderzoek die zichzelf als zodanig respecteren, zouden het ontstaan van een dergelijke vicieuze cirkel moeten voorkomen. Dat wil zeggen: zij dienen ervan doordrongen te zijn dat ondersteuning, althans het niet ontmoedigen, van publiceren in het Nederlands door onderzoekers op een van de hier beschouwde gebieden tot hun taak behoort.

In de vijfde plaats, ten slotte, kan erop gewezen worden dat een ongedifferentieerde internationalisering van het onderzoeksbeleid de universitaire neerlandici in een ongunstige concurrentiepositie plaatst. Waar het in de rede ligt dat, gelet op hun specialismen, vreemdtalige periodieken voor anglisten, romanisten, germanisten, hispanisten etc. vanzelfsprekende publicatiemediavormen, zou een onderwaardering van Nederlandstalige publicaties van neerlandici inhouden dat er met twee maten wordt gemeten bij de beoordeling van onderzoeksprestaties. Daar komt bij, dat voor neerlandici het in een vreemde taal verslag doen van onderzoekvaardigheden vereist die niet rechtstreeks verband houden met hun professionele deskundigheid.

Samenvattend: het is zaak erop toe te zien dat, binnen de relevante vakgebieden, de status van het Nederlands als wetenschapstaal erkend blijft. Zodra dat laatste niet langer het geval is, worden bij Nederlandstalige vakpublicaties automatisch de eraan ten grondslag liggende activiteiten tot tweederangs onderzoek bestempeld, – want zo gaat dat bij ouputmetingen en allocatiemodellen.

Wim Klooster, HIL/UvA

DigiTaal

De digitale infrastructuur van het Nederlands

De taal- en spraaktechnologie (rST) houdt zich bezig met het onderzoek naar de mogelijkheden om taal en spraak automatisch te herkennen, te analyseren en te produceren en met toepassingen op dit gebied binnen de informatie- en communicatietechnologie. Hierbij kan men denken aan programma's voor spraakherkenning en spraaksynthese ('tekst naar spraak'), spellingcorrectie, automatisch vertalen, samenvatten en het vinden van informatie in verzamelingen documenten (*information retrieval*). In 1998 voerden we een terreinverkenkend onderzoek uit naar de positie van het Nederlands in de taal- en spraaktechnologie (Bouma & Schuurman, 1998), in opdracht van de Nederlandse Taalunie. Hieronder doen we een (geactualiseerd) verslag van onze belangrijkste bevindingen. De web-adressen van een aantal instellingen die hieronder worden genoemd vindt u aan het eind van dit artikel.

Een infrastructuur voor taal- en spraaktechnologie

Onderzoek naar de computationele verwerking van taal en spraak speelde zich tot voor kort vooral af binnen de muren van de universiteit. De systemen die computertaalkundigen en spraaktechnologen hiervoor bouwden waren onderzoeksprototypes en bezaten alle nadelen van zulke systemen: ze werkten alleen op speciale computers en waren dan nog tergend langzaam, ze bezaten een minimale woordenschat en waren zeker niet geschikt voor gebruik door oningewijden. In deze situatie is de afgelopen jaren langzaam maar zeker verandering gekomen. De opkomst van internet, de liberalisering

van de telecommunicatie-sector en de spectaculaire toename van de prestaties van pc's heeft ertoe geleid dat er inmiddels een scala aan diensten en software beschikbaar is gekomen waar tekst en spraak min of meer automatisch geproduceerd of verwerkt wordt. Met name de spraaktechnologie trekt de aandacht. Bedrijven als Philips en Lernout en Hauspie brengen spraakherkenners voor gewone pc's op de markt, ook voor het Nederlands, en de gezamenlijke openbaar vervoersbedrijven in Nederland maken sinds kort gebruik van een tamelijk geavanceerd spraakgebaseerd dialogosysteem voor het verstreken van informatie over reistijden.

Wie echter regelmatig met deze technologie geconfronteerd wordt, bekruipt allicht het gevoel dat de kwaliteit van veel producten beter kan. Echt goede taal- en spraaktechnologie lijkt dan ook vooral een zaak van het Engels te zijn, en van wellicht enkele andere talen die een grote en financieel draagkrachtige bevolking achter zich weten. Het is niet zo vanzelfsprekend dat een dergelijke hoogwaardige technologie ook voor het Nederlands (een taal met een minder groot afzetgebied) beschikbaar komt.

Om dit te bereiken zijn flinke investeringen in de infrastructuur voor taal- en spraaktechnologie nodig. Hierbij kan men denken aan de ontwikkeling van databestanden zoals tekstcorpora, spraakcorpora en elektronische woordenboeken, aan de ontwikkeling van hulpmiddelen die typisch worden gebruikt bij de opbouw en exploratie van zulke databestanden, zoals allerlei richtlijnen voor (fonologische, morfologische of syntactische) annotatie en software voor spraakanalyse, het automatisch toekennen van woordsoorten aan woorden en syntactische analyse.

De ontwikkeling van zo'n infrastructuur vereist nauwe samenwerking tussen bedrijfsleven, overheid en wetenschap. Het bedrijfsleven heeft enerzijds een goede infrastructuur nodig om efficiënt TST-producten te kunnen ontwikkelen, anderzijds ontbreekt het de individuele bedrijven vaak aan geld en menskracht om alles in eigen huis te ontwikkelen. Voor een taal als het Engels zou een dergelijke inspanning vaak eerder worden overwogen, vanwege de grotere markt. De (Nederlandse en Vlaamse) overheid heeft een zeker belang bij het in stand houden van het Nederlands als taal die in alle sectoren van het maatschappelijk verkeer gehanteerd wordt. Dit betekent tegenwoordig ook dat ervoor gezorgd moet worden dat het Nederlands een rol kan blijven spelen in diensten en producten die gebruik maken van TST en, ruimer, van informatie- en communicatietechnologie (ICT). Wetenschappelijke instellingen tenslotte hebben belang bij goede hulpmiddelen voor TST omdat ze onderzoek doen en opleidingen verzorgen op dit gebied.

Goede hulpmiddelen hebben de eigenschap dat ze voor meerdere doeleinden inzetbaar zijn. De frequentiegegevens die aan een corpus kunnen worden ontleend, zijn interessant voor computerlinguïsten, maar ook voor psycholinguïsten. Met de variatie die in een corpus met gesproken taal optreedt kunnen niet alleen spraaktechnologen maar ook sociolinguïsten hun voordeel doen. Ook de behoeften van het onderwijs in de taalkunde mogen niet vergeten worden. Het illustreren van een taalkundig fenomeen aan de hand van echte data kan erg overtuigend zijn, digitale corpora zijn hiervoor zeer geschikt. Het gebruik van digitale hulpmiddelen leidt bovendien op een natuurlijke wijze tot meer aandacht voor ICT en TST binnen het onderwijs, iets waaraan ook het onderwijs in de taalkunde niet voorbij kan gaan. Tenslotte moge duidelijk zijn dat het op zijn minst bevreemding zou wekken wanneer hierbij alleen van Engelstalig materiaal gebruik zou kunnen worden gemaakt.

Beschikbare hulpmiddelen

De ontwikkeling van TST voor het Nederlands vereist een scala aan hulpmiddelen, van eenvoudige woordenlijsten en verzamelingen ruwe tekst tot zorgvuldig samengestelde gesproken corpora, taalkundig geannoteerde tekstcorpora en programma's die nauw afgebakende taalkundige taken uitvoeren, zoals woorden benoemen op woordsoort of herleiden tot een stam.

Tekstcorpora. De belangrijkste leverancier van tekstcorpora voor het Nederlands is het (Vlaams-Nederlandse) *Instituut voor Nederlandse Lexicografie* (INL). Recentelijk kwam hier het PAROLE corpus beschikbaar, een corpus van 3 miljoen woorden, waarvan 250.000 voorzien zijn van woordsoort (te verkrijgen via ELRA, voor Nederlandse en Belgische gebruikers gelden speciale condities). Al eerder kwam een ongeannoteerd corpus van 5 miljoen woorden beschikbaar op een CD-ROM van het *European Corpus Initiative* (beschikbaar via ELSNET). Het INL beschikt over nog aanzienlijk grotere corpora, deels (automatisch) geannoteerd met woordsoort. Dit materiaal kan niet vrij worden verspreid in verband met auteursrechtelijke beperkingen. Wel kan het materiaal on-line worden bevestigd, binnenkort waarschijnlijk via een web-interface. Een corpus dat nog steeds veel gebruikt wordt is het zogenaamde *Eindhoven-corpus* van Uit den Boogaard (1975). Dit is een corpus dat reeds in de jaren zeventig werd aangelegd met als doel frequentiegegevens over geschreven en gesproken Nederlands te verzamelen. Het was tot voor kort het enige corpus voor het Nederlands van enige omvang (zo'n 750.000 woorden) dat zorgvuldig van woordsoorten was voorzien, en is om die reden nog steeds in gebruik, ondanks het feit dat een officiële distributie ontbreekt. Tenslotte zijn via ELRA nog een multilinguaal corpus en een parallel corpus (een corpus van vertalingen waarbij is aangegeven wat de vertaalrelaties zijn) verkrijgbaar waarop het Nederlands present is, en zijn er kleinere corpora aangelegd binnen onderzoeksprojecten, die evenwel meestal (nog) niet vrij gegeven zijn voor distributie.

Bij gebrek aan speciaal samengestelde corpora kan men voor corpora van ruwe, ongeannoteerde tekst ook gebruik maken van min of meer vrij beschikbare elektronische tekstbestanden, zoals CD-ROM's met journalistiek of literair proza, of het internet zelf als corpus exploreren (Van Oostendorp & Van der Wouden, 1998). Zulke corpora zijn echter niet op een gebalanceerde wijze samengesteld en kunnen ook moeilijk het gemis aan geannoteerd materiaal compenseren.

Elektronische woordenboeken. De lexicale database CELEX (Baayen *et al.*, 1993) is verreweg het meest bekende en meest gebruikte hulpmiddel voor TST-onderzoek (verkrijgbaar via CELEX of LDC). Het bevat voor zo'n 350.000 woordvormen uitgebreide fonologische en morfologische informatie en frequentiegegevens. Voor informatie die niet in CELEX is opgenomen kan men sinds kort terecht bij het PAROLE-lexicon, dat gedetailleerde syntactische informatie (m.n. valentiepatronen) bevat over ongeveer 20.000 woorden, en bij het EUROWORDNET-woordenboek, een Europese tegenhanger van het bekende WORDNET, waarin ruim 40.000 Nederlandse woorden semantisch geassocieerd zijn. Ook het PAROLE-lexicon en EUROWORDNET zijn verkrijgbaar via ELRA.

Spraak. Spraaktechnologen zijn wellicht nog meer dan taaltechnologen afhankelijk van data, en hebben in ieder geval een langere traditie op dit gebied. Voor het Nederlands is via ELSNET en ELRA het *Groningen*-corpus beschikbaar. Daarnaast zijn er in een aantal Europese projecten collecties ontwikkeld die zijn gericht op de analyse van spraak in bepaalde domeinen of contexten, zoals een verzameling autospraak (SPEECH-DAT-CAR), telefoonspraak (POLYPHONE-NL), en namen en geografische aanduidingen (ONOMASTICA). De beide laatste zijn beschikbaar via ELRA, de eerste via SPEX. De belangrijkste ontwikkeling op dit gebied is zonder twijfel het onlangs van start gegane project voor een *Corpus Gesproken Nederlands* (CGN), dat zich richt op het verzamelen en annoteren van zo'n 10 miljoen woorden gesproken Nederlands (zie hieronder).

Richtlijnen en halffabrikaten. Naast corpora en lexicale databanken omvat een volwaardige TST-infrastructuur ook richtlijnen voor de annotatie van dergelijk materiaal. Voor fonologische transcriptie wordt in CELEX bijvoorbeeld gebruik gemaakt van een annotatie (DISC), die automatisch kan worden omgezet in andere gangbare notaties, zoals SAMPA. Voor annotatie op woordsoort wordt soms nadrukkelijk aansluiting gezocht bij Europese richtlijnen (bv. EAGLES), zoals in het PAROLE project.

Andere aspecten van de infrastructuur

Een deugdelijke infrastructuur voor TST bestaat niet alleen uit een verzameling hulpmiddelen, maar omvat ook één of meer instanties die zich toeleggen op beheer en distributie van hulpmiddelen, en een overlegplatform. Gezien de schaarste aan beschikbare corpora en andere hulpmiddelen voor TST is het van groot belang dat datgene dat ontwikkeld wordt ook voor zoveel mogelijk geïnteresseerden bruikbaar en toegankelijk is. De bruikbaarheid van hulpmiddelen wordt verhoogd wanneer duidelijk is welke richtlijnen zijn gehanteerd bij het aanmaken van het materiaal, en wanneer het materiaal in een elektronisch formaat is opgeslagen dat verdere bewerkingen zonder veel moeite mogelijk maakt. Het beschikbaar maken van hulpmiddelen vereist vooral dat auteursrechtelijke kwesties duidelijk zijn geregeld.

Er is momenteel geen instantie binnen het Nederlandse taalgebied, die zich verantwoordelijk voelt voor het beschikbaar maken en beheer van materiaal op het gebied van TST. Individuele instellingen ontbreekt het enerzijds vaak aan de expertise en menskracht om materiaal dat ze bezitten te onderhouden en beschikbaar te maken voor derden, anderzijds is het die derden vaak helemaal niet duidelijk wat er nu allemaal voor het Nederlands beschikbaar is, en waar. Het gevolg is dat een deel van de hulpmiddelen voor TST die de afgelopen jaren in verschillende pro-

jecten in Nederland en Vlaanderen zijn vervaardigd, niet algemeen beschikbaar is. Dit kan niet de bedoeling zijn van met openbare middelen gefinancierd onderzoek. In de toekomst moet er daarom op toegezien worden dat er bijvoorbeeld over kwesties als beheer en rechten van te ontwikkelen materialen al bij aanvang van een project duidelijke afspraken gemaakt zijn.

Er bestaat bij het bedrijfsleven momenteel een levendige belangstelling voor TST. Het Nederlandse ministerie van Economische Zaken organiseerde in februari 1999 een workshop over de mogelijkheden van TST waar zo'n 200 vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven aanwezig waren. In Vlaanderen is, met marktlieder Lernout en Hauspie en vele daaraan gelieerde bedrijven, zoals het recentelijk opgerichte onderzoeksbedrijf SAIL-Labs (*Speech – Artificial Intelligence – Language*), zelfs sprake van een zeer snel expanderende bedrijfstak. De weinige bedrijven die zich richten op het ontwikkelen van TST voor het Nederlands, zijn echter vrij algemeen van mening dat het aan ondersteuning door de overheid ontbreekt, dat er onvoldoende hulpmiddelen beschikbaar zijn en dat het moeilijk is gekwalificeerd personeel te vinden. Om in deze situatie verbetering te brengen is het noodzakelijk dat alle partijen die betrokken zijn bij de ontwikkeling van TST regelmatig overleggen.

Recente ontwikkelingen

Sinds we ons onderzoek voltooiden zijn de resultaten van twee projecten, PAROLE en EUROWORDNET, beschikbaar gekomen. Twee flinke hiaten in de digitale infrastructuur van het Nederlands zijn daarmee in ieder geval deels gevuld.

Daarnaast is het CGN-project van start gegaan. Een eerste CD, met daarop meer dan een miljoen woorden gesproken Nederlands, moet reeds binnenkort verschijnen. In dit project worden 10 miljoen woorden gesproken Nederlands (2/3 Nederlands en 1/3 Vlaams) op diverse manieren getranscribeerd en geannoteerd. Het hele corpus

wordt orthografisch getranscribeerd en met woordsoort geannoteerd. Een deel van het corpus (1 miljoen woorden) wordt voorzien van fonologische, fonetische en prosodische transcripties en van syntactische annotatie. Wat betreft het op woordsoort annoteren is een annotatieschema voorzien waarbij onder andere de ANS als uitgangspunt is gebruikt. Wat de syntactische annotatie betreft: voor het Engels is reeds uitvoerig ervaring opgedaan met het syntactisch annoteren (met constituent-structuur en grammaticale functies) van corpora. Binnen het CGN is men van plan dit voor een deel van het materiaal ook te doen. De constructie van zo'n *tree-bank* is, in deze omvang, voor het Nederlands een novum.

Bij de constructie en exploratie van corpora kunnen hulpmiddelen worden gebruikt die de annotatie vereenvoudigen. Voor de annotatie op woordsoort is het bijvoorbeeld handig gebruik te maken van een programma dat automatisch woordsoorten toekent. De rol van de menselijke expert beperkt zich in dat geval tot correctie. Automatische *part of speech taggers* voor het Nederlands zijn echter schaars, iets wat een direct gevolg is van het gebrek aan geannoteerde data (die onmisbaar zijn voor het trainen en testen van zulke programma's). Dat er geen syntactische *parsers* zijn die voldoende robuust zijn om van nut te zijn bij het construeren van een syntactisch geannoteerd corpus is om dezelfde reden evenmin verbazingwekkend.

Het CGN-project is belangrijk, niet alleen vanwege de hoeveelheid data die het zal opleveren, maar ook omdat het voor de uitvoering van het project essentieel is dat verschillende delen van de infrastructuur op een redelijk niveau worden gebracht en op elkaar worden afgestemd. Een van de *spin offs* van het project zal bijvoorbeeld een (elektronisch) lexicon gesproken Nederlands zijn. Voor de constructie van dit woordenboek worden verschillende lexicale databases samengebracht en geïntegreerd. Voor het annoteren van woorden op woordsoort is een richtlijn nodig in de vorm van een *part of speech tagset*. Verder moet er (handmatig) een train- en test-cor-

pus worden geannoteerd dat enerzijds kan worden gebruikt om onduidelijkheden in de *tagset* op te sporen en anderzijds om een automatische *part of speech tagger* te ontwikkelen. Deze laatste kan weer worden gebruikt om het handmatig annoteren van grotere hoeveelheden tekst te versnellen. Al deze nevenproducten zijn natuurlijk niet alleen voor het project zelf van belang, maar kunnen ook ingezet worden voor andere activiteiten waarbij TST een rol speelt.

De Nederlandse Taalunie heeft inmiddels het voortouw genomen om te komen tot een meer geregeld overleg tussen de verschillende partijen die belang hebben bij een goede infrastructuur. Onlangs werd een platform voor TST opgericht, dat tot doel heeft bedrijfsleven, overheid en wetenschap met elkaar in contact te brengen en gecoördineerde acties mogelijk te maken die de TST- infrastructuur zullen versterken. In dit platform hebben de diverse overheidsinstanties zitting die in Nederland en Vlaanderen betrokken zijn bij TST. Een van de taken van een door dit platform op te richten werkgroep van mensen 'uit het veld' is te komen tot een inventarisatie van wat er minimaal nodig is aan hulpmiddelen om activiteiten op het gebied van hoogwaardige TST mogelijk te maken. Daarnaast zal de Taalunie waarschijnlijk ook een rol gaan spelen bij het beheer van materiaal, onder meer omdat ze verantwoordelijk is voor het beheer en de distributie van de resultaten van het CGN. De Taalunie is eveneens nauw betrokken bij projecten op het gebied van (vertaal-) woordenboeken, vertaal-systemen, en grammatica (Coppen en Haeseryn, 1998), die elektronische producten opleveren die van nut zijn voor TST.

Gosse Bouma en Ineke Schuurman¹

¹ Gosse Bouma, Alfa-informatica, Rijksuniversiteit Groningen, gosse@let.rug.nl, Ineke Schuurman, Centrum voor Computerlinguïstiek, Katholieke Universiteit Leuven, ineke.schuurman@ccl.kuleuven.ac.be

Bibliografie

- Baayen, R. H., R. Piepenbrock, & H. Van Rijn (1993).** *The CELEX Lexical Database (CD-ROM)*. Linguistic Data Consortium, University of Pennsylvania, Philadelphia, PA.
- Uit den Boogaart, P. C. (1975).** *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*. Werkgroep Frequentie-onderzoek van het Nederlands. Oosthoek, Scheltema & Holkema, Utrecht.
- Bouma, G. & I. Schuurman (1998).** *De positie van het Nederlands in Taal- en Spraaktechnologie*. Rapport in opdracht van de Nederlandse Taalunie.
- Coppen, P.-A. en W. Haeseryn (1998).** Elektronisering van de ANS. *Nederlandse Taalkunde* 3, 291-297.
- Van Oostendorp, M. en T. Van der Wouden. (1998).** Corpus internet. *Nederlandse Taalkunde* 3, 347-361.

Links

- De Nederlandse Taalunie, www.taalunie.org
- De positie van het Nederlands in Taal- en Spraaktechnologie (rapport), www.let.rug.nl/~gosse/taalunie/
- Instituut voor Nederlandse Lexicografie, www.inl.nl/
- European Language Resources Association (ELRA), www.icp.grenet.fr/ELRA/
- European Network in Language and Speech (ELSNET), www.elsnet.org
- Corpus Gesproken Nederlands (CGN), www.elis.rug.ac.be/cgn/
- Lernout en Hauspie, www.lhs.com
- Linguistic Data Consortium, www ldc.upenn.edu/
- CELEX, Dutch Centre for Lexical Information, www.kun.nl/celex
- Speech Processing Expertise centre (SPEX), iris1.let.kun.nl/spex/
- Expert Advisory Group on Language Engineering Standards (EAGLES), www.ilc.pi.cnr.it/EAGLES/home.html

Boekbeoordelingen

Nicoline van der Sijs, *Het versierde woord.*

De Epitheta of woordcombinaties van Anthoni Smyters uit 1620. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 1999. 238 blz. ISBN 90-254-9833-7 f 49,90.

In 1620 verscheen bij uitgeverij Van Waesberghe te Rotterdam het boek *Epitheta, Dat zijn Bynamen oft Toenamen*, de laatste publicatie van Anthoni Smyters. Het is een woordenboek van zelfstandige naamwoorden, die vergezeld gaan van een groot aantal "epitheta". Onder "epitheton" moet hier "collocatie" worden verstaan: de idiomatiche verbinding van twee of meer woorden. Bij sommige trefwoorden in dit werk wordt bovendien encyclopedische informatie gegeven. Het boek werd door Nicoline van der Sijs hertaald en opnieuw uitgegeven. Het is het eerste deel van de reeks heruitgaven die onder haar redactie zal verschijnen (zie ook Van der Sijs 1999). Omdat het bij deze reeks gaat om interessante werken over taal die toegankelijk worden gemaakt voor een algemeen publiek, ben ik van mening dat zij in dit tijdschrift de nodige aandacht moeten krijgen. Het eerste deel in deze serie is wat mij betreft meteen een schot in de roos: het gaat hier om een soort woordenboek dat uniek is voor het Nederlandse taalgebied. Het Nederlands kent diverse woordenboeken, maar het boek *Epitheta*, zoals ik het verder zal noemen, is een *combinatorisch* woordenboek. Dergelijke werken bestaan voor het Engels en het Russisch, maar niet voor het Nederlands. In zo'n woordenboek wordt vermeld met welke woorden de opgenomen trefwoorden gecombineerd kunnen worden. Smyters beperkt zich echter tot combinaties die gemaakt kunnen worden tussen de trefwoorden, die bij hem uitsluitend zelfstandige naamwoor-

den zijn, en andere zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden. In moderne woordenboeken van deze soort komen ook combinaties voor met andere woordsoorten, zoals werkwoorden, voorzetsels en dergelijke. Aan de andere kant gaat Smyters verder: hij geeft ook synoniemen, antoniemen en woorden die composita met het trefwoord kunnen vormen. Bovendien heeft hij bij sommige trefwoorden korte verklaringen toegevoegd. Laten we de aard van deze combinaties eens wat nader bekijken.

In *Epitheta* zijn de gemaakte verbindingen combinaties van verschillende aard. Van der Sijs bespreekt er zes. De meest voorkomende combinaties zijn de vaste verbindingen van het trefwoord (zoals gezegd altijd een zelfstandig naamwoord) met een bijvoeglijk naamwoord. Zo wordt het trefwoord *boer* gecombineerd met dertig bijvoeglijke naamwoorden, die bijna allemaal pejoratief zijn. Een andere vorm is de synoniemomschrijving van het trefwoord door middel van een ander zelfstandig naamwoord. Het trefwoord *hoer* wordt op die manier omschreven als *courtisane*, *loopster*, *drilster*, *bijzister*, *zondares*. Er zijn ook trefwoorden waarbij een combinatie van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden wordt gebruikt. Dit is bijvoorbeeld het geval bij woorden als *bakker*, *smid*, *enzovoort*. Nu worden bij de *smid* eigenschappen benadrukt als lelijkheid, mismaaktheid en vuilheid. De *slachter* "slager" komt er niet beter van af. Een *mulder* "molenaar" wordt zelfs aangeduid als een dief, hoewel de overige collocaties bij dit trefwoord neutraal zijn. De *bakker* evenwel heeft nergens een pejoratieve aanduiding. Maar waar het bij deze beroepsbeoefenaars gaat om beschrijvingen die waarschijnlijk gebaseerd

zijn op eigen observatie van de plaatselijke bevolking, lijken de collocaties bij trefwoorden als *christen* (“eenvoudig”, “goed”, “barmhartig”, enz.), *predikanten* (“geleerd”, “wijs”, “vroom”, enz.) en *priester* (“rein”, “heilig”, “ijverig”, enz.) meer ingegeven te zijn door het idee dat omschreven moest worden wat de aangeduide personen zouden *moeten* zijn, hoewel de eigenschappen *grijs* en *kaal* bij het trefwoord *priester* wel weer op eigen observatie zullen berusten. Een andere vorm is de vermelding van woorden die met het trefwoord een samenstelling kunnen vormen. Zo worden bij het trefwoord *kelder* de woorden *wijn-* en *bier-* vermeld, terwijl bij *zand* de woorden *-strand*, *-grond*, *-vloed* en *-vis* staan.

Verder geeft Smyters bij een aantal trefwoorden (negentien procent) encyclopedische informatie. Veel van die achtergrondinformatie heeft hij echter niet door eigen onderzoek verzameld, maar uit de tweede (of misschien zelfs derde of vierde) hand verkregen. Nu is daar wel begrip voor op te brengen wanneer het gaat om informatie die hij geeft bij een trefwoord als *olifant*. Hetzelfde geldt voor het geloof in het bestaan van de *eenhoorn* en van *Cyclopen* en voor het idee dat de *slang* “wijninnemend” is, maar hij had misschien wat kritischer kunnen zijn bij zijn beschrijving van zo’n algemeen en veel voorkomend beestje als de muis, waarover hij onder meer opmerkt: “Er zijn vele soorten muizen die zich op wonderbaarlijke wijze voortplanten, doordat zij bevrucht worden zonder mannetje, alleen door aan zout te likken...” Maar het is natuurlijk mogelijk dat Smyters, die in dit verband Aristoteles noemt, ook hier heeft gedacht aan verre landen, waar dergelijke muizen rondlopen, net als eenhoorns en Cyclopen.

Het gaat hier om een werk dat uniek is in zijn soort, maar het boek vraagt om veel meer redenen de aandacht. Zo bevatten de artikelen bij de lemmata niet alleen allerlei informatie die interessant kan zijn voor de taalkundige, we krijgen ook een beeld van de zeventiende-eeuwse samenleving in allerlei facetten. Dit beeld ont-

staat natuurlijk door de encyclopedische informatie waarvan een aantal lemmata vermeld gaat, maar ook door de collocaties zelf, die vaak onomwonden tonen hoe men in de tijd van Smyters de wereld bezag. Niet alleen aan de lemmata is door Van der Sijs de grootst mogelijke zorg besteed, het boek is ook voorzien van een uitstekende inleiding, waarin behalve een goede verantwoording van de gevolgde werkwijze, een nauwkeurige uiteenzetting wordt gegeven van de kwestie in hoeverre Smyters zijn grote voorbeeld Maurice de la Porte heeft nagevolgd. Daarbij komen we voorbeelden tegen die op treffende wijze laten zien waar Smyters zijn eigen weg is gegaan. Die zijn vooral te vinden op het gevoelige terrein van de kwalificaties van volkeren, waar de keuze voor een deel van de te combineren woorden natuurlijk uitermate subjectief is. Interessant is ook dat Van der Sijs aantoonde dat *Epitheta* gezien moet worden in een tijd van taalzuivering. Rond 1600 was men trots op de eigen taal en nationaliteit. Die trots op de eigen taal klinkt door in het voorwoord dat Smyters zijn werk uit 1620 meegaf: hij wil dat er meer wordt geschreven in het Nederlands, een taal die in zijn ogen ver uitsteekt boven andere talen. Met zijn boek wil Smyters een bijdrage leveren aan de opbouw van het Nederlands. Aan mijn lovende woorden over de inhoud van het boek mag nog worden toegevoegd dat de inleiding glashelder is geschreven en dat het werk heel fraai is uitgegeven. Met *Epitheta* heeft Nicoline van der Sijs een zeer gedegen werk aan haar toch al bewonderenswaardige oeuvre toegevoegd.

Jan Nijen Twilhaar¹

¹ Oerdijk 35 7433 AG Schalkhaar e-mail: jnt@xs4all.nl

Bibliografie

Porte, Maurice de la (1571). *Les Épitètes*. Parijs. Fotomechanische herdruk Genève: Slatkine Reprints, 1973.

Sijs, Nicoline van der (1999). ‘Het versierde woord. Een 17de-eeuws combinatorisch woordenboek opnieuw uitgebracht’. In: *Onze Taal* 68, 162-164.

Jan Stroop: Poldernederlands. *Waardoor het ABN verdwijnt*. Amsterdam: Bert Bakker, 1998. ISBN 90 351 2033 7. 120 blz.

Het Poldernederlands is de uitspraakvariant van het Nederlands met een kort verleden maar met een grote toekomst: volgens Stroop gaat dit het Algemeen Nederlands van de eenentwintigste eeuw worden (p. 105). In dat Poldernederlands lijkt de *aai*-uitspraak van de *ei/ij* een centrale plaats in te nemen, en dat geldt ook voor het gelijknamige boek: na hoofdstuk 3 ‘De kenmerken van het Poldernederlands’ en hoofdstuk 4 ‘Een paar algemene kenmerken’ zijn de hoofdstukken 5 ‘De verguisde *aai*’ en 6 ‘De voorgeschiedenis’ in hun geheel of grotendeels aan deze klank gewijd. Deze twee hoofdstukken vormen het hart van het uit 10 hoofdstukken bestaande boek.

De opkomst van de *aai* is hier niet voor het eerstesignaleerd, stelt Stroop op p. 13. Elias (1980) constateert deze klank bij jonge Hage-naars, en Van den Ende (1985) bij Rotterdammers. Ik kan daar nog twee plaatsen aan toe voegen: Delft (De Reus 1991) en Utrecht. In die stad hoorde ik begin jaren negentig de *aai* doorbreken, vooral bij jonge spreeksters. Toen vond ik het wel veilig om in mijn proefschrift te schrijven dat ‘mogelijk [...] de wijde diftong in grote delen van Nederland in opkomst [is]’ (Scholtmeijer 1992:53). Vergelijking van de Vlaardingse vertaling van de gelijkenis van de verloren Zoon uit 1871 (Winkler 1874-II:150-

152) met die uit 1996 (Scholtmeijer 1999:121-123) laat verder nog zien dat waar in negentiende-eeuws Vlaardings *ei* heerste, nu *aai* algemeen is.

De genoemde plaatsen zouden kunnen duiden op een oorsprong van het verschijnsel in de zuidelijke Randstad, met Rotterdam als kern. De sterk-diftongische uitspraak van *ee* en *oo* in het Poldernederlands (p. 29 e.v.) zou ook in deze richting kunnen wijzen. Niettemin wordt deze mogelijkheid door Stroop krachtig van de hand gewezen. Hij gebruikt daarvoor dialectkaarten van de Reeks Nederlandse Dialectatlassen resp. de Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Op die kaarten komt inderdaad te Rotterdam geen *aai*-uitspraak voor (in de RND wel op het omringende platteland), al lijkt Stroop dat vergeten te zijn wanneer hij op p. 78 schrijft: “In het platte Rotterdams is de *aai* niet ongewoon”.

In de negentiende eeuw kwam de *aai*-uitspraak in de Maasstad nog volop voor, en blijkbaar is in de loop van de twintigste eeuw de *aai* uit Rotterdam vertrokken. Maar dat geldt natuurlijk ook voor heel veel sprekers van het Rotterdams. Op p. 51 schrijft Stroop over een andere stad dat er “nog maar weinig sprekers van het Plat-Amsterdams over [zijn] in Amsterdam, de meeste wonen in Almere, Purmerend, Hoorn, enzovoort.” Die suburbanisatie heeft zich in het zuiden van de Randstad net zo goed voorgedaan. Voor Amsterdam kan men ook Rotterdam lezen, en voor Almere of Purmerend: Krimpen aan de IJssel of Spijkenisse. Hebben de inwoners van de suburbs hun *aai* uit Rotterdam meegenomen, uit heimwee gecultiveerd, of van de autochtonen overgenomen? De dialectkaarten doen daar geen uitspraak over, omdat die inwoners er niet op voorkomen. De bewijskracht van de kaarten is in deze situatie gering: ik ben er nog lang niet van overtuigd dat de *aai* niet uit Zuid-Holland komt. Een oorsprong in de voorsteden is ook goed denkbaar als we kijken naar het type Rotterdammer dat daar woont: leden van de welvarende mid-

denklasse, rijk genoeg geworden om de normen van bovenklasse en schoolmeesters terzijde te schuiven, en zelfbewust te laten doorklinken dat men behoort tot de klasse die als geen ander haar stempel op de Nederlandse samenleving zet. In sociologisch opzicht zou het Poldernederlands wel eens de pendant kunnen zijn van wat bij onze zuiderburen het Verkavelingsvlaams heet.

Als het hier gaat om infiltratie van niet tot de norm behorende elementen in de standaardtaal, dan is het inderdaad opvallend dat vrouwen hierbij voorop lopen (hoofdstuk 8). Stroop verklaart dit uit het zogeheten poldermodel, waar vrouwen naar zijn idee het meest van 'profiteren' of 'gebruik maken' (p. 90). Het Poldermodel is ook een van de redenen om het Poldernederlands zo te noemen, maar ik vraag me wel af of de auteur hier werkelijk het poldermodel op het oog heeft, of dat hij dit woord gebruikt als een paraplu-term voor allerlei ontwikkelingen die sinds de jaren zestig in onze samenleving hebben plaatsgevonden: informalisering, depolarisering, individualisering. Op p. 89 en 90 worden die nogal uit de losse pols met elkaar in verband gebracht, hoewel het in feite verschillende ontwikkelingen zijn die maar weinig met elkaar te maken hebben. Hooguit kan men ervan zeggen dat ze simultaan, of vlak na elkaar in onze samenleving plaatsvonden. De informalisering zette in de jaren zestig in, maar het daaropvolgende decennium zag in plaats van depolarisering een sterke polarisatie. Het poldermodel vormt hierop juist een reactie: eendrachtige samenwerking tussen de sociale partners om de dramatisch oplopende werkloosheid te beteugelen. Geen individualisering dus, maar juist rekening houden met elkaar. Het poldermodel volgt in de tijd wel ná, maar is zeker niet het 'eindstation' (p. 89) van de informalisering van de samenleving. Als aanduiding voor een informele, weinig door regels en afspraken bepaalde uitspraak, lijkt mij de term 'Poldernederlands' dan ook niet zo geschikt.

Naast de bovenstaande wat grotere bezwaren

zijn er ook ondergeschikte punten te vinden in *Poldernederlands* waar ik het niet onmiddellijk mee eens kan zijn. Eén ervan geef ik hier als illustratie. Op p. 57 staat te lezen: "Ook een taalkundige als Johan Winkler beschouwt het als een compliment als er gesproken wordt zoals er geschreven staat". Dan volgt het befaamde citaat over Haarlem, waar niets anders te lezen valt dan dat te Haarlem de spreektaal het dichtst de geschreven taal nadert. Terecht ziet de auteur hierin de oorsprong van de mythe dat te Haarlem het 'beste' Nederlands wordt gesproken, en terecht stelt Stroop dat Winkler zelf dat nooit gezegd heeft. Maar in zijn opvatting dat Winkler waardering had voor spreektaal die klinkt alsof ze geschreven staat, lijkt Stroop toch een beetje slachtoffer van die mythe geworden te zijn. In werkelijkheid vond Winkler er dit van: "is dood en maakt dood tevens [...]. Toch zijn er zeer, zeer veel lui in Nederland die meenen dat "hoog" spreken een bewijs van goede opvoeding en hoogen stand, van zogenoemde "fatsoendelijkheid" is. Ze trachten daarom zoo veel mogelijk hun natuurlijke, van hun ouders of eerste omgeving verkregene spraak en uitspraak te verwringen naar het geijkte nederlansch. Vooral in de provincien Holland en in de groote steden van (Noord) Nederland is deze onnatuurlijkheid sterk in zwang. Deze gekunsteldheid, deze laffe valsheid is daar bij velen het kenmerk van "fatsoendelijkheid"; vooral ook de vrouwen, de behaagzieke vrouwen 't meest (maar welke vrouw is dat niet?), denken en doen zo dom" (Winkler 1874-II:3).

Samengevat kan het oordeel niet onverdeeld gunstig uitvallen. Er worden in dit boek interessante observaties gemeld, we kunnen waardering hebben voor de vertaling van een taalkundige kwestie naar het brede publiek, en er ligt een aanzet tot een boeiend onderzoek: waar komt de *aai* (en nog enkele verschijnselen) vandaan? Die vraag vind ik allerminst beantwoord, al wekt het boek de indruk dat dat wel het geval is. Maar in de schilderingen van de omstandig-

heden waaronder het Poldernederlands kon ontstaan, zitten ernstige tekortkomingen. Wat een polder lijkt te zijn, is bij nadere beschouwing maar al te vaak niets anders dan drijfzand.

Harrie Scholtmeijer

(met dank aan Marc van Oostendorp voor het doorlezen van een eerdere versie)

Bibliografie

- Elias, M. 1980** 'Enige aspecten van het Haagse stadsdialekt'. In: G.Geerts en A. Hagen (red.) *Sociolinguïstische studies 1. Bijdragen uit het Nederlandse taalgebied*. Groningen: Wolters-Noordhoff, p. 80-96.
- Ende, A.L. van den 1985** "Kommie uit Rotterdam dan". Enkele aspecten van het Rotterdams'. *Taal en Tongval* 37, p. 165-181.
- Reus, A. de 1991** Diftongen in het Delfts dialect. *Taal en Tongval* 43, p. 137-158.
- Scholtmeijer, H. 1992** *Het Nederlands van de IJsselmeerpolders*. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden.
- Scholtmeijer, H. 1999** *Naast het Nederlands. Dialecten van Schelde tot Schiermonnikoog*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Winkler, Joh. 1874** *Algemeen Nederduitsch en Friesch dialecticon* (2 dln). 's-Gravenhage: Nijhoff.

"Do in English, Dutch and German – History and present-day variation" edited by Ingrid Tiekens-Boon van Ostade, Marijke van der Wal and Arjan van Leuvensteijn. Stichting Neerlandistiek VU Amsterdam – Nodus Publikationen Münster, 1998, ISBN 90-7365-56-9 en 3-89323-428-4.

1. Inleiding

In maart 1996 werd in Leiden een symposium gehouden met dezelfde titel als die in 1998 op

de hier te bespreken bundel artikelen verscheen. De tijd die tussen beide verliep is zeker niet uitzonderlijk te noemen, maar ook in dit geval blijkt dat intussen informatie ter beschikking is gekomen die jammer genoeg niet verwerkt kon worden (cf. §3 van deze tekst, in fine). Dat zoiets gebeurt kan noch de auteurs noch de editoren euvel geduid worden. Wat van de laatste wel verwacht had mogen worden, is een duidelijke omschrijving van de doelstellingen van de onderneming, en verder nog iets dat in §6 ter sprake komt. Wat de eerste lacune aangaat, blijkt bij lectuur van het boek immers telkens weer dat de materie van ontstaan en evolutie van het woord *doen* als "functiewoord" (i.e. in referentieel opzicht "leeg woord") in diverse talen een bijzonder complex probleem is, met ten minste twee heel belangrijke aspecten. Die aspecten kunnen in de volgende vragen samengevat worden:

- Wat is de rol geweest van "primaire" ("basis")-werkwoorden zoals *doen*, *hebben*, *zijn*, *worden*, en meer specifiek natuurlijk *doen*, in het werkwoordparadigma? Het is algemeen geweten dat zeker de eerste drie woorden in diverse Indo-Europese talen een heel prominente "formatieve" rol gespeeld hebben, en dat zowel in de vorming van synthetische paradigmata (b.v. *doen* in de vorming van het Germaanse "zwakke" preteritum, cf. Gotisch *salbo-dedum*, *zijn* in die van het Latijnse perfectum *ama-vi*, en *hebben* in die van het Romaanse preteritum, cf. Frans *finissais*), als in die van analytische (syntactische) constructies.

- Hoe is het ontstaan en voortbestaan van perifrastische constructies met *doen* te verklaren? In tegenstelling met de eerste probleemstelling gaat het daarbij niet om een semantisch-functioneel rijke aanpassing, maar om één waaraan vrij algemeen uitsluitend een syntactische, in het beste geval een pragmatische waarde wordt toegekend.

De twee vraagstellingen interfereren met elkaar en dat blijkt, zoals gezegd, ook uit de meeste van de opgenomen artikelen. De

onvoorbereide lezer had er wat aan gehad als de vraagstelling van voren af aan duidelijk geformuleerd was geweest.

Buiten het inleidende overzicht “DO in English, Dutch and German. An Introduction” bevat het boek acht bijdragen, waarvan één enkel (H. Ryckeboers “Substituting *doen* in tag questions and short replies in southern Dutch dialects”) de vertaling is van een al vroeger gepubliceerde bijdrage. Van de acht teksten betreffen er twee direct het Engels, vier het Nederlands en twee het Duits. Maar dat de Engelse Do-constructies in de grond wel het centrale thema vormden, blijkt uit de frequente verwijzingen naar de toestand in die taal in de zes teksten over Nederlandse en Duitse parallellen (bijna uitsluitend in oudere taalstadia en in regionale dialecten). Dat is ook wel wat verwacht kon worden: het Engels is de enige van de beschouwde talen waar de niet-causatieve Do-constructie op zo ruime schaal in de standaardtaal gesyntactiseerd is. Zowel Nederlands als Duits hebben het hele complex van perifrastische constructies – met uitzondering van de “resumptieve” functie in “*lezen doet ze niet – lezen tut sie nicht*” – uit het “nette taalgebruik” gebannen. Zulke constructies komen wel nog in een aantal dialecten voor, en de beschrijving daarvan is zonder twijfel een belangrijke bijdrage aan de complexe problematiek. Toch ligt de voornaamste verdienste van het boek zeker in het aanreiken van materiaal i.v.m. de historische achtergrond van de Do-constructie in de Westgermaanse talen. De samenstellers betreuren zelf dat daarbij niet nog een veel ruimer beeld geschetst kon worden (met o.a. ook informatie over het Fries en het Zwitsers-Duits). De lezer die in de ban is geraakt van wat wél aangeboden wordt, zal dat gevoel van gemis allicht delen, maar ook begrip opbrengen voor de noodzakelijke beperkingen die een onderneming als deze meebrengt.

Ondanks de focus op de tweede boven geformuleerde algemene doelstelling, lijken de echte resultaten van het boek mij veel sterker de eer-

ste vraagstelling te betreffen: die naar de evolutie van het basiswerkwoord *doen* tot referentieel leeg “functiewoord”. Mijn bespreking zal dan ook op verworvenheden en (een enkele keer ook op) lacunes i.v.m. dat stuk problematiek ingaan.

Centraal in die discussie kan de opvatting van Arie Verhagen (“Changes in the use of Dutch *doen* and the nature of semantic knowledge”) staan, door de editoren als volgt samengevat: (bij *do/doen/tun* in Engels, Nederlands en Duits) “wordt aangenomen dat we in een zekere zin over hetzelfde element praten, terwijl tegelijk de aanleiding om zo’n klein element onderwerp van discussie te maken erin ligt dat het gebruik daarvan in verschillende talen en verschillende periodes zo enorm veel variatie vertoont” (p. 3, mijn vertaling).

Ik volg bij de bespreking niet de ordening van het boek zelf (met achtereenvolgens de artikelen over Engels, Nederlands en Duits), maar wel de meer inhoudelijke (thematische) die ik net gesuggereerd heb.

2. Causatieve constructies

Wat het Engels betreft blijkt *do* in causatieve constructies allesbehalve een succesverhaal geweest te zijn: het komt vooral (enkel?) voor in Middeleeuwse teksten uit het oosten (East Anglia). Patricia Poussa (“Do and dialect death”, 18-19) schrijft de opkomst van de constructie toe aan de invloed van Oudfrans en Middelnederlands. Zowel de constructie mét als die zonder accusatief subject is uit de moderne regionale dialecten verdwenen, ten voordele van die met als kernwerkwoord *make*. In de rest van Engeland blijkt de constructie nooit bestaan te hebben (cf. figure 2, p. 18).

Dat is dus heel anders in het Nederlands: Joop M. van der Horst (“*Doen* in Old and Early Middle Dutch: A comparative approach”) en Arie Verhagen (“Changes in the use of Dutch *doen* and the nature of semantic knowledge”)

behandelen allebei een historische periode van de taal. De eerste auteur heeft het over de periode voor 1300, de tweede over die vanaf 1600. Allebei behandelen ze ook de oppositie tussen *doen*- en *laten*-constructies. Het materiaal dat zij presenteren wijst in de richting van een continu veranderingsproces, maar daar komt de lezer alleen maar achter op voorwaarde dat hij bereid is om Verhagen z'n analyse ook op Van der Horst z'n materiaal toe te passen. De tekst van Van der Horst is methodologisch en qua analysepotentieel helaas veruit de zwakste van de hele bundel. Niet alleen presenteert hij cijfermateriaal dat hoegenaamd geen statistisch significante verschillen oplevert (dat geldt voor drie van de vier door hem voorgestelde tabellen), maar ook de ruimschoots significante verschillen van zijn tabel 1 krijgen een al te oppervlakkige behandeling. Ik wens op een en ander kort in te gaan, vanuit een gedachtegang die voor het grootste deel parallel loopt met die van Verhagen.

Van der Horsts materiaal gepresenteerd in zijn tabellen 1 en 3 betreft het voorkomen van *doen* resp. *laten* in causatieve constructies. Het kan als volgt samenvattend voorgesteld worden:

Voorkomen van doen en laten in causatieve constructies naargelang van de aard van het werkwoord in het complement (transitief – intransitief):

	<i>Doen</i>		<i>Laten</i>	
	+trans.	-trans.	+trans.	-trans.
1. Materiaal tot 1270	30	2	1	19
2. Materiaal na 1270	3	23	7	27

Wat hier het centrum van de discussie had moeten uitmaken, is de interpretatie van de termen “transitief” – “intransitief”. Ik kan niet op alle details van een mogelijke beschrijving ingaan, maar wil toch een paar beschouwingen

ter overweging geven. Het spreekt vanzelf dat “transitieve werkwoorden” prototypisch werkwoorden zijn met een agens als subject (b.v. “*ik* maak een wandeling – *ik* verf de woonkamer – *ik* verplaatst de bloempotten”), terwijl intransitieve voor het grootste deel uit ergatieve en passieve werkwoorden bestaan (b.v. *ik* val in slaap – *ik* verander in een sprookjesprins – *ik* ben een sprookjesprinses”)¹. Wat de gepresenteerde verhoudingen ons nu leren, is dat in het vroegste bekende Middelnederlands *doen* als “causatief” werkwoord (vrijwel?) alleen bruikbaar was in combinatie met een agentief complement; en dat het later ook heel goed bruikbaar werd met een niet-agentief complement (en in die functie in concurrentie kwam met *laten*, dat ook al in het Vroeg-Middelnederlands in die functie gebruikt werd).

Het feit dat dat gebeurd is, vind ik met enige interpretatieve vindingsrijkheid terug in Van der Horst z'n tekst, een verklaring voor het fenomeen vinden wij moeiteloos als we Verhagens verklaring voor wat drie eeuwen later (nog steeds) in het Nederlands bleek te spelen op het vroeg-middeleeuwse materiaal gaan toepassen.

Wat uit Verhagens tekst immers blijkt, is dat *doen* ook in het moderne Nederlands een sterke voorkeur (boven *laten*) genoot (en in zekere mate nog geniet) als het subject van het complement als de directe veroorzaker van de stand van zaken gezien moet worden. Dat was kenmerklijk dus ook in het vroegste Middelnederlands al zo, en het verschil in gebruikswijzen van *doen* en *laten* in die periode is dan ook makkelijk vanuit de semantiek van de twee werkwoorden te verklaren: *doen* heeft zelf een

¹ Er zijn natuurlijk ook ergatieve transitieve werkwoorden, evenals agentieve intransitieve, b.v. resp. “*ik* heb dorst – *ik* wandel”, maar de prototypes zullen zeker in het Vroeg-Middelnederlandse corpus in overweldigende mate gerepresenteerd zijn.

sterke causatieve betekenis, en is dus par excellence geschikt wanneer een sterk agentieve (meestal ook “menselijke”) veroorzaker in het complement in kracht “overtroffen” moet worden. Dat op een bepaald ogenblik (na 1270 dus) het aantal intransitieve constructies met *doen* gaat toenemen, zal te maken hebben met het afslijten van het besef van die oorspronkelijke betekenis, een normaal proces bij alle hulpwerkwoordachtige elementen. *Doen* werd dan ook best bruikbaar in contexten waarin de oorspronkelijke vrij strikte voorwaarde niet vervuld was. Tegelijk was er echter niet noodzakelijk een verandering in het patroon van *laten*, dat nu eenmaal vanzelf een lagere agentiviteitsgraad veronderstelde. De tabel laat dan ook, na 1270, geen significante stijging van *laten* als “causatief” werkwoord zien. Toch kan de lichte stijging eventueel in verband gebracht worden met de latere spectaculaire toename van het woord (of eigenlijk beter: met de spectaculaire achteruitgang van *doen*), zoals die bij Verhagen blijkt.

Wat in Van der Horst z'n tabel 1 (de linkerkant van de hier afgedrukte tabel) verwondering wekt, is dat *doen* na 1270 nog zo ontzettend weinig met transitieve werkwoorden voorkomt (iets dus als “we deden hem een boom planten”). Dat dat op een of andere manier met de steekproeftrekking van *doen* zou hebben lijkt mij onwaarschijnlijk. Veel waarschijnlijker is, dat voor de causatieve constructie met een agentief complement naar andere middelen gegrepen werd, een gevolg dus van het afslijten van de agentieve kracht van *doen* zelf. Over dit boeiende aspect van de taalevolutie vinden wij in deze tekst niets.

3. Zuiver perifrastische constructies.

Een basisstelling in verband met het perifrastische gebruik van *doen* wordt geformuleerd door Hans-Werner Eroms: de perifrastische constructie is volgens hem latent aanwezig in alle West-

germaanse talen; ze komt dus in potentie overal in het gebied voor, maar in welke zin ze geëvo-lueerd is, en welke beperkingen er eventueel zijn opgetreden, is een taalspecifieke zaak (p. 140).

Volgens Patricia Poussa (“Do and dialect death”) is de opkomst van – louter syntactisch functionerend – perifrastisch *do* in de Engelse standaardtaal een “accident of time” (p. 8), vooral te wijten aan de sterke afwijkingen in (preteritale) werkwoordvormen tussen Oosten en Zuid-Engelse dialecten; daardoor kreeg de perifrase in de centrale Midlands, de basis van de vroege Engelse standaardtaal, een zetje. De gevoerde argumentatie klinkt redelijk; of het echt noodzakelijk is om de causatieve constructie, die in het oosten ook bestaan heeft, als bron voor de perifrastische constructie te aanvaarden (een stelling die Poussa wel aannemelijk lijkt, cf. p.24) is voor mij minder overtuigend. Een verband tussen de twee constructies kan er eventueel wel zijn, maar of die echt bepalend is geweest, daarvoor wordt geen begin van bewijs aangedragen.

Ten minste even boeiend is het verband dat Annette Fischer (“TUN periphrasis in Early New High German”) aantoonde tussen de ontwikkeling en (vooral) de verspreiding van perifrastische constructies en de interne ontwikkeling van het hele verbale vervoegingssysteem in het Vroeg-Nieuwhoogduits. Perifrase is daar als zodanig niet zo frequent, maar kreeg kansen in die regionale variëteiten waar het systeem door interne herorganisatie minder slagkracht overhield: als voorbeelden worden o.a. aangehaald en uitstekend besproken: het verlies van het preteritum in het Opperduits en de ontwikkelingen van de conjunctief in het hele Hoogduitse taalgebied.

In talen en variëteiten waarin de zuiver perifrastische constructies voorkomen, zijn er vaak syntactische beperkingen. Voor het moderne Engels zijn die goed bekend; een korte maar uitstekende samenvatting van de toestand in het Vroege Moderne Engels brengt Juhani Kle-mola (“Semantics of DO in southwestern dia-

lects of English English": p. 25-27"), die de oorzaak voor het ontstaan van de perifrastische constructie (althans in die variëteit van het Engels) in taalvermenging in de contactzone met het Welsh gaat zoeken. In verband daarmee wijdt hij ook een onderzoek aan de vraag of in het zuidwesten van het Engelse taalgebied de perifrastische constructie ook aspectuele kenmerken vertoont, cf. punt. 4.

Minder dwingend dan in het Engels zijn de beperkingen in die Duitse dialecten waar op dit ogenblik nog perifrasedoorn voorkomt. Hans-Werner Eroms ("Periphrastic *tun* in present-day Bavarian and other German dialects") verklaart ze op vrijwel dezelfde manier als Annette Fischer in haar boven genoemde bijdrage. Een logisch gevolg van de daar genoemde herstructureeringen is het uitbundige gebruik van perifrasedoorn in ondergeschikte zinnen (in allerlei dialecten in Duitsland). Een opmerkelijke beperking is er dan weer t.a.v. de imperatief in het Beiers, die nauwelijks voor perifrasedoorn aanmerking komt. Dat is dus heel anders dan b.v. in het Middelnederlands, waar juist de imperatiefconstructie de voedingsbodem bij uitstek voor omschrijving vormde (cf. hiervoor Duinhoven: *Middelnederlandse syntaxis*, deel 2, 1998, p. 473-474). Een mooiere illustratie voor Eroms' eigen stelling, waarmee ik deze afdeling begon, is er nauwelijks te vinden.² Maar zoals in §1 al gesuggereerd: van Duinhovens werk mogen wij redelijkerwijze niet veronderstellen dat het bij de auteurs zelf of bij de redacteurs van het hier besproken werk bekend was.

4. Aspectueel en/of modaal bepaalde constructies

Een aantal auteurs sluit aan bij een lange traditie en gaat op zoek naar semantische verschillen tussen de "eenvoudige" en de perifrastische

2 Daarnaast was perifrasedoorn ook in bepaalde typen Middelnederlandse bijzinnen frequent, en dat komt dan weer met het moderne Duitse dialectmateriaal overeen.

gebruikswijzen. Het beeld dat uit die onderzoekjes komt is, dat zo'n specialisatie meestal pas in tweede instantie is opgetreden, wellicht als reactie op het "logische" besef dat twee constructies naast elkaar met dezelfde functionaliteit toch wel van het goede te veel is (het Humboldtiaanse één-op-één-principe van vorm en inhoud).

De theoretisch best onderbouwde behandeling in deze bundel komt van J. Klemola ("Semantics of *DO* in southwestern dialects of English English"): zowel het grondige overzicht van de relevante literatuur als eigen onderzoek van de auteur wijst erop dat in het presens geen verschil in interpretatie tussen eenvoudige en perifrastische constructie bestond of nog bestaat, maar dat preteritale perifrastische constructies significant vaker een "habituële" interpretatie hadden/hebben dan de "eenvoudige" tegenhangers zonder perifrasedoorn. De aangevoerde verklaring, nl. dat de simple present in het Engels zelf de habituële interpretatie als verstekwaarde heeft, terwijl de simple past in essentie juist actualiserend is, voldoet m.i. uitstekend als verklaring: enkel in preteritale context was het onderscheid "actualiserende enkelvoudige constructie <=> habituële perifrasedoorn" functioneel zinvol.

Heel interessant is dat Leonie Cornips ("Habitual *doen* in Heerlen Dutch") de voorkeur voor habituële interpretatie van de omschreven constructie ook in de regiolectische variant van het Nederlands gesproken in Heerlen terugvindt. Zo mogelijk nog belangwekkender is, dat die interpretatie kennelijk als zo "natuurlijk" ervaren wordt, dat ook sprekers die nooit het plaatselijke regionale dialect gesproken hebben, dit type van perifrastische constructie, dat uiteraard in de standaardtaal onbekend is, in hun gewone spreektaal hebben opgenomen; een zeldzaam staaltje van de waarde van functionele verklaringen in de linguïstiek: in eerste instantie hebben die taalgebruikers blijkbaar de parallelle opgemerkt tussen de formele en de semantische oppositie in de taal van de autoch-

tone bevolking, en in een volgend stadium zijn ze die oppositie dus ook zelf gaan toepassen.

5. *Gebruik van doen als pro-verbum in pragmatisch gemarkeerde constructies.*

Doen werd in perifrastische constructies uiteindelijk als een hulpwerkwoord ervaren, en kon dan ook in bepaalde taalvarianten (eventueel net als andere hulpwerkwoorden), gebruikt worden in verkorte zinsvormen, b.v. als reactie op een uitspraak, als attentie-intensiverend element zowel bij vragen als bij mededelingen, enz.

Bekend in dit verband zijn de Engelse “tags” zoals in “it does not fit, *does it* – it fits, *doesn’t*”, cf. “it won’t fit, *will it* – it will fit, *won’t it*”, en de “verkorte” reacties van het type “He came here all right yesterday? – Yes, *he did* / No, *he didn’t*”.

Het constructietype komt in de bundel maar heel sporadisch ter sprake voor het Engels, waar het net als de oorspronkelijke perifrasede standaardtaal gehaald heeft. Het lijkt mij een uitstekend idee dat het type toch onder de aandacht van de lezer wordt gebracht: Ryckeboers artikel “Substituting *doen* in tag questions and short replies in southern Dutch” heeft als eerste doelstelling de geografische spreiding op Nederlands gebied te schetsen van een complex van verschijnselen dat bijna tot in de kleinste details met het Engelse systeem overeenkomt. Het geschetste beeld is er wel een van constante recessie in de tijd. Van groot belang lijkt mij te zijn dat de oorspronkelijke perifrastische constructie, waarop deze reductieconstructie terug moet gaan, uit het hele westen en centrum van het zuidelijke taalgebied verdwenen is (een kenmerk dat het westelijk-centrale zuiden met het westelijk-centrale noorden deelt trouwens³), maar dat de reductieconstructies een

³ Heel eigenaardig is dan ook dat Cornips (p. 87) het hele zuiden als een verspreidingsgebied van de perifrasede aanduidt. In werkelijkheid lijkt de perifrastische *doen*-constructie wat de moderne Nederlandse dialecten betreft een louter oostelijk verschijnsel te zijn.

soort van grammaticalisering hebben ondergaan; daardoor konden ze het uitsterven van de moederconstructie overleven. Uit Ryckeboers goed bezette kaartjes blijkt wel dat de gegrammaticaliseerde uitdrukkingen onder sterke druk van de standaardtaal zijn komen te staan. Waar die standaardtaal geen enkele rol speelde (in Frans-Vlaanderen), bleven de tags onaangetast; in zuidwestelijk Nederland (inclusief Zeeuws-Vlaanderen), de regio waar de standaardtaal al een paar decennia allesoverheersend is, is er (vrijwel) niets meer van over; het zuidwesten in België (de twee provincies Vlaanderen en de uiterste rand van Vlaams-Brabant) heeft, weliswaar in variërende mate, nog behoorlijk wat resten bewaard tot in het hedendaagse dialect. Verderop naar het (zuidelijke) oosten zijn de resten, die nog in de 19de eeuw goed waarneembaar waren, vrijwel (echter niet volledig!) tot nul gereduceerd. Heel boeiend in dit artikel is ook de beschrijving van de toenemende stereotypisering die met het uitstervingsproces gepaard gaat: enkel de harde kern van het gebied heeft nog de “pragmatische” overeenkomst in persoon en getal tussen basiszin en reactieformule (b.v. “Speel je wel eens met de kaarten? -nee, *’k en doe(n)*”); naarmate de tagconstructie in onbruik geraakt, is er een reductie van het patroon tot de derde persoon ev. onz. (“*’t doet* – *’t en doet (niet)*”), onafhankelijk van persoon en getal van de basiszin: kennelijk is dat een overlevingsstrategie van het constructietype. Aan dit punt had de auteur wat meer aandacht mogen schenken. Maar al bij al is het voor het algemene concept van dit boek een leuke aanvulling, waardoor de problematiek enorm aan pregnantie en rijkdom gewonnen heeft.

6. *Een korte nabeschuiving*

Het moge gebleken zijn dat het doornemen van dit boek een plezierige ervaring is voor wie mee wil denken, en voor wie verder wil denken dan tot waar de individuele auteurs je brengen. Wie

een hapklare brok wil, zal echter vaak op zijn honger blijven zitten. Daarvoor is het aantal aperte contradicties tussen diverse teksten te groot, en is te weinig werk gemaakt van methodologische harmonisering van de teksten. Voor zover dat laatste de variatiebreedte van invalshoeken en methodologieën betreft, juich ik zo'n houding van het redactieteam van harte toe. Anders wordt het als auteur X zich niet bezighoudt met relevante uitspraken van auteur Y. Dan komt niet alleen de verantwoordelijkheid van de individuele auteurs in het geding, maar ook die van de redacteurs (m/v) van de bundel. Het kan daarbij gaan om (relatieve) kleinigheden (cf. voetnoot 3), maar ook om heel fundamentele verklaringsparadigmata (Van der Horst, die helemaal geen rekening houdt met Verhagen z'n goed gemotiveerde voorstel). Het spijt mij, na het grote plezier dat deze bundel mij bezorgd heeft, om te moeten stellen dat dat dus toch wel het geval is.

Deze wellicht wat te zure opmerking moge geen enkele *afficionado* van de historische semantiek, syntaxis en/of pragmatiek ervan weerhouden het boek ter hand te nemen. Het zou leuk zijn als het de basis kon gaan vormen voor een grote comparatistische studie van het gebruik van *doen* en zijn alternatieven in de westelijke Germania.

G. de Schutter
Universiteit Antwerpen (UIA)
Universiteitsplein 1
B-2610 Antwerpen

Signalementen

Sedigh Leven, Daghelycks Broodt (1639)

Wat voor verband is er tussen de Nederlandse taal en literatuur en de geleerde humanist Erycius Puteanus (1574-1646), in Venlo geboren als Eerrijk de Put, die op vijftientigjarige leeftijd professor in de welsprekendheid in Milaan werd, in 1606 zijn leermeester Justus Lipsius als hoogleraar in Leuven opvolgde en over zeer uiteenlopende historische, filologische, literaire en filosofische onderwerpen in het Latijn publiceerde? Opvallend is dat zijn Leuvense inaugurele rede *Iuventutis Belgicae Laudatio* ('Lofrede op de Nederlandse jeugd') van 1607 een pleidooi voor het Nederlands bevatte. De jongeren moesten volgens Puteanus naast de drie geleerde talen (het Latijn, Grieks en Hebreeuws) ook hun moedertaal op waarde schatten. Het Nederlands is niet minderwaardig ten opzichte van het Latijn; het heeft voortreffelijke eigenschappen zoals een rijke woordenschat, ouderdom en zuiverheid. Uiteraard betekende dat laatste het aanhangen van een puristisch standpunt: men diende zich te verzetten tegen vreemde taalelementen. Een positieve attitude ten opzichte van de moedertaal kon, zoals ook Hugo de Groot laat zien, in de zeventiende eeuw samengaan met publiceren in het Latijn, de wetenschapstaal.

Puteanus heeft één keer het Nederlands in een uitgebreid literair werk gehanteerd. Dat gebeurde in *Sedigh Leven, Daghelycks Broodt (1639)*, een collectie van 366 epigrammen (voor elke dag van het jaar één, uitgaand van een schrikkeljaar), die hij onder het pseudoniem Honorius van den Born publiceerde. Deze bundel is nu 360 jaar na verschijnen opnieuw uit-

gegeven, voorzien van annotaties en commentaar. De inleiding biedt een korte levensschets van Puteanus, een overzicht van zijn werk en een beeld van zijn contacten met de Nederlandse letterenwereld. De inhoud en vorm van de epigrammenbundel worden in alle aspecten belicht. Puteanus blijkt zijn puristisch standpunt ook in praktijk te brengen: de epigrammen zijn in vrij zuivere taal gesteld. Dehennin heeft in een zorgvuldig uitgevoerd boek het vrijwel vergeten "moedertaalexperiment van de late Puteanus" weer beschikbaar gesteld.

Bibliografische gegevens: Erycius Puteanus, *Sedigh Leven, Daghelycks Broodt (1639)*. Ingeleid, uitgegeven en toegelicht door Hugo Dehennin. Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 1999, 278 blz. ISBN 90-72474-25-2 650 BEF (16,11 EUR).

M.J. van der Wal

Computers & taal

Marc van Oostendorp heeft een ideaal: "dat alles over de Nederlandse taal en literatuur op een dag op Internet staat." Hij werkt hier zelf heel hard aan, onder andere als redacteur van de websites van *Onze Taal* en van het *Meertens Instituut*. Bovendien heeft hij het *Laurens Jz. Coster*-project opgebouwd en voor *Neder-L*, het elektronisch tijdschrift voor de neerlandistiek, schrijft hij niet alleen een column, maar maakt hij ook de webpagina's. Van Oostendorp schrijft echter niet alleen voor Internet, hij schrijft ook regel-

matig over Internet. Nu heeft hij een aantal van deze teksten bewerkt en geactualiseerd. Samen met een aantal nieuwe stukken (ongeveer de helft) vormen ze de inhoud van *Computers & taal*.

In totaal bevat het boekje 15 stukken over taal, literatuur en computers. In het eerste hoofdstuk licht Van Oostendorp zijn 'ideaal' nog eens toe. Het gaat hem om de beschikbaarheid en de bereikbaarheid van informatie en materiaal in en over het Nederlands (of het nu gaat om een gedicht of om een taalkundig artikel) voor een groot publiek, liefst voor iedereen en gratis.

In de andere stukken behandelt Van Oostendorp onder andere zeer uiteenlopende aspecten van taal op Internet. Zo gaat het tweede stuk ('Schrijven voor de kijkcijfers') over strategieën om bezoekers terug te laten keren naar de website. Hoofdstuk 3 is gewijd aan de website van *Onze Taal*. Er is een hoofdstuk over 'Wenen als hoofdstad van het Nederlands' en één over literatuur op het net ('Schone letteren in nullen en enen'). Van Oostendorp denkt na over de invloed van Internet op onze communicatie en op ons taalgebruik. En in het laatste gedeelte van het boek worden 'tachtig weblocaties over taal' gepresenteerd, een selectie uit de 'koppelingen' op de *Onze Taal*-site.

Computers & taal gaat echter niet alleen over Internet. Zo bevat hoofdstuk 4 een kritische bespreking van het stijl- en spellingcontroleprogramma van de tekstverwerker *Microsoft Word*. Er is een stuk over de geschiedenis en de kwaliteit van vertaalsystemen en in een ander stuk worden digitale vertaalwoordenboeken onder de loep genomen. Taaltechnologie en computertaalkunde komen ook aan bod. En in 'Weg met het toetsenbord' voorspelt Van Oostendorp dat de 'volautomatische stenotypiste' eraan komt. Dicteersystemen voor de pc zijn weliswaar nog verre van volmaakt, "maar zo'n systeem is zo aantrekkelijk dat het er ook zal komen."

Marc van Oostendorp is één van de belangrijkste protagonisten van de 'digitale neerlandistiek'. Hij wilde een boek schrijven waaruit niet

scepsis en pessimisme spreken ten aanzien van alle nieuwe ontwikkelingen op het gebied van computers en taal, maar juist enthousiasme en optimisme. *Computers & taal* geeft een mooi overzicht van de stand van zaken en – inderdaad – het is een enthousiast en optimistisch boek.

Bibliografische gegevens: Marc van Oostendorp, *Computers & taal*. Den Haag: Sdu Uitgevers, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1999 [Onze Taal Taalcahiers]. ISBN 90-5797-037-6. 152 blz., f 24,90.

Matthias Hüning

Handleiding voor cryptogrammen

Van de hand van Bas en Tom Oversteegen verscheen een boekje over de technieken van het cryptogram: *Handleiding voor het oplossen van cryptogrammen*. Het werk bestaat uit zes delen, waarin verschillende verbergings technieken die aan het cryptogram ten grondslag liggen, uit de doeken worden gedaan. Deze technieken liggen op verschillende (grammaticale) niveaus. Bij de betekenis technieken wordt gebruik gemaakt van semantische verberging, waarbij de oplossingsterm geheel of gedeeltelijk wordt omschreven als een synoniem, hyponiem of hyperoniem. Bij de vorm technieken moeten we denken aan morfologische verberging in de vorm van bijvoorbeeld een anagram. Bij de klank technieken gaat het om fonetische verberging, zoals bij de klankovereenkomst (bijvoorbeeld: vrouwen uit de weg gaan (*mijden*)). Context technieken maken gebruik van pragmatische verberging in de vorm van beeldassociatie, contextspiegeling en dergelijke. Bij zinsverband technieken gaat het om syntactische verberging, zoals omissie van de oplossingsterm (bijvoorbeeld: het stijgt snel in Engeland (*kwik*)).

We hebben hier te maken met een interessant boekje waar menig cryptogram liefhebber van zal smullen. Maar het is gebruikelijk dat

iemand die een boek gaat schrijven, ook kijkt wat er aan literatuur bestaat over het desbetreffende onderwerp. Zo verscheen in 1988 bij de uitgeverij Kosmos al eens een boekje van H.J. Verschuyf over cryptogrammen: *Cryptogrammatica. Het geheim van het cryptogram*. Ik kan me haast niet voorstellen dat de auteurs dit werk niet kennen. Het zou wellicht interessant zijn geweest als zij hun werk enigszins hadden afgebakend tegen dat van Verschuyf. Er wordt echter nergens naar literatuur over het onderwerp verwezen.

Bibliografische gegevens: Bas en Tom Oversteegen, *Handleiding voor het oplossen van cryptogrammen*. Maastricht, Stereo+Grafia, 1999. 43 blz. ISBN 90-9012889-1. Er werd geen prijs vermeld. Adres van een van de auteurs (T. Oversteegen): Potteriestraat 45B 6216 VC Maastricht.

Jan Nijen Twilhaar

Het dialect van Ommen

In *Het dialect van Ommen* beschijft Philomène Bloemhoff-de Bruijn de klank- en vormverschijnselen van dit dialect. Het boekje is de derde publicatie in de serie grammaticale beschrijvingen van de dialecten van West-Overijssel en het oostelijk deel van de Veluwe. Het eerste werk in de serie gaat over het dialect van Wijhe en werd door dezelfde auteur geschreven, het tweede gaat over het dialect van Vollenhove. *Het dialect van Ommen* bestaat uit zeven hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk, de inleiding, wordt een uiteenzetting gegeven over de opzet en de totstandkoming van het boek. Verder geeft de auteur een duidelijke uitleg over de schrijfwijze en de uitspraak. Hoofdstuk 2 gaat over de klinkers in het Ommens, hoofdstuk 3 over de meervoudsvorming, hoofdstuk 4 behandelt de verkleinwoordvorming, hoofdstuk 5 de werkwoorden, hoofdstuk 6 de

persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, en hoofdstuk 7 gaat in op het geslacht van de zelfstandige naamwoorden.

Hoewel in het boekje een aantal interessante onderwerpen wordt belicht, zijn er ook wel wat minpunten te geven. Zo is het taalgebruik dat de auteur hanteert, bepaald niet levendig te noemen en wordt het vooral gekenmerkt door opsommerigheid. De lay-out biedt een uitermate saaie aanblik door het gekozen lettertype, maar vooral doordat de taalfeiten voor een deel achter elkaar worden opgesomd, wat de leesbaarheid bepaald niet ten goede komt. Verderop wordt om onduidelijke redenen wél gebruik gemaakt van rijtjes om de taalfeiten te presenteren. De leesbaarheid wordt bovendien tegenwerkt doordat de kopjes niet vet zijn afgedrukt, met uitzondering van de hoofdstuktitels, maar die zijn dan weer in dezelfde lettergrootte weergegeven als de tekst. Het zou zijn toe te juichen als voor de lay-out van de boeken die in de toekomst nog in deze serie zullen verschijnen, het tweede deel uit die serie als voorbeeld werd genomen; daarvoor gelden deze minpunten namelijk niet. Een ander punt van kritiek betreft de spelling. Waarom is de tekst niet even aangepast aan de nieuwe spelling? Zo vinden we *sjwa* nog als "schwa" gespeld en *Oost-Nederlandse* als "Oostnederlandse". Aan de spelling van taalaanduidingen is geen touw vast te knopen. Nu eens is het "Oudsaksisch", dan weer "oudsaksisch". De ene keer is het "Oostnederlandse", dan weer "oostnederlandse". Het is hier niet de plaats om (enigszins) uitvoerig op de inhoud in te gaan. Ik noem een enkel puntje. In het Ommens hebben we bij de korte vocaal in *dom* te maken met een andere vocaal dan in *dop*. Dat verschil komt in het Nederlands ook voor, maar daar gaat het om een allofonisch verschil, terwijl we in een dialect als het Ommens te maken hebben met twee verschillende fonemen. Dat blijkt uit het feit dat ze betekenisonderscheidend kunnen werken, maar ook uit het gegeven dat ze een verschillendeumlautvocaal krijgen. Dit soort infor-

matie lezen we niet in het boek, terwijl de auteur dergelijke verschijnselen had kunnen aangrijpen om het boek levendiger te maken.

Bibliografische gegevens: Philomène Bloemhoff-de Bruijn, *Het dialect van Ommen. Klanken vormverschijnselen*. Kampen, IJsselacademie, 1998. 78 blz. ISBN 90-6697-094-4 f 24,95, donateursprijs f 21,20.

Jan Nijen Twilhaar

Jaarboek 1998 van het INL

In dit jaarboek wordt een overzicht geboden van de werkzaamheden van de Stichting Instituut Nederlandse Lexicologie in het jaar 1998. De bundel bestaat uit zes delen. De eerste vijf hebben betrekking op de activiteiten van het bestuur en de algemene dienst, het werk rond het WNT, het Vroegmiddelnederlands Woordenboek, de taalbank en de automatisering. Het zesde deel bevat een zestal bijdragen. De eerste is van de hand van Jan van Bakel en gaat over de *Namen voor Vaars en Vaarskalf. Met een inleiding over Lexicografie en Taalgeografie*. Ed Landman licht ons in over *Een geïntegreerd elektronisch woordenboek*. S.A. Raaijmakers gaat in op *Woordsoorttoekenning met Markov-modellen*. De vierde bijdrage is van W.J.J. Pijnenburg: *Na de dood van Maurits Gysseling*. De laatste twee artikelen werden geschreven door Piet van Sterkenburg: *In memoriam Pieter Jacob Verdam* en *In memoriam Hartger Hartgerink*.

Bibliografische gegevens: *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie. Overzicht van het jaar 1998*. Leiden, Secretariaat van de stichting, 1999. 103 blz. Adres van het secretariaat: Postbus 9515 2300 RA Leiden, e-mail: Secretariaat@inl.nl. Er werd geen prijs vermeld.

Jan Nijen Twilhaar

Modern taalgebruik

In zijn boekje *Onder de pet* heeft Rob Doeve dertig van zijn radiocolumns (programma *Faros* op Radio 5) samengebracht, waarin hij zijn taalergermissen, taalverwonderingen en taalgenietingen tot uiting brengt. De auteur gaat in op een breed scala van taalverschijnselen. Zo schetst hij het taalprocédé waarbij nieuwvormingen als *lul op* ontstaan en geeft hij de etymologie van neologismen als *shortama* (pyjama met korte pijpen), *sambacrisis* (crisis in de Braziliaanse economie) en *bonknacht* (nacht waarin mensen moesten vrijen om op 1 januari 2000 een kindje te krijgen). Ook gaat hij in op de etymologie van een al lang bestaand woord als *meineed*, maar hij doet dat dan in het kader van de Monica Lewinsky-affaire. Maar de auteur laat het niet bij louter woordvorming. Ook sociolinguïstische verschijnselen komen voor het voetlicht: sprekers van streekdialecten, die als vertederend en gezellig gelden, en die van stadsdialecten, die vooral gehaald worden gevonden.

Onder de pet is een interessant boekje, vlot en helder geschreven en geschikt voor een groot lezerspubliek. Van mij had de stijl hier en daar echter wel wat minder vlot gemogen: wat voor een radioprogramma geschikt is, kan op papier wat overdreven of zelfs storend overkomen.

Bibliografische gegevens: Rob Doeve, *Onder de pet. En ander modern taalgebruik*. Den Haag, Sdu, 1999. 120 blz. ISBN 90-12-08804-6 f 17,50.

Jan Nijen Twilhaar

Oubotaal

Onlangs verscheen *Oubotaal*, een boekje geschreven door Jan Kuitenbrouwer. Het gaat over taal die gekenmerkt wordt door oubolligheid. Oubotaal (uit te spreken met *ou*, niet met

oe) is een vorm van turbotaal. Zoals je turbotaal hebt die na een tijdje gewoon weer verdwijnt, heb je ook turbotaal die klassiek wordt, maar er is ook een vorm van turbotaal die niet wil inzien “dat er behalve een tijd van komen ook een tijd van gaan is”. Het boekje blijft niet steken in de voorbeelden. Er wordt onder meer ingegaan op de manier waarop oubotaal gedefinieerd moet worden, hoe deze ontstaat (soms door het tot vervelends toe imiteren van originaliteiten van Van Kooten en De Bie, maar ook door variaties op het taalgebruik van een figuur als Klukkluk), op de functie van deze vorm van taalgebruik, op de vraag wanneer iets de grens van grappig overschrijdt en oubotaal wordt, op het verschil in oubotaal bij jongeren en ouderen. In elf hoofdstukken voert de auteur ons door de wereld van gruwelijkheden als *rundercocktail* (tenminste al veertig jaar gebruikt voor “melk” door een bediende in een Amsterdamse broodjeszaak), *apenbillen*, *gebakken trapleuning* (op de vraag “Wat eten we?”), *verkrachte eenden* (vereende krachten), *een bakje aambeien met slagroom*, *Nivo Nihil* (Ivo Niehe), *Hennie Huilman* (Hennie Huisman), *Dat lukt je van-z’n-lang-zalze-leven niet*, *Moeten jullie soms bloedworst maken vandaag?* (vermeende grappigheid bij het bloedprikken, die menigmaal moet worden aangehoord door het dienstdoende personeel), *Sorry, ik heb niet groter* (bij het geven van een briefje van honderd), *Koffie, thee, limonade en vieze boekjes!* (man van Railtender-karretje), *Twee punten spreken in haar voordeel* (man over vrouw), *Dus je hebt leren pijpen?* (na de opmerking “Ik heb vandaag een motorpak gekocht”), *Moet je je handen uit je zakken halen* (na de opmerking “Ik voel me klote”), *Hé jongen, alles kits achter de rits?*, *Tot sinas*, *Auf Wiener Schnitzel* en *Aju paraplu*.

Bibliografische gegevens: Jan Kuitenbrouwer, *Oubotaal. De taal van de kromme tenen*. Amsterdam/Antwerpen, Contact, 1999. 96 blz. ISBN 90-254-9754-3 f 14,90.

Jan Nijen Twilhaar

Onze Taal Taalkalender 2000

Onlangs verscheen voor het jaar 2000 de zevende Taalkalender van het Genootschap Onze Taal, een bonte verzameling van 366 interessante taalvragen, verdeeld over zeven rubrieken, bijeengebracht in de vorm van een scheurkalender. De auteurs, Marlies Philippa, Riemer Reinsma, Gerald van Berkel, Leendert Brouwer, Marc van Oostendorp, Peter-Arno Coppen, Gaston Dorren en de taaladviseurs van de Taaladviesdienst van Onze Taal belichten elke dag een andere kant van het Nederlands. ‘s Maandags is het migrantendag, dinsdags etymologiedag, ‘s woensdags taaladviesdag, donderdags gezegdedag, vrijdag grammaticadag, zaterdag namen-dag en zondags dialectendag.

Bibliografische gegevens: *Onze Taal Taalkalender 2000*. Den Haag, Sdu, 1999. 756 blz. ISBN 905797016-3 f 24,90.

Jan Nijen Twilhaar

Een syntactische studie van PRO

In haar proefschrift *Getting PRO under Control*, waarop Marga Petter in 1998 aan de Vrije Universiteit promoveerde, onderzoekt zij de syntactische aard en distributie van verzwegen objecten in niet-finiete en werkwoordloze bijzinnen, waarbij de aandacht vooral gericht is op het Modern Engels en Nederlands. De auteur sluit zich aan bij de traditionele opvatting dat PRO alleen voorkomt op de subjectspositie van de genoemde bijzinnen, die een onafhankelijk bindingsdomein vormen. Deze positie is volgens Petter evenwel niet casusloos: aan deze posities wordt structurele nominatiefcasus toegekend door het hoofd van de niet-finiete Tense-projectie uit de ingebedde zin. Een van de claims die zij verder maakt, is dat de referentiële betekenis van PRO tot stand komt door middel van controle: een (co)referentiële relatie

tussen PRO en een argument in de hogere zin. Dat PRO ook werkelijk een pronomen is, zou volgens Petter worden ondersteund door “ongecontroleerde” PRO-subjecten, controle door een argument op lange afstand en door verschuivende controle-relaties.

Het boek bestaat uit vier delen. In deel I (hoofdstuk 1) wordt het theoretisch kader geschetst. Er wordt beargumenteerd dat de GB-analyse van PRO als pronominale anafoor niet juist kan zijn. In deel II (hoofdstuk 2-4) biedt Petter een alternatief voorstel. Eerst geeft zij een bespreking van de literatuur, waarbij de verschillende voorstellen voor de syntactische aard van PRO aan bod komen. Vervolgens wordt de distributie van PRO aan de orde gesteld. Tenslotte gaat Petter in op de syntactische “licensing” van PRO. In deel III (hoofdstuk 5-6) wordt ingegaan op de interpretatie van PRO. Eerst laat de auteur zien dat de referentiële eigenschappen van PRO zich niet laten verantwoorden in een puur syntactische benadering. Op verschillende manieren probeert de auteur aan te tonen dat PRO geen syntactische anafoor, maar een pronomen is, onder meer op grond van contextuele factoren, die eveneens de precieze interpretatie van PRO bepalen. Vervolgens geeft Petter een case study van twee verschillende typen controleverschuiving, die verder het idee ondersteunen dat PRO een pronomen is. In deel IV (hoofdstuk 7) geeft de auteur een samenvatting en een aantal conclusies.

Bibliografische gegevens: Marga Petter, *Getting PRO under Control. A Syntactic Analysis of the Nature and Distribution of Unexpressed Subjects in Non-finite and Verbless Clauses*. Den Haag, HAG, 1998. 260 blz. ISBN 90-5569-051-1. Er werd geen prijs vermeld.

Jan Nijen Twilhaar

Cognitieve en functionele taaltheorie

Michael Tomasello (ed.), *The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure*. London: Lawrence Erlbaum, 1998. ISBN 0-8058-2577-0. xiii+292 blz., f 90,90 (paperback).

Deze bundel kan makkelijk aan de aandacht van taalkundigen ontsnappen, omdat hij speciaal gericht is op psychologen. Volgens de redacteur van de bundel zijn psychologen het beste vertrouwd met generatieve theorievorming en zijn ze niet op de hoogte van nieuwe, cognitief en functioneel georiënteerde ontwikkelingen in de grammaticale theorievorming. Dat was voor hem de reden om een aantal taalkundigen te vragen, hun benadering voor niet-ingewijden in kort bestek uit de doeken te doen, in algemene termen, en/of aan de hand van een concreet voorbeeld. Dat heeft geleid tot een bundel die ook voor taalkundigen die graag kennis willen maken met deze vormen van grammatica de moeite waard is.

Op de inleiding van Tomasello volgen 10 artikelen: 1. Ronald Langacker, Conceptualization, symbolization, and grammar, 2. Tom Givón, The functional approach to grammar, 3. William Croft, The structure of events and the structure of language, 4. Wallace Chafe, Language and the flow of thought, 5. Anna Wierzbicka, The semantics of English causative constructions in a universal-typological perspective, 6. Paul Hopper, Emergent grammar, 7. John Taylor, Syntactic constructions as prototype categories, 8. Adele Goldberg, Patterns of experience in patterns of language, 9. Robert Van Valin, The acquisition of wh-questions and the mechanisms of language acquisition, 10. Gilles Fauconnier, Mental spaces, language modalities, and conceptual integration. De lezer maakt kennis met grammaticale modellen als *Cognitive Grammar*, *Construction Grammar* en *Role and Reference Grammar*, met cognitief-semantic noties als ‘blending’ (Fauconnier), prototype (Taylor) en ‘construal’ (Langacker), en

krijgt te zien hoe cognitief-functionele analyses van centrale semantische noties als tijd, aspect, modaliteit, causaliteit, semantische rollen, informatiestructuur, etc. uitvallen.

Zoals gebruikelijk in de grammaticale theorievorming, hebben we ook hier niet te maken met één theorie, maar met een ‘familie’ van benaderingen, die allemaal bepaalde grondaannames met elkaar delen, zoals: grammaticale verschijnselen zijn alleen inzichtelijk te maken door er communicatie en cognitie bij te betrekken, grammaticale categorieën zijn prototypisch van aard, semantische en encyclopedische kennis zijn niet streng gescheiden, betekenis is typisch ‘gegrondvest’ in lichamelijke en ruimtelijke ervaring en in visuele waarneming, waarbij andere vormen van ervaring vaak metaforisch benoemd worden, zodat polysemie en constructionele ambiguïteit eerder regel dan uitzondering zijn, etc.

De auteurs die Tomasello aangezocht heeft om een bijdrage te leveren, zijn representatief voor het cognitief-functionele veld te noemen, al hadden bijdragen van b.v. George Lakoff of Len Talmy misschien toch niet mogen ontbreken. Ook Europese auteurs zijn opvallend afwezig.

Voor gebruik in inleidend onderwijs zijn de bijdragen minder geschikt, daarvoor veronderstellen ze toch tezeer een vertrouwdheid met grammaticale theorievorming, zeker ook die van meer formalistische origine waar ze zich vaak tegen afzetten. Echter, voor taalkundig specialisatie-onderwijs en voor taalkundigen die niet bekend zijn met wat er de laatste jaren in cognitief-functionele benaderingen aan de orde gesteld is en daar wat aan willen veranderen, kan deze bundel even goede diensten bewijzen als voor de psychologen die Tomasello als doelgroep primair op het oog had.

Ad Foolen

Uit de tijdschriften

De rubriek *Uit de tijdschriften* geeft kort weer wat er in andere tijdschriften op het gebied van de taalkunde is verschenen. Momenteel worden in deze rubriek de volgende tijdschriften behandeld: *Anéla*, *Driemaandelijke Bladen*, *Leuvense Bijdragen*, *Naamkunde*, *Nederlands van Nu*, *Neerlandica Extra Muros*, *Ons Erfdeel*, *Onze Taal*, *Over Taal*, *Spiegel*, *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde*, *Taal en Tongval*, *Taalkundig Bulletin*, *Taalschrift*, *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, *Van Dale Taalbrief*, *VDW-berichten*, *De Woordenaar*. Uitgevers van niet vermelde taalkundige periodieken die hun tijdschrift besproken willen zien, wordt verzocht contact op te nemen met de redacteur van deze rubriek:

Dr. J. Nijen Twilhaar, Oerdijk 35, 7433 AG Schalkhaar, tel.: 0570-608080, e-mail: jnt@xs4all.nl

Anéla

1999, nr. 1

Vanaf de vijfde jaargang van *Nederlandse Taalkunde* zal deze uitgave van de Nederlandse Vereniging voor Toegepaste Taalwetenschap in deze rubriek worden besproken. Het tijdschrift verschijnt drie keer per jaar. Het eerste nummer van deze jaargang begint met een artikel van René Appel over *De woordenschat van allochtone tweedetaalverwervers; werk in uitvoering*. Marianne Verhallen, Leyla Özdemir, Evrim Yüksel en Rob Schoonen brengen verslag uit van een vergelijkend onderzoek bij één- en tweetalige Turkse leerlingen: *Woordkennis van Turkse kinderen in de bovenbouw van het basisonderwijs*. De bijdrage van Yahya E-rramdani gaat over *Tweetalige ontwikkeling in context. Het Berbers en het Nederlands van in Nederland wonende kinderen*. Sonja Terluin geeft *Een minimalistische analyse van tweedetaalverwervingsdata: congruentie tussen het onderwerp en de persoonsvorm en de "initial state"*. Nadia Eversteijn en Jeanne Kurvers bogen zich over *taalleerstrategieën: Vragen of observeren? Een*

onderzoek naar taalleerstrategieën in de Basiseducatie. Marjolein van Dort-Slijper, Gert Rijlaarsdam en Eva Breedveld gaan door met *De verwerving van morfologische regels in schrift (III). Over de verbuiging van bijvoeglijke naamwoorden, afgeleid van werkwoorden*. Gerard Hofstede onderzocht *De interjectie als illocutionaire handeling*.

nr. 2

De tweede aflevering gaat over thema's en trends in de sociolinguïstiek. Het nummer wordt geopend door Erica Huls, Guust Meijers en Hans van de Velde met de bijdrage *De sociolinguïstiek in het Nederlandse taalgebied anno 1999: centrale thema's en theorieën*. René Appel deed onderzoek naar *Straattaal. De mengtaal van jongeren in Amsterdam*. Roeland van Hout vraagt zich af *Waarom veroveren 'hun' onze taal? Sociale en taalkundige verklaringen voor de opkomst van een subjectspronomen*. Anne-Mieke Janssen-van Dieten hield zich bezig met de vraag *Wie zijn 'onze' leerders? Een analyse van het begrip volwassen, hoogopgeleide, gevorderde NT2-leerders*.

Nederlandica Extra Muros

37 (1999), nr. 3

In de laatste aflevering van deze jaargang staat onder meer een artikel van P. de Kleijn over *Nederlandse woordenboeken als basis voor een woordenboek van vaste verbindingen?* Ook de bijdrage van W. Martin en J. Ploeger gaat over het maken van woordenboeken: *Tweetalige woordenboeken voor het Nederlands: het beleid van de Commissie Lexicografische Vertaalvoorzieningen*. Sebastian Fuchs en Alice van Kalsbeek geven *Een inventarisatie van het Nederlands als vreemde taal aan universiteiten*.

Verder vinden we in dit nummer een aantal boekbesprekingen.

Ons Erfdeel

42 (1999), nr. 4

In de vierde aflevering van deze jaargang staat onder meer een korte bijdrage van Francis Persyn over *De recente evolutie van het onderwijs van het Nederlands in Noord-Frankrijk*.

nr. 5

In het vijfde nummer vinden we onder meer een bijdrage van Ingrid Wikén Bonde over *De neerlandistiek in de Scandinavische wereld*.

Onze Taal

68 (1999), nr. 9

Het negende nummer van deze jaargang begint met een bijdrage van Herbert Blankesteijn, waarin hij laat zien hoe journalistiek, politiek en reclame kunnen versmelten: *Soundbites: commentaar in hapklare brokken*. In *De toren van Babel* interviewt Marc van Oostendorp de Leidse hoogleraar Pieter Muysken over het ontstaan van de grote taalverscheidenheid. Ariane van Santen behandelt in haar bijdrage *“De helaas-*

heid der dingen” vreemde woorden op *-heid*. Noline van der Sijs gaat in op de algemene principes van taalzuivering: *Trots op de eigen taal*. Herman J. Claes gaat in op *Neologismen in Vlaanderen* [5]. In de nieuwe rubriek *Verse woorden* gaat Ton den Boon in op diverse nieuwe woorden, die al of niet in de volgende editie van de grote Van Dale zullen komen. Dirk Geeraerts bespreekt “tussentaal” in Vlaanderen en Nederland: *Noch standaard, noch dialect*. In *Taalhulp via de computer* geeft Marcel Uljee een vergelijking van drie taaladviesprogramma's.

Verder zijn er de kleinere bijdragen en de vaste rubrieken. Zo gaat Ewoud Sanders in op het woord *Waldorfsalade*, dat al een hele tijd bestaat, maar nog steeds niet in het woordenboek is opgenomen.

nr. 10

Deze aflevering begint met een artikel van Peter Burger en Jaap de Jong, waarin zij laten zien hoe het Nederlands steeds informeler werd: *‘Doe maar of je thuis bent’*. Harry Cohen gaat in op de inburgering van vreemde woorden: *Purisme en realiteitsbesef*. Marc van Oostendorp bespreekt twee nieuwe woordenboeken met uitspraakinformatie in *Een slot-n tussen haakjes*. In *“Ik ben beslist geen enge schoolfrik”* interviewt Jan Erik Grezel de Huygens-kenner dr. H.M. Hermkens. Inge Suasso-Best bespreekt een grammaticale kwestie in de praktijk: ***U hebt of u heeft: een man/vrouw-zaak?*** Ellen Klein Breukink en Renée van Bezooijen gaan in op de uitspraak van culinaire leenwoorden in Nederland en Vlaanderen: *Gorgonzola, baguette, gamba's*. De bijdrage *Zonder woorden* van Adrie Beyen en Corriejanne Timmers gaat over de taal van gebaren.

Verder zijn er de kleinere bijdragen en de vaste rubrieken. Zo belicht Marlies Philippa in haar rubriek *Van woord tot woord* de etymologie van woorden als *Diets* en bespreekt Marc van Oostendorp het proefschrift van Esterella de Roo, dat gaat over taal na een hersenbloeding:

Uit de tijdschriften

Agrammatic Grammar. Functional Categories in Agrammatic Speech.

nr. 11

In dit november-nummer staat een drietal artikelen dat gewijd is aan het thema “Kleine rotwoordjes”. Ton van der Wouden gaat in op de partikels in het Nederlands: *Smeermiddelen van de taal*. Pieter Uit den Boogaart belicht in *Welgekweid* de onbegrensde mogelijkheden van *wel*. Peter-Arno Coppen beweegt zich met de grammatica op de vierkante millimeter in *Niet zo’n moeite met zulke joekels*. Jaap Bakker bespreekt de dertiende editie van de grote Van Dale in ‘*De dikke*’ *barst uit zijn jas*. In “*Wij wilden gewoon een aardig boek over syntaxis schrijven*” heeft Jan Erik Grezel een interview met de taalkundigen Kraak en Klooster. Peter Burger en Jaap de Jong geven in *Van ‘aap noot mies’ tot turbotaal* een taalkroniek van de twintigste eeuw.

Verder zijn er de kleinere bijdragen en de vaste rubrieken.

Over Taal

38 (1999), nr. 3

Het derde nummer van deze jaargang begint met een artikel van Geert Craps over de taal op *Het belastingweb*. Frank Joosten gaat in op inconsequente aanspreekvormen op de Vlaamse openbare omroep: *Goeiemorgen Sonja, wat wenst u vanmiddag te eten?* Priscilla Heyndericks zet de *Huisstijl dragers op een rijtje*. Er is een bijdrage van Willy Smedts over *Het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie: geen tegenstrijdige adviezen meer*.

Verder zijn er bijdragen in de vaste rubrieken.

Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde

16 (1998), nr. 2

Het tweede nummer van deze jaargang wordt geopend door C. Jac Conradie met een artikel over het *Tempusgebruik in Afrikaanse narratiewe*. De bijdrage van Vivian de Klerk en Barbara Bosch gaat over language shift: *Afrikaans to English: a case study of language shift*. J. du Toit-Liberty gaat in op *Anaforiese alternatiewe vir die menslike generiese betreklike konstruksie*. Gerhardus Beukes van Huyssteen onderzocht de *Leksikografiese hantering van seksuele uitdrukkings in Afrikaans*.

nr. 3

Deze aflevering begint met een bijdrage van Adelia Carstens over *Die Afrikaanse medewerkwoorde, familieverwantskappe en grammatikalisering*. K.M. Luckett en J.K. Chick belichten de waarde van de *Linguistic description in the service of history*. Het artikel van H.P. Grebe gaat over de *Teoretiese uitgangspunte oor taalverandering: ‘n dichotomie*. Verder is er een bijdrage van Johan van Niekerk over *Mediale en ergatiewe konstruksies – ‘n konstruksionistiese benadering*.

nr. 4

In het laatste nummer van deze jaargang gaat Barbara Bosch in op *Die onderskikker dat: ‘n korpus-gebaseerde bespreking (Deel 1)*. P.S. de Bruyn deed onderzoek naar *Pragmatiese merkers: die verwaarloosde rededeel*. Helga Schaberg en Gary P. Barkhuizen deden onderzoek naar *German maintenance and shift in linguistically mixed marriages: three case studies*. Het laatste artikel is van de hand van Truida van der Merwe en gaat over *Retoriese vrae, ‘n begripsverkenning*.

Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde

17 (1999), nr. 1

Het eerste nummer van deze jaargang bevat het tweede deel van een onderzoek naar het onderschikkend voegwoord *dat* door Barbara Bosch: *Die onderskikker dat: 'n korpus-gebaseerde bespreking (Deel 2)*. Wilhelm du Plessis en Barbara Bosch geven 'n *Sinchroniese beskouing van diskoerslinguïstiek*. W.J. Greyling, P.M. Heyns en K.G.F. Esterhuysen deden onderzoek naar *Therapist-client discourse as evidence of therapeutic constructs-in-action: the therapeutic styles of Rogers, Perls and Ellis*. R. Mesthrie gaat in op *Fifty ways to say 'I do': tracing the origins of unstressed do in Cape Flats English, South Africa*.

Taal en Tongval

50 (1998), nr. 2

De tweede aflevering van deze jaargang wordt geopend met een artikel van Bert Schouten, Rianneke Crielgaard en Meinou van Dijk over *De open klinkers in het Utrechts en het Amsterdams*. De bijdrage van Frans Debrabandere, *Ze ronken lijk de bietjes*, gaat over het bepaald lidwoord in de vergelijking. G. de Schutter heeft het *Nog eens over de oorsprong van het s-meervoud in het Nederlands*. Niels-Erik Larsen bespreekt *Een Vroegmiddelednederlands sandhi-verschijnsel in de uitgang van de derde persoon enkelvoud presens indicatief*. Dan is er weer een bijdrage van Frans Debrabandere: *Sjees, seze en sieze*. Er zijn *Etymologische invallen* van A.A. Weijnen. Het laatste artikel is van John Nerbonne en Wilbert Heeringa en gaat over *Computationele vergelijking en classificatie van dialecten*.

In de rubriek *Boekbesprekingen* staan twee recensies: Chr. Buiks, *Laatmiddeleeuws landschap en veldnamen in de Baronie van Breda* (door A. Weijnen) en Jarich Hoekstra, *Fryske Wurdfoarming* (door Eric Hoekstra).

Themanummer 11 (1998)

Het themanummer van 1998 gaat over "50 jaar Taal en Tongval". De bundel begint met een *Ter Inleiding* van H. Ryckeboer en H. Scholtmeijer. De eerste bijdrage is van J.B. Berns en A.A. Weijnen over *Vijftig jaar Taal en Tongval*. J. Goossens licht ons in over *De Nederlandse dialectgeografie in het Taal en Tongval-tijdperk*. A.M. Hagen en R. van Hout lichten ons in over *De sociolinguïstiek van taal en tongval*. De laatste bijdrage is van H. Ryckeboer en H. Scholtmeijer en gaat over *De Nederlandse dialectologie en variatielinguïstiek voor de 20e-eeuw*. De bundel eindigt met een Taal en Tongval Register op de jaargangen 1-50.

Taalschrift

1999, nr. 2

Deze aflevering begint met een artikel van Aaf Brandt Corstius over het leren van een nieuwe taal door middel van de multimedia: *De cd-rom heeft eindeloos geduld*. In de bijdrage van Helmut van Berlo en Margot Krijnen wordt verslag gedaan van het opzetten van een afdeling Nederlands aan een universiteit in Griekenland: *Een afwijzing is geen afwijzing*. Daniëlle Pinedo heeft een interview met Toon Hagen, die sinds het begin van dit jaar voorzitter is van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, het adviesorgaan van de Nederlandse Taalunie. De bijdrage *'Investeren in een kleine taal is al een risico'* van Aaf Brandt Corstius gaat over het nieuwe platform voor Nederlands in taal- en spraaktechnologie, dat werd opgericht door de Nederlandse Taalunie. In *Zoveel mogelijk expertise in één club* gaat Mieke Zeilmans in op de werkzaamheden die de op te richten Commissie Terminologie voor het Nederlands zou moeten verrichten.

Verder zijn er bijdragen in de vaste rubrieken.

Tabu

29 (1999), nr. 1

Het eerste nummer van deze jaargang begint met een artikel van Martijn Bredschneijder over *Reeksvorming: initiële coördinatie in het Nederlands*. De tweede bijdrage is van Victor Sánchez Valencia: *Petrus Camper (1722-1789) over mens, aap en spraak*. Jack Hoekseman deed onderzoek naar *Iemand iets wijsmaken: irrealis en negatieve polariteit*. Eric Hoekstra verdiepte zich in *De opkomst van het aspectuele hulpwerkwoord liggen*.

nr. 2

De tweede aflevering wordt geopend door Jan-Wouter Zwart met een artikel over 'Referentie' en de typologie van NP's: de status van **PRO**. De bijdrage van Petra Hendriks gaat over *Het taalorgaan en andere linguïstische curiositeiten: de taalkunde in het nieuwe millennium*. Jack Hoeksema deed onderzoek naar *Velarisatie van /n/ in plat Hollands*. Het laatste artikel is van Eric Hoekstra en gaat over *Schakeringspartikels en gevoelsmodaliteiten*.

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

114 (1998), nr. 3

De derde aflevering van deze jaargang bevat onder meer een polemiek tussen A.M. Duinhoven en J.W. Klein over de reconstructie van oudere fasen van *Karel ende Elegast*. Ann Marynissen brengt verslag uit van haar onderzoek naar het verkleinwoordsuffix: *Van -(t)ke naar -(t)je. De oorsprong en verspreiding van het Nederlandse diminutiefsuffix -(t)je*.

De rubriek *Boekbeoordelingen* bevat onder meer een bespreking van Th. Janssen: *Communiceren. Over taal en taalgebruik* (door L. van Driel).

nr. 4

In het laatste nummer van deze jaargang staat onder meer een artikel van A. Moerdijk waarin hij probeert de vraag te beantwoorden *Hoe consistent, modern en beknopt is het WNT?*

De rubriek *Boekbeoordelingen* bevat onder meer een bespreking van A.A. Weijnen: *Etymologisch dialectwoordenboek* (door W.J.J. Pijnenburg).

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

115 (1999), nr. 1

In de eerste aflevering van deze jaargang gaat G.R.W. Dibbets in op *De Nederduitsche spraek-kunst (1764) van Frans de Haes*. Daarnaast is er een bijdrage van F. de Tollenaere: *Lexicographia: mnl. ghehuust ende ghehoof (1450)*.

nr. 2

Dit nummer bevat een artikel van Roland de Bondth, getiteld 'Nu een woordjen van de Idea', waarin hij naast een overzicht van de pogingen die in de achttiende eeuw zijn gedaan om Adriaen Verwers *Linguae Belgicae idea grammatica poetica, rhetorica* te vertalen, een bespreking geeft van de onlangs gepubliceerde editie van het boek.

De rubriek *Boekbeoordelingen* bevat onder meer een bespreking van de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (door J. Noordegraaf, R.D. Snel Trampus, R. Leclercq en R. Vismans).

Van Dale Taalbrief

8 (1999), nr. 9

Deze aflevering begint met een bijdrage van Nathalie Beex over de juiste keuze tussen fax, e-mail en brief: *De magische mediamix*. Het artikel van Eric Tiggeler gaat over *Computerwerkvoor-*

den. In haar bijdrage *E-mail: hoe doet u het?* gaat Mariët Hermans in op de eisen die gesteld kunnen worden aan zakelijke en informele e-mail. In *Een nieuwe Grote Van Dale* legt Ton den Boon uit waarom er een nieuwe editie van dit woordenboek moest verschijnen.

Verder zijn er kleine bijdragen in de vaste rubrieken.

nr. 10

Dit nummer wordt geopend door Marijke de Jong waarin wordt getoond hoe taalgebruik het imago beïnvloedt: *Wat je zegt ben je zelf*. Eric Tiggeler gaat in op de juiste toepassing van het stijlmiddel personificatie: *De kassa prijst uw groente*. Pyter Wagenaar laat zien hoe je op eenvoudige wijze *hen* en *hun* uit elkaar kunt houden: *'Zij kennen hen via hun'*.

Verder zijn er kleine bijdragen in de vaste rubrieken.

nr. 11

De elfde aflevering van deze jaargang begint met een bijdrage van Petra Andriessen over de veranderende rol van het curriculum vitae: *Laat uw cv spreken*. In *Houd de minister klein* zet Eric Tiggeler de regels op een rijtje voor het gebruik van hoofdletters voor de aanduiding van functies. Het artikel van Annemien van der Veen gaat over de voorbereiding van het schrijfproces, een fase die vaak wordt onderschat: *Eerst denken, dan doen*.

Verder zijn er kleine bijdragen in de vaste rubrieken.

De Woordenaar

3 (1999), nr. 2

Het tweede nummer van deze jaargang begint met een bijdrage van F. de Tollenaere: *Wat is een etymologisch derivaat? Of: het einde van een fabel?* In *Verregaande onkiesche, vuile en lage uitdrukkingen*

gaat Leen Verhoeff in op de onkiesche elementen in het *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal* van Pieter Jacob Harrebomée. Jan Posthumus gaat in op *Nederlandse woorden in Australië en de Pacific*. Jan Donselaar geeft *Dateringen in het WNT: een steekproef en een lijst van vroegere vondsten*.

Verder zijn er in deze aflevering diverse boekbesprekingen te vinden.

Ontvangen boeken

Willem Hendriks, *Schrijven voor het beeldscherm. Internet, intranet, helpsystemen*. Den Haag/Antwerpen: Sdu Uitgevers/Standaard Uitgeverij, 1999. 164 blz. ISBN 90-5797-024-4 f 29,90.

Ton den Boon en Julius ten Berge, *Het ABC van het geheugen. De vergeten woorden van de 20e eeuw*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 1999. 95 blz. ISBN 90-254-9775-6. f 19,90.

K.L. Poll-stichting, *DierenTaal. Over communicatie bij dieren*. Den Haag/Antwerpen: Sdu Uitgevers/Standaard Uitgeverij, 1999. 109 blz. ISBN 90-5797-040-6 f 29,90.

Philip Freriks, Han van Gessel en Bas van Kleef (red.), *Tien jaar Groot Dicter*. Den Haag/Antwerpen: Sdu Uitgevers/Standaard Uitgeverij, 1999. 111 blz. ISBN 90-5797-046-5 f 19,90.

A.A. Weijnen, *Oude Woordlagen in de zuidelijk-centrale dialecten*. Amsterdam: Meertens Instituut, 1999. 114 blz. Publicaties van het Meertens Instituut, deel 30. ISBN 90-70389-59-2 f 29,50.

M. Klein en M. Visscher, *Handboek Verzorgd Nederlands. Spellingregels, schrijfadvisen*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 1999. 450 blz. ISBN 90-254-9555-9. f 39,90.

Henk Duits en Ton van Strien (red.), *Een wandeling door het vak. Opstellen voor Marijke Spies*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 1999. 135 blz. ISBN 90-72365-59-3. f 20,- (excl. verzendkosten).

Jan W. de Vries, *Niet alleen voor paarden. Nederlands: de groei van de standaardtaal, de positie in Europa en de wereld, recente veranderingen*. Leiden: Stichting Neerlandistiek Leiden, 1999. 135 blz. SNL-reeks, nummer 6. ISBN 90-802290-6-7. f 28,50.

Peter Burger en Jaap de Jong (red.), *Taalboek van de eeuw*. Den Haag/Antwerpen: Sdu Uitgevers/Standaard Uitgeverij, 1999. 262 blz. ISBN 90-5797-002-3 f 39,90.

Wolfgang Kehrein en Richard Wiese, *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Tuebingen: Niemeyer, 1998. VIII + 298. Linguistische Arbeiten, no. 386. ISBN 3-484-30386-7, ISSN 0344-6727. Geen prijsopgave.

Dora Dolle-Willemsen en Agnes Verbiest, *Taal in de klas*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 1999. 61 blz. ISBN 90-254-9565-6 f 16,90.

M. Ooms en J. Goossens (red.), *Woordenboek Limburgse dialecten*. 1. Agrarische terminologie, aflevering 13: Landbouwvoertuigen. Assen: Van Gorcum, 1999. XIX + 124 blz. ISBN 90-232-3490-1 f 47,50.

